

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC EMLÉKEZETE

Régi idők tanúi

Koháry István, Tolvay Ferenc,
Csécsi János versei

Tanulmányok

Forgách Simonról, Salgótarján kuruc kori
földesurairól, Nógrád megye első leírásáról,
a népzenei hagyományról, a Rákóczi-kultuszról

Szerzőink:

Engelberth István, Hausel Sándor,
Horváth István, Praznovszky Mihály,
Szvircsek Ferenc, Tari Lujza

*Id. Szabó István: II. Rákóczi Ferenc
(Részlet)*

Névjegy

HORVÁTH ISTVÁN történész, a Salgótarjáni Múzeum nyugalmazott igazgatója. Kutatási területe az egyén és a történelem kapcsolata. Legutóbbi műve *Forrongó XX. század Nógrádban* címmel jelent meg.

SZVIRCSEK FERENC a Salgótarjáni Múzeum címzetes igazgatója. Fő kutatási területe Nógrád megye bányászattörténete és Salgótarján várostörténete. Legutóbb megjelent műve a Nógrád megyei bányászat történetét összefoglaló monográfia (Bányáskönyv, 2002. Salgótarján.)

HAUSEL SÁNDOR levéltáros, a Nógrád megyei levéltár munkatársa, Balassagyarmaton él. Elsősorban középkori és újkori kutatásokkal foglalkozik. Monográfiát írt Nógrád váráról (199?), valamint társszerzője a Civitas Fortissima kötetnek is (Balassagyarmat, 2002)

TARI LUJZA pásztói születésű zene-történész. A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének munkatársa. Kutatási területe a népzene- és a zenetörténet, a 19. század zenéje, a népi hangszeres zene története. Utóbbi művei: A

szabadságharc népzenei emlékei, Bp. 2000., Kodály Zoltán a hangszeres népzene kutatója, Bp. 2001.

PRAZNOVSZKY MIHÁLY irodalom-történész, könyvtárigazgató. Kutatási területe a 19. század története, azon belül Madách és Mikszáth életútjának kutatása. Válogatott esszéit tartalmazó kötete 2002-ben jelent meg *Időről időre* címmel.

ENGELBERTH ISTVÁN Salgótarjában élő középiskolai tanár. A Pécsi Tudományegyetemen gazdaságföldrajzból szerzett Phd-fokozatot. Első ízben publikál a *Palócföldben*.

*

Koháry István, Tolvay Ferenc, Csécsi János műveit, valamint Gyürky Ádám gyászversét *A kuruc küzdelmek költészete* című kötetből válogattuk lapszámunkba. (Megjelent 1977-ben az Akadémiai Kiadónál, válogatta Varga Imre). Az egyes művek keletkezésének történetét, illetve a szükséges jegyzeteket ez a kötet tartalmazza.

Mikszáth Kálmán két elbeszélését az író Rákóczi korról foglalkozó írásaiból válogattuk.

Tartalom

<i>Koháry István</i>	Magyarországnak elveszett szabadságán s török igájában esett sorsán, jaj, igen méltó keseregnem (vers)	549
<i>Horváth István</i>	Egy hol labanc, hol kuruc katona története (tanulmány)	557
<i>Mikszáth Kálmán</i>	Ne nyitogassuk a történelmet (elbeszélés)	567
<i>Szvircesk Ferenc</i>	Salgótarján kuruc földesurai (tanulmány)	570
<i>Ismeretlen szerző</i>	Gyürky Ádám gyászverse	588
<i>Tolvay Ferenc</i>	Mint folyt Magyarország dolga in annis proxime elapsis 1703, 1704 és 1705, azokról írt rövid rhythmica historia szakaszai (vers)	589
<i>Hausel Sándor</i>	Parschitius Kristóf 300 éve összeállított első történeti-statisztikai leírása Nógrád megyéről (tanulmány és forrásközlés)	599
<i>Mikszáth Kálmán</i>	Rákóczi Ferenc donációt oszt (elbeszélés)	608
<i>Tari Lujza</i>	A Rákóczi-nótától a Rákóczi dallamkörig: II. Rákóczi Ferenc emlékezete a népzeneben (tanulmány)	623
<i>Praznovszky Mihály</i>	Mikszáth Kálmán esete Rákóczi Ferencsel (tanulmány)	633
<i>Csécsi János</i>	Utazás, mely jelzi a Sárospataktól Szécsényig lévő falvakat és városokat (vers)	643
<i>Engelberth István</i>	Rákóczi-kultusz Nógrád megyében (tanulmány)	645

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLIX. évfolyam
2003. Rákóczi-különszám

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

Szerkesztők:
DUKAY NAGY ÁDÁM
DR. KOVÁCS ANNA

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ szerkesztőségi titkár

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
Polar Stúdió, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/103-as mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2003-ban megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 300 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1 500 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
de nem küldünk vissza.

Különszámunk megjelent
a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója
alkalmából, a Nemzeti Évfordulók Titkársága
támogatásával.

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

MAGYARORSZÁGNAK
ELVESZETT SZABADSÁGÁN
S TÖRÖK IGÁJÁBAN ESETT SORSÁN, JAJ,
IGEN MÉLTÓ KESEREGNEM

Mi édes hazánknak,
Romlott országunknak
Tekintsük meg sorsát,
Azelőtti fényét,
Dücsősége színyét,
S mostani romlását,
Győzedelmes voltát,
Szabadsága fogytát
S végső pusztulását.

Illendőnek tartom
S méltónak alítom,
Juttassuk eszünkben,
Attilától fogva
Az üdüt számlálva
Vegyük fel elménkben,
Régi szent királyink,
Jó hírű eleink
Mit nem vittek végben.

Országunk kővárit,
Terjeszték határit
Tengertől tengerig,
Rontották, megverték,
Ellenségek veszték
Sokszor majd egy lábig,
Szép nagy szabadságban.
Nyert diadalomban
Éltek együtt egyig.

Zsíros hazánk földe
Mindeneknél kezdé
Nagyon híresedni,
Annak szabadsága,
Kincse, gazdagsága
Méltóságban lenni,
Gyümölcsének íze,
Sok szép folyóvize
Kévénságban esni.

Nem volt de senkinek
Módja ellenségnek,
Hogy ártson hazánknek,
Az még őrállói,
Sok erős bajnoki
Egyesek valának,
Kardjokkal s karokkal,
Távozott károkkal
Oltalmat tartának.

Éltek nem szánták,
Véreként ontották
Oltalmáért ennek,
Lefolyt kardjaikon
S elfolyt karjaikon
Vére ellenségnek;
Vérekkel s éltekként
S győző fegyverekkel
Hírt-nevet nyertének.

Egyező fegyverek
S kiterjedt jó hírek
Táborokot győzött;
Szívek merészsége
S karjok erőssége
Hadakat elűzött,
Zsinegre, pórázra,
Kötöző rabszírja
Sokakat fölfűzött.

Egyenlő erővel
S megegyezett szívvel
Mindenre ráérttek,
Tréfából, játékból
S olykor mulatságból
Nagyot végben vittek,
Széles ez világban,
Magok határában
Senkitül sem féltek.

Zöldellett virága
Hazánk szabadsága
Keresztény világban,
Annak méltósága
S jó illatú szaga
Megvala hazánkban,
Böcsület, tisztesség,
Bátorság s vitézség
Hazánk fiaiban.

Ah, nehéz mondanom,
S méltó megsiratnom,
Oda van virágunk!
Dér azt elsütötte,
S már kóróvá tette,
Oda szabadságunk;
Csonkula s elromla,
S rólunk mind lehulla
Régi méltóságunk!

Szabadságunk fordult,
Mert magyar meghódult
Adófüzetésre;
Az régi méltóság,
Szabados uraság
Jobbágyos ínségre,
Gyalázatos iga
S annak ocsmánysága
Elviselésére.

Azelőtt strázsája
Volt hazánk bástyája
Az kereszténységnek,
Nevezetes híre
Majd éigig felére
Magyar nemzetünknek,
Szüntelen nagy kárt tett,
Ellent állott s vetett
Pogány ellenségnek.

Török adajának
Terhét igájának
Miolta felvette,
Ösztön, ostor, járom,
Mely nékem is károm,
Forognak előtte,
Régi titulussát
S ahhoz való jussát
Immár elvesztette.

Gróf Koháry István (Markolt György műve, 2000. Kecskemét)

Örülj, tapsolj, pogány,
Álnok, hamis cigány,
Az magyart megcsaltad!
Kedvedre nyergeléd,
Mindaddig kerüléd,
Meg is zaboláztad.
Jobbágyoddá tetted,
S igád alá vetted,
Láb alá tapodtad.

Győzte kis erővel,
Örökös hírével
Sokszor táboridat,
Álgyúidat nyerte,
Hadaidat verte,
S tépte zászlóidat,
Juttatta homályban,
Csaknem fogyásában
Tündöklő holdodat.

Agák besliákkal,
Sok bulyok-pasákkal
Egy lábíg vesztenek,
Békek emingekkel,
Pasák vezérekkel
Rabokká estenek:
Az főispaiák,
Zahin-csorbadzsiák
Sarcot füzettének.

Nem kell immár félned.
Íjedned, rettegned
Hajdú-, katonátúl,
Éles fegyverektül,
Megvetett lesektül
S vitéz próbáitúl:
Szabadon sétálhatsz,
Hol akarod, járhatsz
Békével ezentül.

Egyenetlensége
Dagály-negédsége
Hozta ezt magyarnak:
Tudom, hogy nem tetszik,
Csúfosnak is látszik
Hajdú-katonának:
Szolgáljon, hóduljon,
Lábodhoz boruljon,
S tartson ő urának!

Ontotta véredet,
Levágta fejedet
Az hajdú katona,
Rabolta, prédálta,
Javaidat dúlta,
Bár most is úgy volna!
Szívesen kévännám
S valóban akarnám,
Most is ölne, váгна!

Ah, keserves ínség,
Szörnyű keserűség
Függni pogány markán!
Nagy terhes adója
S felvállalt igája
Van már magyar nyakán;
Jaj pedig, jaj annak,
Valaki pogánynak
Ül szekere farkán!

Az ő jármát vonni,
Igáját hordozni
Nem kicsiny mesterség;
Jutni oltalmában
S esni hatalmában,
Keserű dücsőség!
Jobbágyává lenni
S kedvére szolgálni
Nem is gyönyörűség.

Gyöplún hajtva sújtják,
Sújtogatva hajtják,
Ostor, korbács éri,
Ebül vagyon dolga,
Valakinek iga
Nyakát hágja s töri,
Nehéz adózását
Mint járom vonását
Keservesen túri.

Magyarnak üstöke,
Zabolázó féke
Vagyon már kezében,
Esküdt az pogánynak,
Töröknek, tatárnak
Minthogy hívségében,
Levágja barátját,
Atyafiát, bátyját
Öldöklő mérgében.

Törökkel, tatárral
Fölötte nagy kárral
Országunkat rontja,
Ontja kereszténynek
Vérét nemzetének,
S hazánkat pusztítja;
Kegyetlenségével
S törökösségével
Istent is bosszontja.

Eztet mintsem érnünk,
Egy lábíg elvesznünk,
Sokkal jobb lett volna!
Szemeink világa,
Szomszédink országa
Hogy ilyet ne látna,
Esküdt ellenségnek
Törökkel bélettnek
Senki sem mondhatna.

Rettenve, rémülve
Méltó, keseregve
Erről gondolkodni,
Értékünknek káros,
Lelkünknek is áros
Törökkel tartani,
Gyalázatos hírünk,
Vajon hát hogy merünk
Tovább kuruckodni?

Nem szólhatok többet,
S mit mondjak egyebet
Mostani sorsomban,
Ellátom, s úgy tartom,
Már sohasem látom,
Keresztény világban
Mi édes hazánkat
S hazafiainkat
Régi szabadságban.

EGY HOL LABANC, HOL KURUC KATONA TÖRTÉNETE

*„Mi a harcunkat megharcoltuk.
Hadd várjanak a pipogyák
Valami nemjövő csodát!”*

(Ady Endre: A harcunkat megharcoltuk)

A TÖRTÉNELEM HOZADÉKA

Ha a magyar nép történelmére pillantunk, az érdeklődők számára is feltűnhet, hogy vannak olyan jelenségek, amelyek nemcsak a mindennapokban, hanem távlatosan is kísérői életünknek. A történelmi ismeret mélyéről – témánkra figyelemmel – szemünk elé emelünk néhány, általunk fontosnak tartott elemet, amelyről úgy vélekedünk, hogy jellegzetesek magatartásunk formálódását tekintve.

Az államalapítástól eltelt ezer év az országunkba behívott, betelepített és itt élő, más nyelvű népek és a magyarság együttélésének története is. A megvalósulás mikéntje az adott szituációtól, a politikai elit szellemi állapotától és a kor magyar, valamint az európai uralkodó érdekviszonyoktól függött. Az alkalmazandó gyakorlat az ún. idegenekhez fűződő kapcsolat tekintetében igényelte, sőt szükségessé tette a kompromisszum készség meglétét, a két oldalú tolerancia intenzív érvényesülését. Múltunk tapasztalataiból, mai tudásunkból építkezve világos lehet számunkra, hogy e tekintetben is sok tennivaló, sok a hiteles forrásokat feldolgozó, megismertető hátra lévő munka.

Az 1526 óta eltelt évszázadok központi feladata volt Magyarországon az állami függetlenség helyreállításával összefüggő állapotok konszolidálása. A sokágú munka más tennivalókkal is összefonódott. Közöttük is első helyre sorolódott a király kérdés megoldása, a normalizált mindennapi élet követelményeinek újra szervezése. A háborús viszonyok különösen az ország északi, hegyes, erdős terepén adtak jó bújóhelyet a politikai

okokból menekülőknél, az életüket féltőknél, de itt talált menedéket a kor bűnöző, martalóc népességének nem kevés hányada is. Nem tartjuk teljességgel hamisnak azt a vélekedést, ami szerint közülük sokan a kor szabadság küzdelmeiben – Thököly, Rákóczi – nyertek bűneiktől feloldozást. Kora újkori történelmünknek – a fentiekhez hasonlóan – máig húzódó feszültséget hordozó problémaköre: a kuruc-labanc viszony történetileg is hiteles, a közgondolkodás számára is elfogadott bemutatása. E téren kiváltképp érvényesül az a hajlandóság, amely a történéseket, a kor szereplőit idealizálva csak fehér-fekete, azaz csak jó, vagy csak rossz kapcsolat rendszerben képes elfogadni.

A három – felvillantott – történelmi szituáció egy töről fakad: bennük sok a megoldatlan problémakör, hiányzik a tényekkel, adatokkal és valóságos összefüggésekkel kialakított, történelmileg hiteles kép. Sok még mindig a homályba maradó cselekvés ok és okozati kapcsolata. Ennek feltárásában a romantikus vonásokat kedvelő történetírás, és az ezzel a módszerrel, eszmevilággal rokonszenvező közfelfogás nem minden esetben nyújtott segítséget. A forrásfeltárás munkálatait viszont a kor dokumentumainak rejtekező, és gyakran hiányzó tulajdonsága gátolta. Vizsgálódásunk további részében ez utóbbihoz, a kuruc-labanc konfliktus idejéből kívánunk, az eddigiekben nem eléggé közismert adatokat az olvasó elé tárni.

KIK VOLTAK A KURUCOK, KIK VOLTAK A LABANCOK?

A kérdéskör iránt mutatkozó közérdeklődés iránya egyértelmű tekintetben, hogy a világos, komplikáció nélküli megoldást helyezi előtérbe. Ennek megfelelően alakította ki ideálját a ravasz, rafinált, csak a külső erők hatására vesztessé váló kuruc, és ennek ellenkezőjével jellemezhető labanc képében. A mai világkép számára is elfogadható „vagány” Tenkes, és a puha, harcra kevésbé alkalmas Stahremberg filmben, könyvben megjelenő alakja tovább erősítette ezt a hitet, és ez a tudatban mély gyökeret eresztett. A témában kikerülhetetlen irodalmi feldolgozások, a szótárak, az ismeretanyaga szempontjából friss lexikonok idevágó szócikkei segíthetik a fenti kép tisztulását. Ha ezeket tanulmányozzuk, a kuruc tulajdonságokat a bujdosó, kóborló, korai magatartással, később a függetlenségért küzdő, Habsburg ellenes felfogás jelenlétével, majd „a véleményéhez harcias, dühös makacssággal ragaszkodó személy” szerepében

foglalhatjuk össze. Fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy a függetlenségért felvállalt magatartás minden forrásunkban első helyen fogalmazódott meg, valamint figyelemre érdemes az a tény is, hogy nemzetiségi megkülönböztetés sem az akkori, sem a mai megfogalmazásokban nem jelent meg. A magyar nyelv értelmező szótára IV. kötet 509. p. Akadémiai, 1961., Magyar történelmi fogalomtár I. 290. p. / A labancok összefoglaló minősítése azt hangsúlyozza, hogy: „a Thököly és Rákóczi szabadságharc idején a magyar nép érdekeiért küzdő kurucok ellen császári-zsoldban harcoló (magyar) katona, ...a magyar függetlenség ügyét eláruló, vele szemben a Habsburgok uralmát szolgáló politika (magyar) híve, harcosa.” Másik közelítés a külső tulajdonságot hangsúlyozza, a „császári parókaviselésre utalva valószínűleg a bozontos, kócos” jelentésű „loboncos labancos” melléknevet tekinti a szó eredetének. / uo. 543–544. p., uo. IV. / De ne kerülje el figyelmünket egy – a felfogásom szerint – lényeges szó: a labancok között magyarok is voltak. Voltak közöttük főrendiek szép számmal, de az is valószínű, hogy alsóbb rendű népcsoport is képviseltette magát. A néhány forrásidézetel azt kívántam érzékelteni, hogy amikor e korról – XVII–XVIII. század régmúltjának tűnő napjairól gondolkodunk, fontos követelmény ismereteink felfrissítése. Az érzelmi azonosulással egyenrangú tudás híján akár huzamosabb idejű, történelminek tűnő csapda foglyaivá is válhatunk.

A KATONA TÖRTÉNETE

A család

A Forgách család az Árpád-korig vezeti vissza eredetét. Géza, vagy Szent István korában német területről érkeztek – a forrásaink szerint sváb – őseik hazánkba. A XVI. századtól tartósan jelen voltak Nógrád politikai és gazdasági életében. Ettől az időtől több mint száz éven át a család tagjai adták a megye főispánjait. A XVII–XVIII. század fordulójára a Balassa, a Zichy családdal együtt Nógrád törzsökös főnemeseivé váltak.

A dúsgazdag család közéleti magatartását a Habsburg hűség és a katolikus vallás mindennapi gyakorlása határozta meg. Mindehhez szorosan hozzátartozott a katonáskodás. Vagyonuk szaporodását is e három forrás segítette elő. A XVII. században a népes közösség életét a Bécsben élő országbíró és bányavidéki főtábornok apa, Forgách Ádám

(1601–1681) dinasztiahű magatartása határozta meg. Harmadik házasságából két gyermeke született: Ádám (1663) és Simon (1669. július 8.). Ádám 1685-től Nógrád főispánja volt. Idős apjuk halálát követően a család kezdetben Gácson, később egy ideig Galgócon élt. A két fiú vidáman töltötte napjait a szlovák lakta vidéken is. Gyermekként általában Adamkónak és Simonkónak szólították őket. Életükben döntő változás akkor következett be, amikor a kamaszodó ifjak Bécsbe, a királyi udvarba kerültek. Ebben valószínűen meghatározó hatású volt apjuk királyhűsége. A továbbiakban az ifjabb Forgách, Simon életét tekintjük át. Simon a bécsi jezsuitáknál tanult. A jó képességű fiatalember kitűnt társai közül a latin nyelv, a jog, a történelem ismereteinek elsajátításával. A tanulás mellett azonban más élménnyel is gazdagodott. A nála kilenc évvel fiatalabb Habsburg József – aki később I. József néven (1705–1711) rövid életében osztrák császár és magyar király lett – barátjává fogadta. Közöttük igazi, mély, meghitt viszony alakult ki. Ez a barátság döntően meghatározta Simon további életét. Valószínű ez befolyásolta a pályaválasztásánál is. A katonai hivatás választását követően gyorsan haladt előre a ranglétrán: tizennyolc évesen már huszárhadnagy, huszonhat évesen alezredes, harminckét évesen tábornok lett. Alig húsz éves, amikor I. Lipóttól – József apjától – megkapta a borsodi alispánságot. A gyors és fényes siker eltávolította korábbi barátaitól és családjától is. Nem lehet véletlen, hogy unokatestvérével, a nála idősebb Bercsényi Miklóssal – aki Ung megye főispánja volt – rivális ellenfélnek tekintették egymást.

A LABANC KATONA

A főhercegi kapcsolatot és képességeit jól hasznosította Forgách Simon. 1697-ben a császári csapatok élén a boszniai Bihácsot ostromolta. A felé irányuló bizalom jeleként értékelte, hogy részt vehetett a spanyol örökösödési háborúban, ahol – már saját ezredével – a franciák felett diadalmaskodott! 1703-ban hazavezényelték. Az udvar feltétlen bizalmát élvezve kapcsolódott be a Rákóczi ellenes hadműveletekbe. Bécs úgy vélte, hogy tábornokai közül „egyedül gróf Forgách Simon altábornagy, Győr helyettes parancsnoka” képes a kuruc csapatoknak ellenállni. A kezdetek ezt a hitet erősítették, hiszen Schlick tábornokkal közösen megverték Ocskay László csapatait. 1703-ban Zólyomnál azonban Bercsényi

kurucok visszavágtak és megfutamították a két tábornok által vezetett osztrák csapatokat. A hadi tettek mellett gondot fordított társadalmi kapcsolatainak építésére is. A „daliás ifjúvá fejlődött, tüzes, katonás” szemrevaló főtiszt környezetét is hatása alá tudta vonni. A hadjáratok során ismereteinek bővítésére ügyelt. Műemlék épületek, könyvek iránt is érdeklődött. Megtanult franciául, mindezek miatt sem csodálkozhatunk, hogy a „finom, udvari gavalléros műveltségű, szép olvasottságú, szellemes és humoros – olykor pajzán – kedélyű, a poharazást sem megvető ifjú ember” a szebbik nem körében is sikereket ért el. Tizenkilenc éves volt, amikor feleségül vette az ugyancsak híresen szép gróf Esterházy Ágneszt. Családi otthonukat a Vág völgyének festői várkastélyában, Galgócon rendezték be. Készpénz híján elzálogosította kelecsényi birtokát. Ez kellett is a grófi család fényes udvartartásához. Amikor gyakran az európai hadszíntereken harcolt a várúr, a vendégek száma akkor sem csökkent. Forgách ménésének messze földön híre volt, és a vadászat mellett ez is vonzotta a vendégsereget. Itt ismerkedett meg Bercsényi Miklós Csáky István országbíró özvegyen maradt lányával, Krisztinával, akit feleségül is vett.

Házasságukból három gyermek született: Zsigmond, Rozália és Katica. Közülük csak Zsigmond élte meg a felnőtt kort, de az ő italozó, kártyázó életmódja sok szomorúságot okozott szüleinek.

A KURUC KATONA

Forgách Simon 1704. március 20-án átállt a kurucokhoz. Döntése nagy visszhangot váltott ki a kor közvéleményében. A család teljesen elítélte ezért a magatartásért, mert úgy vélte eddigi neveltetésével, a család hagyományaival fordult szembe. A császári udvarban irigyei, az ellene ármánykodók örömmel konstatálták a hírt. A kuruc táborban sem volt egyértelmű a fogadtatása. A harminckilenc éves Bercsényihez olyan titkos hírek jutottak el, amely azt látszott igazolni, hogy Forgách udvari felkérést teljesítve, a kuruc csapatok szétzilálására érkezett a felkelő csapatokhoz. A hasonló életkorú – Forgách ekkor 35 éves, Károlyi Sándor 26, Esterházy Antal 28, Ocskay László 24, Rákóczi 28 – tisztársai sem fogadták lelkesedéssel. Közülük egyedül Rákóczi öröme volt teljes. Emlékirataiban így írt erről: „Ezt a főurat kora ifjúságom óta ismerem, és talán egyedüli volt a magyar nagyurak között, akivel kapcsolatban

voltam.” A bizalom töretlenségét igazolta, hogy Forgách a kuruc seregben is tábornoki rangot kapott, és 1705 januárjától a kuruc reguláris csapatok parancsnoka és kassai főkapitány lett. Változó hadisikerek után Esztergom elvesztését – 1706. augusztus–október – tisztársai és a kuruc haditanács elsősorban az ő önfejűségével magyarázták. Rákóczi a nagyobb baj elkerülése érdekében elfogattatta, és a krasznahorkai, a szepeesi és végül a munkácsi várban őriztette. Forgách és Rákóczi között a személyes kapcsolat a rabság éve alatt sem szakadt meg, de Forgách a hadi eseményekben már nem kapott semminemű feladatot. 1710 novemberében szabadult, és Esterházy Antallal, Bercsényi Miklóssal és családjával Lengyelországba menekült. Helyzetének ellentmondásosságát személyiségének jelentőségét és súlyát az is igazolni látszik, hogy 1711 márciusában Stryjben, a béke feltételeiről tárgyaló, szűk körű kuruc vezérkar – Rákóczi, Bercsényi, Esterházy, Károlyi Sándor – tagjai közt találjuk Forgáchot is.

AZ ÁTÁLLÁS LEHETSÉGES OKAI

A kuruc seregekhez közelítő Forgách maga mondja el különböző időpontban és érdeke szerint, elhatározásának okait. Amikor 1704 tavaszán, nem sokkal az átállást követően Egerben Rákóczival találkozott, neki bécsi sérelmeit, az udvar indokolatlan gyanúsítgatásait, így ellehetetlenülő mindennapjait hozta fel a csatlakozás indokául. Fejtegetését Rákóczi elfogadta, sőt megnyugvással vette tudomásul, hogy Forgách előtt „hűséget” esküdött.

A kurucokhoz kerülésének okát és körülményeit némileg másképp mondta el Forgách 1714-ben, már az emigráció idején. Miller Boldizsárhoz, az özvegy királyné gyóntatójához küldött levelében elsősorban azt hangsúlyozta, hogy Rákóczi kényszerítő hatására vállalta el a katonai feladatot. Ezzel azt remélte, hogy „ezen fegyverkezésnek az ő felsége és a haza javára lecsendesítése inkább fog használni csekély személyemnek szabados, mintsem rabságos volta.”

Az átállás körülményeinek harmadik variációját hallgathatta meg Rákóczi 1720-ban a rodostói bujdosók szállásán. Ekkor Forgách József főherceg, római király megbízatásaként adta elő a lehetőség szerinti tényeket. E szerint azt a feladatot kapta, hogy „bármilyen módon tartsa vissza a nemzetet egy új király választásától, és a nemzet kérje meg

apját – I. Lipótot –, hogy még életében adja át fiának – a későbbi I. Józsefnek – a magyar koronát.”.

Ha a három variációt ma a mérlegre tesszük, az akkor történtek hitelességét csak megközelíteni tudjuk. A teljes bizonyosság felderítéséhez további korabeli források szükségesek.

Meggyőződésem szerint legkönnyebben a másodiknak előadottakkal végezhetünk. Nagyon lényeges most is az időpont. 1718 előtt vagyunk, de már a pozsonyi országgyűlés (1710) után, amikor társaival együtt hazaárulóvá minősítették Forgáchot is. Viszont ő makacsul küzdött azért, hogy birtokait megtarthassa. E törekvését nem kísérte siker. A szabadságharc befejezését követően a szép galgóci birtok részben cseh, lengyel birtokosok kezére került. A maradék vagyonra a korábbi barát, Erdődy György tette rá a kezét.

A harmadik eset azért is valószínűnek, igaznak tűnik, mert ennek – ugyan torzított – híre Bercsényihez is eljutott. Bizonyosat nem tudva, de sok egyéb személyes ok miatt a hír egyik oka lehetett a köztük megromlott viszonynak. A korral foglalkozó magyar történetírók – Thaly Kálmántól, Szekfű Gyulán át kortársainkig – nem tartják kizártnak a megbízatás megtörténtét. A végleges döntést a – talán soha elő nem kerülő – forrás dokumentáló hiánya gátolja.

Összetettebbnek vélem az elsőként előadottak értelmezését. Ahogy a forrásunkban olvasható, az első Rákóczi Forgách találkozón nem esett szó a fontos bécsi megbízatásról. Okát valójában nem tudjuk. A leírtakból az olvasható ki, személyes sérelmeit ecsetelte Forgách, Rákócziban feltehetőleg a korábbi kedves emlékek ébredtek fel. Mindez a beszélgetés irányát s tartalmát akként határozta meg, hogy alkalmatlanná tette a találkozót, az országot, a katonai helyzetet értékelő nagyobb ívű tanácskozássá válni.

Akkor is közismert volt, hogy a két férfi kölcsönösen nagyra értékelte a másik munkáját, addigi életútját. A megnyilvánuló tisztelet miatt az egyik – Rákóczi – nem szólt a Bercsényitől hallott, ugyanakkor a tisztek között terjedő pletykáról, a másik – Forgách – a lelkében mélyen élő Rákóczi iránti vonzalom miatt, nem tartotta alkalmasnak a hosszú idő utáni első kapcsolatfelvételt arra, hogy a küldetéséről említést tegyen.

Az ismert, hogy a két személyiség sok fontos feladatot tekintve azonos véleményen volt. A későbbiekben tudjuk, hogy kuruc hadsereg megreformálását mindketten elkerülhetetlennek tartották. Forgách nemcsak tanulmányozta Zrínyi Miklós hadtudományi munkáit, de annak népszerűsítését

is felvállalta. A *Török áfium ellen való orvosság* című Zrínyi művet *Symbolum* címmel elsőként Forgách jelentette meg nyomdai úton, és az abban foglaltakat Rákóczival is megismertette. Az állandó magyar hadsereg felállítását tartották elsődlegesen fontosnak. A rajtaütésszerű, keleties hadviselés helyett – amelynek Bercsényi volt a fő híve – a nyugati stílusú, professzionális hadrendű hadsereg felállításában fogalmazták meg a jövőt. E két döntő kérdésben kialakított nézetazonosság, a két férfi szellemi közös hullámhosszát stabilizálták a kuruc táboron belül is.

Forgáchnak bizonyíthatóan nagyra törő katonapolitikai terve volt. Karakterét ez a szellemi ábránd alapjaiban meghatározta. Vélhetően az elképzelése megvalósíthatóságába vetett hit, a kuruc közegben, ez időben még reálisan meglévő lehetőség, és mindenekelőtt a Rákóczi személyes kvalitásaihoz fűzött remény intenzív megléte okozhatta a bécsi küldetés hosszú ideig tartó elhallgatását, amely az idő múlásával aktualitását is veszítette.

A hadak szervezésében, a hadműveletek lebonyolításában korát meghaladó felkészültséggel rendelkező, a hadi ismereteket az európai harcmezőkön, és az osztrák iskolákban szerzett kuruc generális gyakran féket nem ismerő magatartása sem kedvezett terveinek végrehajtásának. Az álmaid porba hullni látó Forgách Simon életútja a tehetség és a mentalitás konfliktusának sorsszerű példája is.

AZ ÉLETPÁLYA BEFEJEZÉSE

A szatmári békét követően (1711) Forgách Simon családjával együtt – a fejedelem javaslatának megfelelően – Lengyelországba távozott. Összepakolta ingóságainak értékesebb darabjait. Leghűségesebb szolgálóival, legszebb lovaival vágott neki – akkor még naivan rövid ideig remélt – száműzetése éveinek.

1710 és 1718 között Zulkván élt. Az emigrációban leginkább az egyedüllét kínozza. Az ebből a forrásból táplálkozó félelme és Rákóczi iránt megmaradó tisztelete arra ösztönözte, hogy kövesse vezérét Törökországba, 1718–1721 között élt a fejedelem mellett a jenikői és később a rodostói táborban. Forgách Simon öntörvényű szellemisége, alkata nem tudta hosszabb ideig elviselni a rodostói emigránsok zárt világát, kisszerű konfliktusokkal terhelt, számára belterjesnek tartott életét. A felajánlott – birtok nélküli – bécsi kegyelmet sem fogadta el.

1721 nyarától ismét Lengyelországban élt XIV. Lajos által biztosított – korábbi szükségleteinek csak csekély mértékű – járadékából és ékszereinek, dísztárgyainak, a családi iratok eladásából tartotta fenn magát. Felesége haláláról nincs ismeretünk. Fia teljesen elzüllött. Forgách Simon köszvényétől hosszasan szenvedve, 1730-ban 61 évesen hunyt el, és vagy Zulkván vagy a Lemberg melletti Wissnioveczky birtokon temették el.

A rendkívül büszke főúr, a valódi oligarcha vagyonából kisemmizve, szegénységben, mindenkitől elfeledve távozott az élők sorából.

EPILOGUS

Az közismert, hogy Mikszáth Kálmán több írásában is foglalkozott a Rákóczi kor történelmével, a kor szereplőivel. Baráti figyelem irányított az 1885-ben írt rövid elbeszéléséhez, amelyben két testvér életútját is elmeséli az író. A testvérek Rákóczi katonái voltak. Később az egyik testvér – Gábor – labanccá lett. A másik testvér – Imre – a csorbát úgy akarta kiköszörölni, hogy elfogta testvérét és vasma verve Rákóczi táborába vitte. A kísérő, aki korábban Imre hű emberének mutatkozott, csalárd módon szabadon engedte a labanccá lett Gábort, és gazdáját oly mértékben bemártotta, hogy Imrét Sárospatakon lefejezték. A történet további részét olvassuk az írótól:

„...Vagy száz esztendő múlva megtalálták a bécsi archívumban a Gábor báró nyugtáját tízezer aranyról.

És megtalálták a Bozó Mihály uram kvitanciáját (nyugtáját) is szintén tízezer darab aranyról, amelyeket Gábor szabadon bocsátásáért, és az Imre fejéért hiánytalanul felvett.

A bécsi aerariumnak (kincstárnak) az egyik testvér is tízezer aranyba került, a másik is. Egyenlően becsülték meg őket.

De a magyar főrendiházban, csak az egyik testvér maradékai ülnek. Nem a nagy szabadsághőse.

...Hanem annak a másiknak a maradékai, kinek neve ott van a nyugta alatt, azok ülnek ma a főrendiházban, és hivatkoznak a történelemre.”

A sok tanulságot – de mondhatom azt is aktualitást – tartalmazó írás címe: *Ne nyitogassuk a történelmet.* (Olvasható Mikszáth Kálmán Összes Művei X. kötetének 59–62. oldalán.)

A XXI. század elején élő, gondolkodó embernek abban is nagy a felelőssége és nagy a feladata, hogy történelmünk folyamatát újra áttekintse,

a szereplők tevékenységét tegye csak újra görcső alá. Nem megkerülhető dolgunk, hogy sok oldalú tényfeltáró és értékelő munka elvégzése során a korábbiakhoz képest is teljesebben mutassuk be elődeink mindennapjait és nagy ívű elképzeléseit.

A munka elvégzésével nem ellene teszünk az írói akaratnak, hanem – meggyőződésem szerint – annak beteljesülését segítjük.

(Gróf Forgách Simon életútját, törekvéseit a fentebb olvasottnál részletesebben mutatja be a szerző által írt *A szabálytalan ember* c. tanulmány. Megtalálható a Nógrád megye Múzeumok Évkönyve XIV. kötetének 9–23. oldalán. Az idézett források és lelőhelyük ott található.)

NE NYITOGASSUK A TÖRTÉNELMET

Két nemes vitéznek a nevét kapta fel a hír ő felsége, Rákóczi Ferenc Urunk kuruc hadaiból. Pedig ugyancsak azóta sem volt a dicsőségnek alkalma, hogy olyan magas cenzussal dolgozzék.

Ikertestvérek voltak Imre és Gábor (a családi nevüket elhallgatom), mindkettő vakmerő lovag volt, harcban szerencsés, haditnácsban bölcs, de különösen Imrét bálványozták a katonái. Legendáik szerint nem fogta a golyó, s a kard elvesztette életét, ha testéhez ért.

Nem is esett semmi baja, egész 1707-ig, Sitkénél azonban a Rabutin ellen vívott csatában belefúródott egy kartács a lábába.

S most már vége lett volna a legendának, ha Imre vitéz nem sajnálja vala a villanyozó hittől megfosztani a kurucokat. Eltagadta a sebet, azért fekszik ágyban, híresztelé, mert a csizma törte fel a lábát, s amikor fölgyógyult, azután is mindig azzal sántított, hogy a sárga csizma szorítja. (Így keverik rossz hírbe mindenféle bolondságért a csizmadiákat.)

Hanem sántán is éppen olyan vitéz volt a diadalról diadalra szállt híres hóka paripáján, melyet az irigy Bezerédy „Pemetének” keresztelt el.

Nem érte azt többé seb csak még egyszer – de azt már nem lehetett eltagadni.

A Gábor bátyja átment a labancokhoz. – Ez a seb halálos volt neki.

Tízezer aranyat ígért Gábornak a bécsi udvar és bárói rangot.

Elárulta ezért az összegért a hazát, pedig Gábornak is volt egy szent amulett a nyakában, ezzel a visszafelé is olvasható körirattal: „Sator Arepo tenet Opera Rotas” a kuruc asszonyok azt hitték, az ilyesmi megóvja férjeiket a kísértetbe jövéstől.

Imre Kassán vette a meggyalázó hírt s maga sietett azt jelenteni a fejedelemnek.

Rákóczi az arcát a tenyerébe temette.

– A legjobb két vitézem voltatok! – sóhajtott szomorúan.

– Én magam harcolok ezentúl kettő helyett!

Valóban kettő helyett harcolt, hét csatát nyert egyvégbe, pedig már akkor rossz pénz volt a „pro libertate”. Károly Sándor nem messze állt már Majthénytől.

Azonban a gyanakvó Bercsényi, akit hóbortos jósa a híres Koncz Márton izgatott Imre ellen, nem győzte leveleiben figyelmeztetni a fejedelmet, hogy Imre is árulásra készül.

A fejedelem nem hitte el egészen, hanem mégis megidézte Sárospatakra s ilyen nagylelkű modus vivendit gondolt ki:

– Ha megjelenik, akkor nem bűnös, tehát nem nyakasztatom le; ha pedig meg nem jelenik, akkor azért nem nyakasztatom le, mert nincs a kezeim közt.

Imre már tudta, mit jelenthet az audiendum és nem tette az egyiket sem, sem ő nem ment, sem pedig nem dacolt, hanem átment újra a Dunántúlra és addig kereste a labancokat, míg megtalálta a testvérét, dandárját szétverte, őt magát elfogta és vasba verve küldte Sárospatakra, üzenvén hű emberétől, Bozó Mihálytól, hogy ő maga is nemsokára elmegy s kérve kéri a fejedelmet, ne ölesse meg a bátyját, hanem csak fogságban tartsa. „Nekem is, neki is apró gyermekei vannak”, – írta a levélben, – „az kiknek gyámolra van szüksége.”

Útközben azonban kiszabadították Bozó uram kezéből Gábort a labancok, a kíséretet lemészárolták, csak ő maga menekült meg s futott egyenesen Sárospatakra.

Lőn tehát, midőn két hét multán a semmit sem gyanító Imre is Sárospatakra érkezett, hogy ott a fejedelmi várban legott foglyul ejtették. A haditanács összeült s belépett a vádló – Bozó Mihály.

Bozó Mihály azt vallotta, hogy Imre csak játékot űzött a fejedelemmel, elfogatta bátyját s vason küldte Patakra, de értesíté a labancokat merre kísérik, hogy kiszabadítsák útközben. Furfanggal akarta még egy darabig áltatni a fejedelmet hűségéről. Ki tudja, miféle céljai voltak vele?

Imre mindent tagadott - de a hangulat ellene volt s némileg a látszat is.

A haditanács halálra ítélte a legjobb kuruc vitézt s le is fejezték Sárospatakon 1708-ban december 18-án.

Vérbe mártott fejét magasra emelte a hóhér és megmutatta a népnek:

– Így járnak mindazok, akik a haza ellen vétkeztenek.

Noha látta a nép hősének fejétől elválasztott testét, alig néhány hét múlva azon hír kezdett, izgatott lázongást keltve szárnyalni, hogy a nagy bajnokot élve temették a földbe, mert tetemei fölött megmozgott a föld.

A hír egész a fejedelem füléig elhatott, s hogy megnyugtassa a zsi-bongókat, kiásatta Imre holttestét, mely közszemlére lett kitéve.

A nép tódult az egyszerű kápolnába, s hitetlenül, fejcsóválással mondogatta:

Csakugyan meghalt? Ez mégis különös!

De még különösebb, hogy vagy száz esztendő múlva megtalálták a bécsi archívumban a Gábor báró nyugtáját a tízezer aranyról.

És megtalálták a Bozó Mihály uram quietanciáját is szinte tízezer darab aranyról, amelyeket Gábor szabadon bocsátásáért és az Imre fejéért hiánytalanul fölvelt.

A bécsi archivumnak tehát az egyik testvér is tízezer aranyba került, a másik is. Egyenlően becsülték meg őket.

De a magyar főrendiházban csak az egyik testvér maradékai ülnek.

Nem a nagy szabadsághősé, akit a golyó nem fogott, csak önfeleinek igaztalan pallosa, akinek holttestét visszakérték katonái a földtől, aki ott pihen a sárospataki vártemplomban kettészelt nyakkal.

Hanem annak a másiknak a maradékai, kinek a neve ott van a nyugta alatt... azok ülnek ma a főrendiházban és hivatkoznak a történelemre.

SALGÓTARJÁN KURUC FÖLDESURAI

Az újabb történeti kutatások – a korábban csak a nemesi sérelmek, a rendi állam védelmére a főurak és a félrevezetett jobbágyok által „rebeliónak” tekintett Rákóczi-szabadságharc teóriájával szemben – feltárták, hogy Rákóczi mellé egy művelt, haladó gondolkodást képviselő köznemesség, és az egykori végvári katonák, paraszti, mezővárosi lakosságból álló népi bázis csatlakozott. A „vitézlő rend” az Udvari Kamara számára politikailag veszélyes, „kuruchoz hajló” és csekély harcértékűnek tartott tagjai a karlócai békekötés, s különösen a végvári hálózat felszámolása után feleslegessé váltak. Az ország belsejébe került, s főleg magyar örösgű végvárak védelemre alkalmatlanná tétele is megindult. A hajdani végvárak védelmi funkciójának részbeni feléledésére az 1703-as kuruc felkelés nyomán került ismét sor.

Kezdetben a nemesség bizonytalankodva fogadta a felkelést, mivel nem látta világosan Rákóczi célkitűzéseit, félt az uraikkal szembefordulni kész s magukat kurucoknak nevező „paraszt lázadók”-tól. II. Rákóczi Ferenc 1703. augusztus 29-én hívta csatlakozásra Nógrád megyét, majd a kurucok szeptember 3-án Füleknél a megye területére is léptek. Szeptember 4-én a megyei közgyűlés elrendelte, hogy a nemesség családtagjaival együtt húzódjon a főúri lakóhelyként épségben maradt Gács és Kékkő várába, illetve Szécsény mezővárosába. A kurucok egy hét múlva elfoglalták Losoncot, 26-án Szécsény meghódolt, majd október 13-án Szécsény vára is megadta magát. A Gács várába zárkózott mintegy 320 nemest a kurucok bekerítették s azok kénytelenek voltak megadni magukat október 15-én. Elővigyázatosan azonban nyilatkozatot helyeztek el a garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi levéltárában, azzal, hogy csak az erőszaknak engedelmeskedve csatlakoztak Rákóczihoz. Kékkő október 17-én került a kurucok kezére. 1703. november 8-án tartott loconci közgyűlésen a megye nemessége a csatlakozás mellett döntött s hűségnyilatkozatukkal Ráday Pál főjegyzőt és Kajali Pál megyei birtokosokat küldték Rákóczihoz a tokaji táborba. Itt Rádayt a fejedelem besztercebányai főharmincadossá, Kajalit pedig a Nógrád és Kishont vármegyék kincstári javainak igazgatójává nevezte ki.

Nógrád megye több szempontból is kapcsolódik a Rákóczi-szabadságharchoz. Itt volt Szécsényben a magyar állam kialakításáért folyó harcok legfontosabb eseménye 1705-ben, s itt zajlott le a szabadságharc utolsó nagy csatája, a romhányi csata 1710. január 22-én. Nógrádból érkeztek a Rákóczi államvezetésében szerepet játszó köznemesek legjelentősebb alakjai: Ráday Pál, Kajali Pál, Vay Ádám, és még sokan mások. A katonák közül Darvas Ferenc főhadbiztos, Darvas Mihály kerületi főhadbiztos, gr. Forgách Simon tábornok, Gyürky Ferenc ezereskapitány, Tolvay Ferenc ezereskapitány. 1708 után ők tartottak ki legtovább a fejedelem politikája mellett. Írásomban a salgótarjáni vonatkozású, eleddig csak részben ismert vagy újabban feltárt irodalmi vonatkozású adatok rendszerezését igyekeztem elvégezni a források felhasználásának teljessége nélkül. Céлом a Rákóczi-szabadságharcban szerepet játszott, a nagypolitika irányítói között feltűnt s Salgótarjánhoz /Somoskőhöz, Baglyasaljához/ köthető jeles személyek életútját egy vázlatos pályaképben megrajzolni.

Az elsők között volt Dornyay Béla, aki 1935. április 8-án a salgótarjáni reálgimnáziumban, II. Rákóczi Ferenc halálának 200. évfordulóján egy megemlékezés keretében olvasta fel kis dolgozatát, melyet hamarosan nyomtatásban is megjelentetett „Salgótarján két földesura II. Rákóczi Ferenc szolgálatában” címmel. Ebben Vay Ádámról és Szluha Ferencről értekezett, akik a szabadságharcban fontos tisztségeket töltöttek be. Előadásával és írásával a kor identitást kereső emberének próbálta megteremteni a salgótarjáni Rákóczi-kultusz alapjait, mely tárgyiasult formában később a köztudatban a vadaskerti százados tölgyfában jelent meg. Arra ugyan a helytörténészek máig nem leltek bizonyítékot, hogy ez a fa pihenőhelyül szolgált volna valamikor is a fejedelemnek, de arra igen, hogy két alkalommal is áthaladhatott Salgótarjánon. Először 1705. február 18. után, mikor Kistapolcsányból Egerbe vonult. Ekkor azonban csak Kazár érintése bizonyítható. Másodszor pedig 1706. november 20-án, amikor Lőrinciből a Zagyva völgyén fölfelé haladva Pásztó, Fülek útvonalon nem kerülhette ki Salgótarjánt. Ezek a tények adtak tápot az észak felé vezető megyei út mellett álló, a hajdani Vadaskert ösöreg tölgyfájának népi elnevezésére, feltehetően az 1930-as évek második felétől.

Dornyay Béla az említett ünnepi beszédében a szabadságharc két „vezéralakjáról” emlékezett meg, akiket a történetírás akkor még nem igen ismert, annál kevésbé persze a szorosabban vett helyi irodalom. Vay Ádám és Szluha Ferenc városunkhoz köthető alakjáról volt szó,

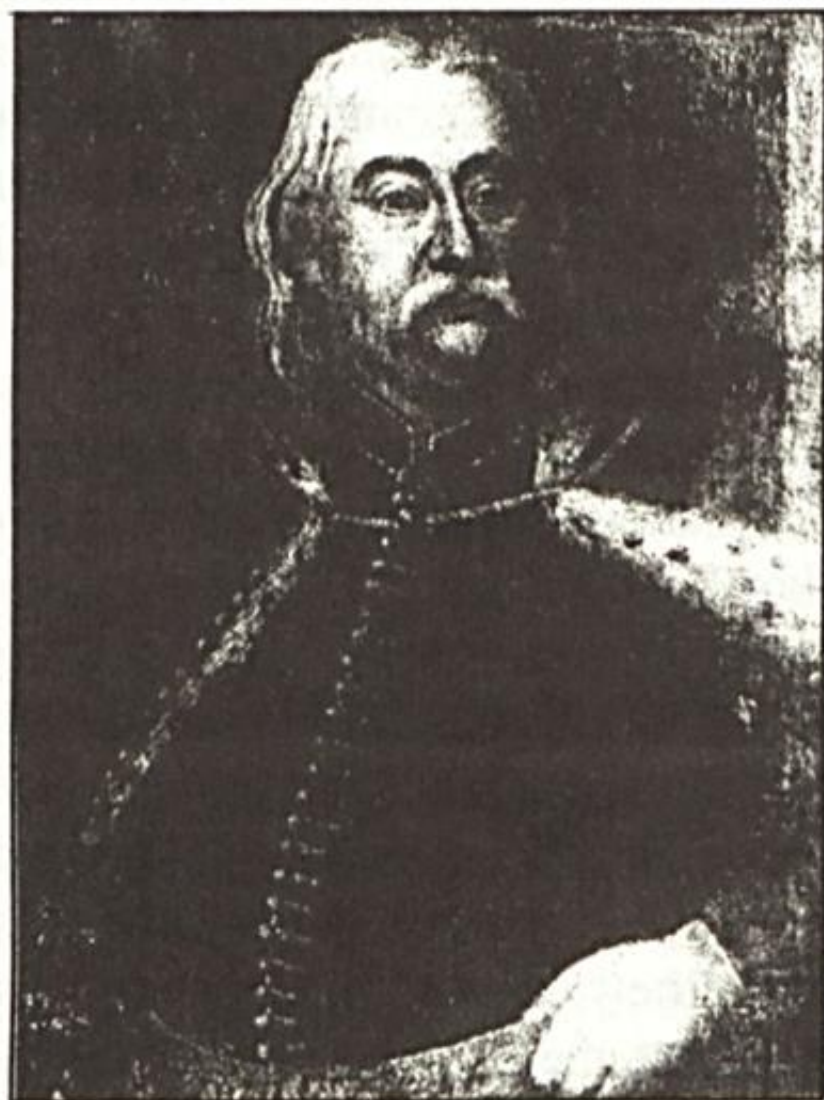
igaz Dornyay sem tudott az általánosságoknál többet hozzátenni, ezért is maradhatott kérdőjel emlékező sorai végén, amikor Baglyasalja, Somoskő, Somoskőújfalu és Salgótarján helytörténetében kereste helyüket. Az eltelt, közel hetven év alatt felgyülemlett ismeretéből próbálom személyiségüket kibontani, életútjukat felvázolni.

VAY ÁDÁM

(Vaja, 1657. május 14. – Gdansk, 1719. január 31.)

Szabolcs vármegye egyik legrégebbi családjából származott, mely a legendák homályába vesző ősökkel dicsekedhetett. Okleveles adatok szerint is a 14. század közepéig nyúlik vissza a család története. Várukat 1418-ban emelték Vaján, melyet a 17. századtól alakítottak át. A Vayak a 19. század elejéig fokozatosan gazdagodtak, rangban emelkedtek s nemcsak a báróságot, de a grófi címet is elnyerték.

Vay Ádám bizalmas embere volt Rákóczinak, előkelő tisztségeket viselt s követte fejedelmét a bujdosásban. A távoli és számára idegen-rideg „Danckában” azaz Gdanskban halt meg.

Vay Ádám

Vay Ádám 1657 pünkösdi napján született Vaján, a család ősi várában. A betörő tatár csapatok elől menekülő családja Nagyszöllősön keresztelte meg. Korán, hat évesen vesztette el apját, Vay Pétert. Anyja, csepei Zoltán Anna előkelő szabolcsi családból származott. Öt éves volt, amikor fiútestvéreivel egyetemben a sárospataki református kollégiumba került, a nagyhírű Csécsi János keze alá. Tíz évesen hagyta el a pataki iskolát, mivel családja anyagi helyzete megrendült. Ábrahám nevű bátyja révén 1675-ben a kurucok között találjuk, sőt Debrecenben a császáriak fogságába is került. Kiszabadulása után a Dunántúlra ment Batthyány Ádám és Kristóf udvarába, ahol a vitézi élettel ismerkedett meg. A 17. században ugyanis kötelező volt a nemesi ifjak számára a hadakozásban, a jogban való jártasság, valamint a gazdálkodáshoz való értés. „Tudjon dolgozni, de főleg dolgoztatni, erősen tartsa kezében jogait”. Ezt az elvet, mint a későbbiekben látni fogjuk, Vay jól megjegyezte magának. Természetes követelmény volt vallásának tanait is megismerni. Mint tudjuk, erősen ragaszkodott református vallásához, tekintélye volt a tiszavidéki protestáns nemesség között. A morális vallásosság jól illett Vay Ádám kemény, gyakorlatias, logikus és következetes természetéhez.

A Dunántúlról 1676-ban került a császár birodalmában fekvő Fülek várába – lovakkal, szolgálakkal együtt, bár nem volt tehetős ember – Koháry István főkapitány alárendeltségébe. A füleki végházban királyi zsoldban álló katonák éltek s innen Fülekről parancsnokolták Ajnácskő kisebb létszámú őrséggel ellátott várát is. Fülek volt korábban a hódolt-sági és végvári vidékek birtokos nemességének egyik legjelentősebb központja. Itt ismerte meg s vette feleségül 1679-ben Iványi Fekete László alkaptány leányát, Erzsébetet. Iványi Fekete László első felesége Hedry Erzsébet, egy Sáros vármegyei törzsökös család leszármazottja. Második felesége Aszalay Erzsébet, a szendrői Aszalay család tagja volt. Aszalay Ferenc felesége a nógrádi birtokos Mocsáry György leánya, akinek gyámja pedig egy Sturcz nevezetű füleki alkaptány volt 1625-ben. Aszalay Ferenc később Rákóczi irodai lajstromozójaként szerepelt a szabadságharcban. A Mocsáry – családnak 1580-tól Baglyasalján is volt részbirtoka. Az 1600-as évek első harmadában leánynegyed révén a birtok az Iványi Fekete – család kezébe került. György volt a Mocsáry – család lapujtói ágának a megalapítója. Leányának férje lett Aszalay Ferenc s gyermeküket, Erzsébetet vette nőül a füleki alkaptány, Iványi Fekete László, s ezzel az 1660-as évek elejétől baglyasi birtokos lett.

1665-ben a Fekete család megszerezte a ludányi Bay Mihály Gömör megyei Almágy faluban lévő porcióját, azaz a hadiadó fejében természetben fizetett részét, valamint Kishartyán-pusztát.

Vay Ádám 1679. május 4-én vette feleségül Iványi Fekete László és Aszalay Erzsébet leányát, Erzsébetet. A füleki alkapitány nagy vagyont, birtokrészt hagyott egyetlen gyermekére, valamint egy hosszú ideje húzódó vagyoni pert a Rákóczi-családdal az ajnácskői vár és uradalom birtoklásáért. A vár falait később Iványi Fekete László erősítette meg. Testvére, Fekete Mária révén Vécsey Sándor is birtokosa lett Ajnácskő várának és az uradalomnak, sőt 1705-től a fél uradalom már az övék volt. A Fekete-család vagyona nyolc vármegyére terjedt ki. Az örökölt vagyon része volt Ajnácskő vára, melynek házassága révén a Vay-család is birtokosa lett. 1645-ben a török elfoglalta, 1649-ben Iványi Fekete László és Vécsey Sándor nyert rá új adományt. A falu és a vár Gömör megye délnyugati szélén feküdt, a szőlőhegyektől övezett völgyből kiemelkedő sziklacsúcson és annak oldalán található a vár, mely gyakran osztozott a szomszédos Fülek sorsában. 1685-ben a törökök és Thököly foglalta el, tőlük Vécsey II. Sándor vette vissza s kapitányát, Dienes Györgyöt börtönbe vetette. 1677. július 16-án Ajnácskő, Somoskő mint Fülek két „tarisznyavára” falain belül uralkodó állapotok megszabályozásáról adott ki okmányt Koháry István főkapitány és a két földesúr özv. Vécsey Sándorné Csapy Mária és özv. Iványi Fekete Lászlóné Aszalay Erzsébet. (Vécsey II. Sándor fia, III. Sándor 1692-től báró. Ő volt az, akit 1697-ben a kurucok Hegyalján felkoncoltak. Szelényi Máriától származó fia, IV. Sándor Ajnácskő kapitánya volt, + 1748-ban.) Házasság kötése révén tehát 1679-től Ajnácskő várának egyik tulajdonosa lett Vay Ádám. A vagyon gondja, Ajnácskőhöz való ragaszkodása nyomán egyre jobban elszakadt szülőföldjétől s Gömörben telepedett le. Igaz ugyan, hogy nehezen szerezte vissza Ajnácskőt, felesége osztályos atyafiától, a rossz emlékezetű Vécsey Sándortól. Serkei uradalmát akarta kialakítani és fejleszteni Vayfalu néven. Innen intézte baglyasaljai birtokának ügyét is. Ebből az időből úgy ismerjük, mint „erőszakos és hatalmas” úr, mert jobbágysai szerint kegyetlenebbül bánt velük, mint korábbi uruk, Iványi Fekete László. 1681-ben Almágy jobbágysai azt kérvényezték, hogy a Bay-család adja őket más zálogbirtokoshoz, mivel Vay Ádám alatt „rabok, ha nincs is rajtuk bilincs”. Éjjel-nappal dolgoztatta őket, s ha nem jelentkeztek szolgálatra, tömlöcbe vetette őket. Vay Ádám gazdálkodó, birtokgyarapító tevékenységét a Thököly-féle háború

szakította félbe. Rövid bécsi raboskodás után 1681-ben Füleken találjuk, ahol lakóházat tartott fönn a végházban. 1681. október 27-én Thököly elfogatta, árulással vádolta s haditörvényszék elé akarta állítani. 1682 februárjában felesége Fekete Erzsébet férjének „keserves rabságát” valamint rokonának, Mocsáry Judittal való pereskedését szem előtt tartva és lezárva minden ingó és ingatlan vagyonát férjére és törvényes maradvékaira hagyta. (Gyermekei majd 1713. szeptember 18-án Ajnácskőn osztozkodnak a vagyonon.) A részletes felsorolásban Iványi Fekete László és Aszalay Erzsébet által szerzett birtokok között található Baglyasalja és Kishartyán-puszta is. 1682. augusztusában Thököly Füleket ostromolja, s szeptember 10-én a vár és benne lakóháza pusztulását éri meg Vay Ádám. Ajnácskő ellenben ép maradt, hadászati jelentősége megnőtt. Fülek eleste, a törökök általi feldúlása s a Thökölynek felajánlott királyi korona állította ekkor a kurucokkal szembe a nógrádi nemesség jelentős részét. A kapituláció után kénytelenségből Thököly szolgálatában találjuk Vayt, aki egy lovas regiment ezereskapitánya, és Kisvárda kapitánya lett. 1684-ben a kurucok mellé rendelt tatár csapatok komisszáriusa s ezzel sok ellenséget szerzett magának. Kemény szavú, de igaz beszédű ember, akit respektáltak de nem szerettek – írta róla Esze Tamás. Szertelen indulat lobogott benne, kortársai szerint mértéktelenül élt a boritallal. 1685 nyarán még a kurucok között találjuk, 1686. március 10-én pedig már a császár híve lett, 1687-ben Szabolcs megyét képviselte a pozsonyi országgyűlésen.

Thökölyvel kapcsolatos múltja miatt rövid ideig ismét Bécsben raboskodott, javait elkobozzák felesége birtokaival egyetemben. 1688-ban megosztott testvéreivel és 1690-től csak birtokával foglalkozott. Almágyról 1695-ben ő telepítette be Baglyasaljára Andó Istvánt, hogy a falu régi helyén az évekkel ezelőtt elhagyott 3 jobbágytelek nagyságú földet művelje meg a Fekete-Vay birtokon. 1698-tól azonban Baglyasalja eltűnik ismét az adóösszeírásból, elhagyott hely lett. Birtokosai fele részben a Vay Ádám valamint a Forgách-család és Némethy Pál özvegye, Libercsey Erzsébet. Az ő előző férje Ráday András, s annak rokona Bay Miklós zálogosította el birtokának egy részét 1665-ben Iványi Fekete Lászlónak. Vay Ádám közben férjhez adta lányait, Erzsébetet Bethlen Mihályhoz, Annát br. Kemény Simonhoz. Első felesége Fekete Erzsébet 1696-ban, valószínűleg Füleken hunyt el. Még ugyanabban az évben újranősült, Zay András és br. Révay Krisztina lányát, Annát vette nőül. Zay Anna életrajzi adatai bizonytalanok, születési és halálozási helye

ismeretlen. Valószínűleg 1675 körül születhetett és 1730-ban halt meg. (Vay Ádámmal kötött házasságából öt gyermeke született. Fia, Sámuel gr. Bethlen Évával, Kata lánya gr. Teleki Pállal, Judit gr. Wass, majd gr. Rédey Mihállyal, Klára pedig Gerhard Györggyel kötött házasságot. Júlianna lányuk Gdanskban halt meg fiatalon. 1711-ben a száműzetésbe is elkísérte férjét, s annak halála után is még egy ideig Danckában élt. 1712-től írta *Herbárium* c. füveskönyvét. A *Nyomorúság iskolája* című imakönyv megírása is nevéhez kapcsolódik. Fia, Sámuel Erdődy Gábor egri püspök közbenjárásával eszközölt ki számára kegyelmet.)

Vay Ádám gazdálkodása nem hozott elég jövedelmet, adóságai halmozódtak fel. 1700-ban kegyelmet kapott, ám elkobzott javainak csak egy részéhez jutott hozzá. Gyakran tűnt fel Bercsényi és II. Rákóczi Ferenc környezetében, majd 1701. április 18-án Rákóczi után őt is elfogták Ajnácskőn és végül Bécsújhelyre vitték. Itt írta meg rabságában nevezetes verses önéletrajzát. 1702. augusztus 10-én szabadult felesége közbenjárására, de hálával emlegette meghitt emberét, Radványi Ferencet is, akinek „fáradozásai után egyrészt újhelyi fogságomból is szabadultam”. (Radványiban megyénk első monográfusát is tisztelhetjük.) Vay Ádám visszatért Ajnácskőre, amit 1703. szeptember 1-én a kurucoktól még meg kellett védenie. A tehetősebb birtokosok a kurucok elől ezekben a napokban a közeli várakba húzódtak vissza. Így tett a megyében Vay Ádám is. Megyénk nemesei Gács várában védekeztek s csak akkor kapituláltak, amikor megbizonyosodtak a várt birodalmi segítség elmaradása felől. Október 27-én már a tokaji táborban volt Rákóczinál, aki kinevezte a jászok és kunok főkapitányának. Az udvari kapitányi /marsall/ tisztséget is elvállalta. Ezzel a legfegyelmesebb, legjobban kiképzett reguláris ezredeknek, a fejedelem udvari hadainak a vezetője lett. Rákóczi ezzel elismerte a tehetséges, vezetésre termett katonát. Feladata volt a fejedelem mellett szolgálni, ezért a nagyszalontai és a trencsényi csatákban is a fejedelem mellett találjuk Vay Ádámot. Miután Munkács vára megadta magát, a fejedelem 1704. február 16-án a vár főkapitányának is kinevezte. Reá hárult a labanc urak elkobzott birtokainak felügyelete is. Tagja volt az erdélyi fejedelmi tanácsnak, mellette Máramaros vármegye adminisztrátora, Békés vármegye főispánja lett. Ő készítette elő 1707 tavaszán a marosvásárhelyi országgyűlést.

Nógrád megyében II. Rákóczi Ferenc 1704-ben a lerombolt Salgó várat és az uradalmat hívének, Vay Ádámnak adományozta. 1705. március 25-én Salgótarján és Karancsalja lakosai panasszal éltek Rákóczinál,

mint írták: „...Bár nem kétséges, hogy Nagyságod nemcsak az özvegyek és árvák, a munkában megrokkantak érdekében, hanem inkább hazánk szabadságáért fogott fegyvert, abban mégis kételkedünk, hogy azok az újonnan jelentkező szolgáltatások, és az annyi sok követelés, melyekkel tekintetes urunk, Vay Ádám úr megterhel minket, Nagyságodtól indulnának ki, különösen mióta Nagyságodtól az ő kezébe adattunk át. Ő ugyanis olyan kegyetlenül sanyargat minket, hogy az ő szorongattatása miatt minap Nagyságodhoz beadványt küldtünk. Azokat a jövedelmeinket is, melyeket az urbárium értelmében eddig bírtunk, most idegen kéz szerezte meg. Nemrég kaptuk meg Nagyságod kegyes rendelkezését arról, hogy a kocsmát, serfőzöt és a vámot az urbárium értelmében visszakapjuk, ez azonban nem történt meg, sőt összes jövedelmeinktől is megfosztottak úgy, hogy ha ez a helyzet nem változik meg, teljesen tönkre megyünk és lakhelyünket is elhagyni kényszerülünk.” Mint láthatjuk, Vay Ádám udvari főkapitány, mint földesúr megszegi a fejedelem rendelkezéseit, és kisajátította a lakosságot illető sörfőzést a kocsmával és vámmal együtt, és megnövelte az úrbéri terheket. 1708 júliusában a salgótarjáni és somoskőújfalusi jobbágyok közötti irtásföldekre vonatkozó egyezséget rendezte el. Az 1708. augusztus 3-i trencsényi vereség után a szabadságharc társadalmi bázisa megrendült. Vay Ádám a Zemplén megyei Bacskón lévő udvarházában telepedett le. Kedvelt várárt, Ajnácsköt majd 1711-ben kapitánya Vitai István feladja, végső szétválása 1711. szeptember 12. után történt meg.

Egyre több ellensége támadt, a református köznemesség és a prédikátori rend is bizalmatlan lett vele szemben, mert a szécsényi országgyűlésen a vallási ügyekben engedékenységet tanúsított. Munkács várának védelmét a fejedelem Vayra akarta bízni, ám Salánkon mégis úgy döntött, hogy magával viszi Lengyelországba. Rákóczinak ugyanis szüksége volt udvari marsalljára: „Vay uramot, úgy látom, kintelen leszek magam mellé hivatnom, idegen országon is legnagyobb kincs lévén a hív szolga!” – írta Károlyinak a fejedelem 1711. február 18-án. Vay Ádám és családja ezután március 4-én elindult a fejedelem után. A határ menti Stryj vára és városa, volt egy ideig a kurucok táborhelye. Vay is ide igyekezett, s hat hónapig tartózkodott itt. A menedéket keresők közben megtudták, hogy a bécsi haditanács a kuruc főembereket 1711 júliusában különböző kategóriákba osztotta. Rákóczi, Bercsényi, Forgách és Eszterházy mellett Vay Ádámot is kizárták a közkegyelemből. Vay és családja Ilyvo felé tartott, nem akart elszigetelődni a többi főembertől,

követte a fejedelmi udvart. Közben szaporodtak népes családjának megélhetési gondjai, maga erejére hagyatkozva küszködött a családját fenyegető nyomor ellen. El kellett adnia értékeit, sőt a fejedelemtől is kényszerült visszakérni a korábban adott kölcsönét. Miután a francia udvartól Rákóczi nem kapott támogatást, kénytelen volt lengyelországi birtokait eladni, hogy udvartartásának költségeit fedezni tudja. Rákóczi 1711. április 30-án felszámolta udvarát. 1712. július 21-én érkezett Danckába a Vay család, november 9-én pedig a fejedelem elhagyta a várost, a kis kolónia fejévé Vay Ádámot tette meg. A franciák által folyósított évdíjből Vaynak 5000 livrével kellett beérnie. A kuruc emigráció életkörülményeiről keveset tudunk, lassan megfogyatkozott számuk is, hiszen sokan közülük hazatértek. Vay Ádám danckai életéről töredékes adataink vannak, Ádám fia mellett vele voltak második feleségétől született gyermekei is. Ádám 1713 őszén hazatért, katolizált és megnősült. 1716-ban meghalt Júlia nevű lánya. 1718-ban Vay is betegeskedni kezdett, biztos anyagi források nélkül maradtak az idegen földön. Mányoki Ádám segítette ki 200 arannyal, sőt fia hazautazásának költségeit is ő biztosította. (A Vay család tagjai sohasem adták meg Mányokinak az apjuknak adott kölcsönt.)

A „kuruc” udvari marsall, Vay Ádám 1719. január 31-én, 63 éves korában hunyt el. A régi városfalon kívül fekvő Szt. Erzsébetről elnevezett, korábban katolikus, akkoriban a református egyházhoz tartozó templom kriptájában talált nyugovóra. Felesége emelt neki egyszerű márvány síremléket.

1906. október 6-án hozták haza tetemét és november 15-én temették el Vaján. A Vay-család tagjai vitték koporsóját. Sírja a kastély előtt, szobra a kastély udvarán kialakított szoborparkban található.

RÁDAY PÁL

(? 1677. július 2. – Pécel, 1733. május 20.)

II. Rákóczi Ferenc bizalmas titkára, a kancellária vezetője, a szabadságharc diplomáciájának vezetője. Ráday Gáspár Pest vármegye alispánjának és Libercsey Rozinának fia. A losonci református kollégium növendéke, egy ideig Rahón is tanult. Ezt követően 1693-ig ismét Losoncon, majd ezt követően Selmecebányán és Körmöcbányán folytatta tanulmányait. 1695-ben Kajali Pál Nógrád- és Hont vármegyék jegyzője mellett végezte gyakornoki munkáját. 1697-től két évig gr. Forgách Simon horvát bán mellett látott el

titkári feladatokat s közben két hadjáratban is részt vett. 1699-ben Kajali Pál Hont megye alispánja, Ráday Pál pedig Nógrád megye jegyzője lett. 1700-ban építette fel az Ipoly menti Ludányban barokk stílusú kastélyát. (Ráday András 1623-ban szerezte meg a birtokot Alsó-Ludányban. A későbbi gr. Ráday Gedeon-féle kastélyt Pejacsevich-Mikó Elemér vette meg, ma szociális otthonként működik.)

Ráday Pál 1703-ban jegyezte el Kajali Pál és Fay Borbála Klára nevű lányát, a házasságot 1705-ben Gácson kötötték meg. A Fay család Abaúj vármegyei eredetű, Nógrádban is jelentős birtokokkal rendelkeztek.

A köznemesi réteg – melyhez Ráday is tartozott – helyzetét meghatározta, hogy nehezen tudott eleget tenni az 1688. december 9-én létrejött Neoacquistica Commissio (Újszerzeményi Bizottság) követelményeinek. Ugyanis a török területeken fekvő birtokok igazolása hosszadalmas illetve a fegyverváltság összege magas (10 %) volt, ezért sok volt birtokos család nem tudta megfizetni. A birtok így a Kamara kezébe, onnan pedig idegen s főleg külföldi tulajdonosok kezébe került. Ennek ellenére a köznemesség egy része szívós munkával igyekezett összeszedni családjuk széthullott birtokait. Ezek között találjuk többek között a Rádayakat, Vayakat és Kajali Pált is. A szabadságharc kezdetén Ráday is a gácsi várba húzódott, majd Kajali Pállal együtt megjelent a tokaji táborban, ahol a fejedelem Rádayt maga mellé vette. December 8–9-én Nyugat-Magyarország kereskedelmi forgalmának ellenőrzésével bízta meg Rákóczi, s ezzel a besztercebányai főharmincad hivatal élére került. Az 1704 elején kiadott „A keresztény világ minden fejedelmeinek és respublikáinak” címzett és a *Recrudescunt vulnera...*, „Megújulnak a dicsőséges magyar nemzetnek régi sebei” kezdetű kiáltvány szövegét Ráday fogalmazta meg, s Rákóczi öntötte végleges formába. Ugyancsak Ráday volt az első latin nyelvű magyar újság a *Mercurius Veridicus* szerkesztője is. Az utasítások, levelek formába öntése volt a fejedelmi titkár, a kancellária vezetőjének a feladata. A bizalmas ügyek fogalmazványait is neki kellett tisztáznia. Kancellária vezetőjeként önállóan intézte a követségekkel való teendőket, azaz külügyi államtitkári feladatokat is ellátott. A fejedelem és a kancellária, az Udvari Tanács, a hadvezetés között Ráday Pál állt, mint Rákóczi „titkos secretariusának” nevezte, kortársai az „ország titkára” címmel tisztelték meg. Tevékenyen vett részt a szabadságharc kezdeti államformájának, a konföderációnak kialakításában. Rádayt a fejedelem többször küldte követként királyi udvarokba. 1704 januárjában Lengyelországban tárgyalt, de járt a svéd és a porosz királyi udvarban is. 1704 elején, amikor megalakult a Consilium

Aulicum (Udvari Tanács) az új magyar állam szervező és végrehajtó testülete, tagjai között több nógrádi nemessel: Kajali Pállal, Ráday Pállal, Vay Ádámmal, Gerhard Györggyel is találkozhatunk. Az 1705-ös szécsényi országgyűlésen fejedelmi előadóként szerepelt Ráday s ő dolgozta ki a szabad vallásgyakorlással kapcsolatos vallásügyi előterjesztést.

1707. április 8-án a marosvásárhelyi országgyűlésen a rendek törvénybe iktatták a konföderációt, Ráday a fejedelemség kancellárja lett. Ugyancsak 1707-ben a Nemesi Társaság belső rendjét, a hadbírójává kinevezett Ráday Pál dolgozta ki. Itt mondta ki, hogy a származás nem elegendő, valóban nemessé a virtus-magatartás, erkölcs képzettség és bátorság teszi az embert. Még 1707-ben követségben járt I. Péter cárnál a szövetség megkötése érdekében. A trencsényi ütközet után (1708) a szabadságharc lendülete megtört, 1709–1710-ben a svéd uralkodónál és a török udvarban járt diplomáciai feladatokat teljesítve.

A szabadságharc végén Rákóczival emigrált Lengyelországba, majd uralkodói engedéllyel 1711-ben hazatért. Letette a hűségesküt s Nógrád megye követeként 1712-ben részt vett III. Károly koronázásán. A Királyi Tábla elnöke, 1712–29 között a megye országgyűlési követe volt s buzgón támogatta a Pragmatica Sanctiot. Kastélyában ő vetette meg a híres Ráday könyvtár alapjait.

Ráday Pál

Salgótarjáni kötődése valójában Somoskőhöz kapcsolódik. A két Forgách-fivér, Ádám és Simon I. Lipóttól visszakapták a somoskői uradalmukat, s elsősorban Ádám zálogosította el saját részét Kajali Pálnak. Forgách Simon 1689-ben, 1692-ben és 1701-ben a somoskői uradalom valamennyi faluját és pusztáját szintén elzálogosította Kajali Pálnak. Miután Ráday veje volt Kajalinak, felesége révén zálogbirtokosa lett az uradalomnak. Romba dönt Somoskő várát rendbe hozatta, s örségül négy hajdút helyeztet el benne. A vár 1703-ban a kurucok kezére került, várnagyát, Sümegi Bene Istvánt fogolyként Kassára vitték. A vár katonai szerepe ezzel véget is ért, a szatmári béke után az elkobzott várat szándékosan a pusztulásnak tették ki. Az uradalmát a 18. században zálogba bírta a Ráday család, majd a br. Péterffy-család kezébe került. Baglyasalja elhagyott településének földjét (1698) több család is birtokolta. Ráday András anyja Bay Klára volt. A rokon Bay Miklós zálogosította el birtokának egy részét Iványi Fekete Lászlónak 1665-ben. A Bay jószágok másik részét a Rádayak örökölték, s Ráday Pál atyja és a Bay rokonság révén volt érdekelt Baglyasalján. Ráday gyermekei közül Eszter gr. Teleki László neje lett, s vele a baglyasaljai részjószág birtokába került. A Ráday-Teleki zálogjogon örökölt birtokot valószínűleg Forgách Ádám utódai váltották vissza az 1730-as években.

Ráday Pálnak öt gyermeke született, három lány és két fiú. Közülük csak Gedeon nevű fia – aki báróságot és grófi rangot kapott – és Eszter lánya maradt életben. 1733. május 20-án hunyt el Pécelen, Losoncon a családi kriptában szeptember 20-án helyezték örök nyugalomra. Felesége, Kajali Klára 1741-ben halt meg.

A már Thököly udvarában feltűnő, Rákóczi államában pedig határozott vonásokat öltő hivatali nemesség tipikus képviselője volt Ráday Pál. Nógrád megye fiatal, nemzetközi műveltségű jegyzőjének puritán életútját felelősség tudat és meleg családi élet és mély vallásosság jellemezte. Vagyonát gyarapítva emelkedett mind magasabbra, könyvtárában őrizte meg a műveltség átmenthető értékeit.

KAJALI PÁL (1659–1710)

Nógrád megye jegyzője, II. Rákóczi Ferenc szenátora, a szabadságharc országos fő hadbírójának életéről kevés és igencsak hézagos információkkal rendelkezünk. A Pozsony vármegyei eredetű család a 16. században Hont és Nógrád vármegyében tűnik fel, közülük megyénkben Kajali András szerzett birtokot. Menyői Tolvay Ferenc, a losonci református iskola rektora, vármegyei tisztviselő, a gácsi Forgách-uradalom jószágigazgatója és a szabadságharc a megyei paraszthadak kapitánya, 1710-től kassai várnagy, bizalmas híve volt Kajalinak. Tolvay Ferenc nevezte Kajalit Rákóczi „meghitt nagy messze látó szemefényé”-nek.

Kajali Pál kezdetben Forgách Ádám főispán titkára, ezt követően Nógrád megye főjegyzője volt 1684–1699 között. 1705-től Hont vármegye alispánja lett.

Az ország visszafoglalása után az új erőviszonyokat mérlegelő józan-ság tűnik ki Kajali viselkedéséből. Ő volt az, aki rokonait józanságra intette a családi birtokok visszaszerzése érdekében. Ennek ellenére Salgótarján közvetlen környékén két helyen is feltűnik Kajali Pálnak, mint birtokosnak a neve. gr. Forgách Ádám fiai /Ádám és Simon/ 1686-ban visszakapták I. Lipóttól a korábban elidegenített birtokaikat, ám Simon, már 1689-ben „somosújfalusi” teljes birtokrészét mely a falu felét tette ki, zálogba adta Kajali Pálnak. Hamarosan az uradalom többi része (1692-ben és 1701-ben) is Kajali zálogbirtoka lett. Ezekkel a birtokokkal a vármegye egyik legtekintélyesebb köznemese lett. A Salgótarján és Somoskőújfalu között elterülő s 1456-ban még Somoskő várához tartozó Vendégi település is Kajali Pál birtokaként szerepelt. 1699-ben elhagyott pusztá volt. (1826-ban Vendégi-pusztá Salgótarján filiája. A ma is létező Vendégi-dűlő a Nyesés déli lábánál a Kis-Gedőc pusztával azonosítható.) A somoskői uradalom birtokosa ezek szerint 1689–1701 között Kajali Pál volt.

Kajali Pál tagja volt a Rákóczi mellé álló nemességnek, akiknek az érdekeit – mivel döntő többségükben protestánsok voltak – az ellenreformáció sokszorosan sértette. Politikai tapasztalat, hadi ismeret, jó gazdasági érzék és legfőképpen európai látókör jellemezte őket. Kajali is jelen volt a tokaji táborban, s itt Rákóczi megbízta Szuhai Mártonnal együtt 1703. november 2-án Máramaros vármegye tisztújító közgyűlésének a levezetésével. Kajali mint fejedelmi biztos, katonai segítséggel

választatta meg Rákóczi jelöltjeit a helyi jelöltekkel szemben. Kajali Pál, Vay Ádám és mások szervezték meg a vármegyei és városi tisztújításokat. Az Udvari Tanács 1704 elején alakult meg Miskolcon. 1705 szeptemberéig ez volt az államszervezet legfontosabb központi testülete. Tagjai gyarapodó nemes családok sarjai, akik látókörükkel, politikai tapasztalataikkal, tanultságukkal és nem elhanyagolható módon rokoni összefonódásuk révén is kiemelkedtek osztályos társaik közül.

Kajali Pál a „Losoncon lakó lutherista úr” előterjesztésében 1705. szeptember 12-én a szécsényi „borjúpást”-on a katonaság akaratára hivatkozva javasolta, hogy „Rákóczi Ferenc fejedelmökké kiáltassék ki”. 1706. június 13-án a nagyszombati béketárgyalásokon a konföderációt képviselők között találjuk Kajalit is. Az írásbeli anyagát megfogalmazó Ráday Pál volt a vezetője, bár az elnöki funkciót Bercsényi Miklós töltötte be. A gazdaságpolitikai javaslataival is kiemelkedett a többiek közül Kajali Pál. Merkantilista elemeket, szigorú központi ellenőrzést kívánt a nemesség megadóztatásával megvalósítani. 1706. november 8-án az általános adózás fokozatos bevezetését javasolta a fejedelemnek. 1708-ban az eperjesi akadémia számára alapítvány létesítésében vett rész Rádayval együtt.

SZLUHA II. FERENC

(Holics, 1699. – Bécs, 1729. május 22.)

Dornyay Béla 1935-ben tartott előadásában a második salgótarjáni földesúrként verbói Szluha Ferencet nevezte meg, igaz sok kérdőjelet hagyva életútjának ismertetésekor. A történeti munkákból mára ismertessé vált, hogy Szluha érsekújvári prefektus, hadi főpénztárnok és kartelkomisszárius volt a szabadságharcban. A Nyitra vármegyei Verbórol származó család 1593-ban kapta nemességét I. Rudolftól. A család több megyében is jelentős vagyonra tett szert. A salgótarjáni ág őse Szluha I. Ferenc a 17. század második felében Nyitra vármegyei Holicson élt. Kálmán Zsuzsával kötött házasságából születtek fiai: II. Ferenc és I. György, akik Szirmay István ítélmester szolgálatában álltak. Minket közelebbről Szluha II. Ferenc érdekel, aki 1707-ben vette feleségül a Komárom vármegyei Konkoly Thege Júliát, s vele együtt jelentős birtokokat örökölt. Gyermekük: Albert, II. György (Érsekújvár, 1716. február. 8. – Csepreg, 1774. szeptember 16.), Eleonóra és János

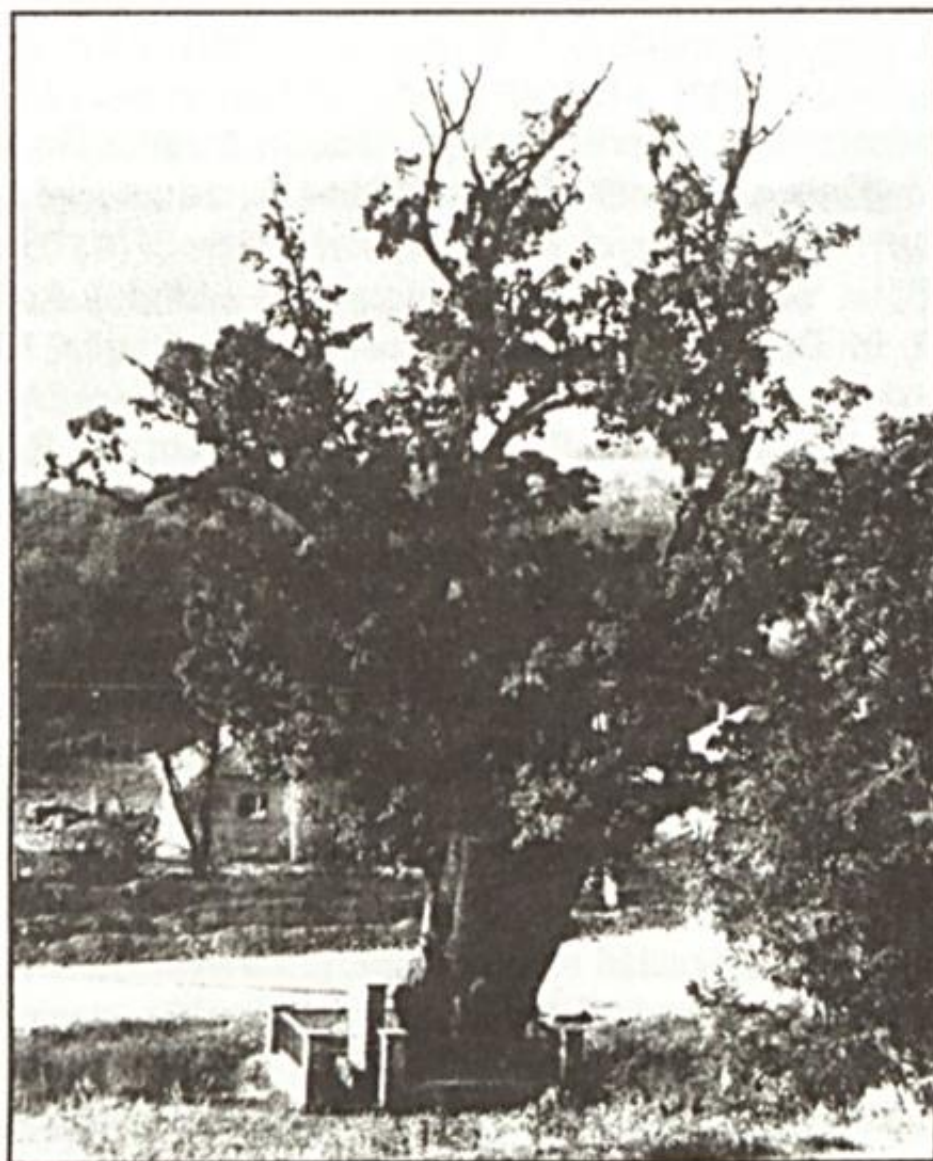
Nepomuk. Szluha I. György (Holics, 1671 – Eperjes, 1736. október 22.) fivérével együtt lett Rákóczi híve, 1706-ban Sáros vármegye felkelő nemesi kuruc lovasok kapitánya. Bátyjával, II. Ferencsel a gazdátlan birtokok megszerzése felé fordultak és jelentősen gyarapították saját birtokaikat. (I. György a Rákóczitól elkobzott munkácsi uradalom igazgatója lett.) Amikor 1736-ban Eperjesen elhunyt, általános örökösévé II. Ferenc fiát, II. Györgyöt tette meg.

Szluha II. Ferenc Rákóczi szökésében is közreműködött, a szabadságharcban vezető szerepet játszott, hadi főpénztárnok lett, sőt megkapta az érsekújvári főkapitányi címet is. A szabadságharc után mindkét testvér letette a hűségesküt, Ferencet 1715-ben Pálffy nádor ítélőmesterré nevezi ki, 1719-ben alispán lett. A Pragmatica Sanctio elfogadtatásában 1722-ben jelentős szerepet játszott. Az udvar hálája természetesen nem maradt el, jelentős birtokhoz jut, udvari tanácsosi címet kap, 1726-ban bárói rangra emelte az uralkodó. 1728-ban vette fel az 1715-ben megszerzett Iklad puszta után új előnevét, s használta ezután, mint ikladi Szluha Ferenc.

I. József 1709 áprilisában a salgói uradalmat elkobozta Vay Ádámtól és gr. Volkra Ottó Kristófnak adományozta, akinek beiktatására 1709. december 30-án került sor. Jogait ismételten megerősítették 1711. március 30-án. Annyit tudunk kell róla, hogy a német eredetű családból Volkra Ottó Kristóf 1699-ben a magyarországi kamara alkancellárja, 1708-ban legfőbb konyhamester, 1715-ben Angliában követ, 1722-ban kamarai elnök Sziléziában. 1734-ben hunyt el utód nélkül. Volkra Ottó Kristóf nem volt érdekelt a salgói uradalom felvirágoztatásában, ezért már 1715. február 21-én a pásztói cisztercita rendnek ajánlotta fel megvételre, majd 1726. március 16-án Bécsben a Komárom vármegyei birtokos Szluha II. Ferencnek adta el a salgói uradalmat 30 000 forintért. Szluha II. Ferenc 1728-ban megszerezte az uradalomra a kegyúri és pallosjogot is. Ő volt az első, igazán jól gazdálkodó földesura a birtoknak, aki jövedelmező árutermelésre akart áttérni. Bécsben 1729-ben bekövetkezett halála után előbb özvegye, majd fia II. György lett Salgó és Bábolna örökös ura, akit 1743-ban grófi rangra emeltek. Szluha II. György folytatta az apja által megkezdett munkát, 1737-ben emeltette a falubeli kúriáját, a „kastélyt”. 1732–1745 között sorozatos határkiigazító pereket folytatott a birtok rendbetétele érdekében. Az idők folyamán pénzkölcsönökre szorult, s ennek révén került kapcsolatba Jankovich Miklóssal, aki 1746-ban szerződéssel biztosította magának a birtok elővételi jogát.

1747. december 18-án 70 000 forintért vette meg a salgói uradalmat. Szluha II. György 1753-ban tábornoki kinevezést kapott. Felesége gr. Sinzendorf Rozália révén örököse lett az elkobzott Nádasdy javaknak. Miután megvette felesége örökségét, a vételár előteremtése érdekében eladta uradalmait, így többek között a salgóit is.

Szluha II. György 1774-ben hunyt el, csekély örökséget hagyva utódaira költekező életmódja miatt. 1890-ben Aladár nevű unokájával halt ki a grófi ág.

Az ún. Rákóczi-fa Salgótarjában, a Füleki úton

Dornyay Béla 1935-ös előadásában és dolgozatában javaslatot tett arra, hogy a város „egy domborműves emlékoszlopot” állítson fel az Erzsébet téren. „Erre a reménybeli kőpiramisra igen szépen el lehetne helyezni II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem domborművű arcképe mellé az ő két kiváló salgótarjáni alattvalójának: Vay Ádámnak és Szluha Ferencnek reliefjeit is”. (Szluha arcképét azonban nem ismerjük.) Méltónak tartotta volna utcákat is elnevezni róluk. Bár ez nem valósult meg, a Rákóczi kultusz mégis meggyökeresedett Salgótarjában, a vadaskerti

tölgyfában, annak ellenére, hogy nincs bizonyítékunk arra, hogy a vezérlő fejedelem valamikor is megpihent volna alatta. A Rákóczi év azonban lehetőséget teremt arra, hogy emléket állítsunk városunkban is a kiváltságokkal nem rendelkező paraszti, mezővárosi lakosságból és az egykori végvári katonákból szerveződött kuruc hadaknak és a vármegye fiatal, művelt és politikai szerepet játszó, főleg protestáns köznemesei-
nek, így: Ráday Pálnak, Vay Ádámnak és Kajali Pálnak.

JEGYZETEK

1. Nógrád megye története. I. k. Szerk.: Balogh Sándor. Salgótarján, é. n. 218., 220. o. L. Kelemen Mária: Adalékok a Rákóczi-szabadságharc Nógrád megyei hadseregellátási, adózási kérdéseire. In: Nógrád Megyei Múzeumi Évkönyv. 1976. 65. o. A továbbiakban: NMMÉ. Pálmány Béla: Végvárak Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újratelepítés korában 1663–1703. In: *Discussiones Neogradiensis*. 1. Salgótarján. 1984. 91., 93., 96. o.
2. Cs. Sebestyén Kálmán: A vadaskerti öreg tölgyfa. In: *Salgótarjáni Új Almanach*. Salgótarján. 1997. 166–167. o. Dornyay Béla: Salgótarján két földesura II. Rákóczi Ferenc szolgálatában. In: *Salgótarjáni Könyvek*. 3. sz. Salgótarján. 1935. 5–6. o. Dornyay Béla: Salgótarján történetéhez. Salgótarján. 1928. 17–18. o.
3. Dornyay Béla. 1935. im: 6. o. Vay Ádám Múzeum. Szerk.: Molnár Sándor. Vaja. 2000. 3–16. o.
• A Vay családra vonatkozó további ismereteket közöl: Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealogiája. IV. k. Bp. 1998. 163–164. o. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 11. k. Pest. 1865. (Rep. 1988) 99–108. o.
4. Esze Tamás: Vay Ádám. 1657–1719. In: A Vay Ádám emlékűnnepség tudományos ülésszaka. Vaja. 1969. 8. o. Vay Ádám verses önéletírása. Szerk.: Molnár Mátyás. Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Szalay Krisztina. Vaja. 1978. 21. o.
5. Thaly Kálmán jelentése a Vay-család nemesi ága levéltárának Rákóczi-kori okiratairól. In: *Századok*. 1886. 181. o. Esze Tamás. 1969. im: 8–10. o.
6. Pálmány Béla 1984. im: 91., 93. o. Az Iványi fekete család a felsőmagyarországi (főleg Sárosban) vármegyékben volt ismert, ahová a 16. században kerültek Baranya vármegyéből. Lásd: Kempelen Béla: magyar Nemes Családok. IV. k. Bp. 1912. 88. o. Nagy Iván 1858. im: 145. o.
7. Nagy Iván. 1857. im: 70–71. o., 1858. im: 145. o., 1859. im: 79. o.
8. Cs. Sebestyén Kálmán: Vár alatt, bánya fölött. Baglyasalja története. *Baglyasi Füzetek*. 1. Salgótarján. 1998. 22. o.
9. Gömör-Kishont vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Bp. é. n. 26. o. Esze Tamás. 1969. im: 12. o.
10. Magyarország képekben. Honismertető album. Pest. 1870. 2. k. Szerk.: Nagy Miklós. 148–149. o.
11. Nagy Iván. 1865. im: 110. o. Pálmány Béla: Végvárak Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újratelepítés korában. 1663–1703. In: NMMÉ. 1986. XII. 46. o.
12. Esze Tamás. 1969. im: 12–13. o. Ila Bálint: Gömör megye. II. k. Bp. 1976. 340. o.
13. Esze Tamás. 1969. im: 14–16. o.
14. Cs. Sebestyén Kálmán. 1998. im: 23. o.
15. Pálmány Béla. 1986. im: 47. o.
16. Esze Tamás. 1969. im: 15–16. o.
17. Cs. Sebestyén Kálmán. 1998. im: 24–25. o.

18. Esze Tamás. 1969. im: 17–18. o. Magyarország története 1686–1790. Főszerkesztő: Ember Győző, Heckenast Gusztáv. Bp. 1989. 166. o. Katona Béla: Szabolcs-Szatmár-Bereg irodalmi topográfiája. Nyíregyháza. 1996. 252. o. Magyar Életrajzi Lexikon. Bp. 1969. II. k. 975. o.
19. Magyarország hadtörténete. Bp. 1985. II. k. 370. o. Magyarország története. 1989. im: 217. o.
20. Salgótarjáni Új Almanach. Salgótarján. 1997. 49. o. Rákóczi-szabadságharc és Nógrád megye. Dokumentumok és ajánló bibliográfia. Szerk.: Czipó Ernőné-Leblancné Kelemen Mária. Salgótarján. 1976. 16–17. o. Salgótarján története. Szerk.: Szabó Béla. Salgótarján 1972. 35. o.
21. R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi állama és Nógrád megye. NTM.A. 2129–78. 28–29. o. Salgótarján története. 1972. im: 35. o. Dornay Béla. 1935. im: 10. o.
22. Esze Tamás. 1969. im: 24–25., 28–29.o. Hopp Lajos: A Rákóczi-emigráció Lengyelországban. Bp. 1973, 14–15., 26., 49., 53. o.
23. Esze Tamás. 1969. im: 29., 31. o. Hopp Lajos. 1973. 59., 84., 94–95., 105. o.
24. Vay Gilda: A Vay-család 1000 éves története. Vay Ádám Múzeum. A. 746–81. 7. o. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. k. Bp. 1914. 1004. o. Katona Béla. 1996. im: 250. o.
25. Nógrád vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Bp. 1911. 304–305. o. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1906. XI. k. 349–350. o. Nagy Iván. 1862. im: IX. k. 551. o.
26. Nógrád vármegye. 1911. im: 78. o.
27. R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi állama és Nógrád megye. NTM. A. 2129–78. 7. o. Nagy Iván. 1862. im: IX. k. 551. o.
28. Magyarország története. 1989. im: 130. o.
29. R. Várkonyi Ágnes: 2129–78. im: 2., 8. o.
30. Magyarország története. 1989. im: 184. o.
31. Benda Kálmán: A kuruc állam diplomáciai szervezete. In: NMMÉ. 1976. 12. o.
32. R. Várkonyi Ágnes. 2129–78. im: 10. o. Magyarország története. 1989. im: 191. o.
33. Szinnyei József. 1906. im: XI. 350. o. Magyarország története. 1989. im: 199., 217. o.
34. Magyarország története. 1989. im: 220. o.
35. Nagy Iván. 1862. i.: IX. k. 551. o. Nógrád vármegye. 1911. im: 305. o. Európa fejedelmi udvaraiban. Mányoki Ádám. Egy arcképfestő pálya szereplői és helyszínei. Bp. 2003. 106. o.
36. Salgótarjáni Új Almanach. 1997. im: 57. o. Cs. Sebestyén Kálmán. 1998. im: 25., 27. o.
37. Szinnyei József. 1906. im: 351. o.
38. Magyarország története. 1989. im: 288. o.
39. Magyarország története. 1989. 288. o. Praznovszky Bence-Praznovszky Mihály: Menyői Tolvay Ferenc végrendelete 1710. In: Museumi Értekező 9. Salgótarján, 1995. 6–9. o. Praznovszky Mihály: Egy köznemesi életút szakaszai. In: Discussionos Neogradiensis. 1984. 121. o.
40. Nagy Iván. 1859. im: V. k. 16. o.
41. Magyarország története. 1989. im: 132. o.
42. Salgótarjáni Új Almanach. 1997. im: 57., 74., 80. o. Pálmány Béla. 1986. im: 67. o.
43. Magyarország története. 1989. im: 182., 204., 282. o.
44. R. Várkonyi Ágnes. 2129–78. im: 2., 7. o. Magyarország története. 1989. im: 191. o. R. Várkonyi Ágnes: Megújulások kora. Bp. 1997. 93. o.
45. R. Várkonyi Ágnes. 2129-78. im: 30. o. Magyarország története. 1989. im: 206. o.
46. Magyarország története. 1989. im: 211. o.
47. Magyarország története. 1989. im: 215., 329. o.
48. Dornay Béla. 1935. im: 14. o.
49. Szluha Márton: A Szluha-család Salgótarjánban. In: NMMÉ. 2001/XXV. 51., 53. o.
50. Szluha Márton. 2001. im: 54. o.
51. Szluha Márton. 2001. im: 81–82. o.
52. Szluha Márton. 2001. im: 54., 57. o. Salgótarjáni Új Almanach. 1997. im: 82. o. Salgótarján története. 1972. im: 36. o.
53. Szluha Márton. 2001. im: 54. o.
54. Dornay Béla. 1935. im: 13–14. o.

GYÜRKY ÁDÁM GYÁSZVERSE

Gyürky Ádám vitézünk,
Hazánk fia és drága vérünk,
Mársnak unokája,
Nemzete koronája.
Mikínt bús pelikán
Fiát elvesztve, gyászolván
Kész maga vérével
Váltani életével,
Így, szegény hazádnak
Sorsát hanyatolni s házadnak
Látván, megszánád,
S életedet kiadád.
Egri mezűt vérrel
Meggfestéd e drága bérrel,
József romlása
Mert szívedet facsará.
Harcodat végezvén,
Nyugodjál sírban érkezvén!
Lelked örvendjen
Isten előtt szüntelen.

MINT FOLYT MAGYARORSZÁG DOLGA
IN ANNIS PROXIME ELAPSIS 1703, 1704 ÉS 1705,
AZOKRÚL ÍRT RÖVID RYTHMICA
HISTORIA SZAKASZAI

Itt németiség magát béveszi Zólyomban,
Gyakorolja kezét dörgő ágyúzásban,
De egykor, éjszakán, szalad alattomban,
Gyalogság lovassal négyszáz marad várban.

Ezenközben posta jő s megyen Tokajtúl,
Fejedelem Tokajt löveti várustul,
Kassa és Eperjes, Szendrő blokádtól,
Murány és több helyek őriztetnek tél-túl.

Utána majd éjjel, kommandéroztatnak
Bizonyos portások, sietve száguldnak,
Virradtára többen Sándorral omlanak,
Gyalogság is sok s szép utánadobolnak.

Ekkor György Andrásyt ló tapodta vala,
És azon sebével Besztercére szálla,
Máskínt, úgy beszéltek, megmutatja vala
Magyar emberségét, ha épen lesz vala.

De német Bajnócban futva magát rejti,
Azon erősségben el-béhelyezetteti.
Azért fökommendó a tábort készíti
Utána németnek, s igen sietteti.

Onnét is kitódul, k s Leopoldban béfut,
Utána magyarság s szintén el-odajut.
Pozsony felé osztán tudja, hogy jobb az út,
Ott megtelepedik, hol nem lát annyi bút.

Már így Bars és Nyitra, Pozsony fővármegyék,
Végbeli vitézek, fegyveres helységek,
Haza mellett frissek s szabadságért készek
Fegyverkedni s víni, míg benne a lélek.

Igy szépen terjedvén fegyvere hazának,
Pozony vármegyéből lőn gondja Morvának,
Hegyen túl valók is fegyverben állanak,
Igyekezvén jármát levetni igának.

Ezek novemberben esvén s decemberben,
Magyar Morva szélét nyargalja széltében.
Rémül a németiség, és szalad féltében,
Magyar nyér és rabol mindenütt mentében.

Hidat kötvén Isten Dunán által jéggel,
Sándor generális tábori sereggel
Kommendéroztatik igen serénységgel,
Dunán túl hajolnak nagy jó reménységgel.

Elsőben is Pápa ő magát megadja,
Beszprímnek is készen szabadságért kardja,
Dunán túl vaó föld fegyverét kivonja,
Hogy német igáját nyakából kihányja.

Azért serénységgel minden rendek gyűlnek
Táborban, örömmel majd ugyan repülnek,
Zeng az ország, sokan prédának örülnek,
Kik jó hazafiak, zászlók alá gyűlnek.

Igaz hazafiak a főkommendóval
Együtt munkálódnak híven Károlyival,
És felnyomakodnak sok sűrű zászlóval,
Ausztria felé ország szép hadával.

Ugyanis a romlás, mely német igája,
Minden szabadságnak felháborgatója,
Bécsben találtatott diploma rontója,
Onnét jött veszélynek mindenkor az árja.

Eleintén dolgok valóban jól folynak,
De a préda lévén lelkek nagy sokaknak,
Prédával sokfelé oszolton-oszolnak,
Adják is magokat felfuvalkodtságnak.

Azért mi lött vége ez első próbának
És megnyargalása Bécs tartományának,
Alább leszen helye azon leírásnak.
Másutt már mi történt? Lássuk rendit annak.

Zólyomban a német derék erősségben,
Várhoz ami szükség, van jó készütségben,
A város jóllehet a magyar kezében,
De mesterség várban kapni üstökében.

Azért főkommendó Radvánszky Jánosnak
Ezt megparancsolja mint hazafiának,
Mellette lévőkkel együtt e dolognak
Légyen folytatója, szolgálván hazának.

Ahhoz képest nemes vármegye zászlója
S Nógrádbúl hajdúság, négy jó zászló alja,
Zólyom vármegyének két hajdú zászlója,
Ily kis milicia vólt német bajnakja.

Itt azért kommandáns lát maga dolgához,
Éjjeli-nappali serény strázsáláshoz,
Hajdúk is magokat adják puskázáshoz,
Vitézi s tábori szép mulatságokhoz.

De hogy rendesebben a dolgok folyjanak,
Ím, ily ediktumok ott publikáltak,
Minden zászlók alatt megtrombitáltak,
S a kommando által megolvastattnak.

I. Valaki az Urat káromlással sérti,
A Jákób Istenét szidással illeti:
Moizes törvénye olyat megöletti,
E mi törvényünk is ezt elkövetteti.

II. Akik pedig roszt szoktatott nyelvekkel
„Adtá”-t és „lelkü”-jét mondnak egyebekkel,
Vagy más irtóztató szitkos rút vétkekkel
Az Istent bosszantják, bűnhődnek ilyekkel:

Elsőben is maga zászlója és tiszt
Erős pálcázással keményen bünteti,
Azután effélét aki elköveti,
Kommendáns-vártára kommandó viteti.

Ekkor hadi tanács ítéletet tégyen,
A bűnös érdemlett büntetést elvégyen,
Amit az Úr gyűlöl, köztünk hogy ne légyen,
És mennyei atyánk hozzánk édesedjen.

III. De mégis summáson a két kőtáblákra
Bűnös vonattasson Mózes írására,
Mint nemes ország is jól vigyázott arra,
Maga törvényeit szabván e formára.

IV. Bűnben zabált népünk ilyen zabolában
Az Úrnak szent nevét lelki buzgóságban
Miként engesztelje? Ezt lássuk azonban,
Mert nincs ennél élesb bölcsesség táborban.

Fejedelmünk rendit s generálisságét
Itt vegyük előnkben, s ezek rendességét,
Kövessük nemzetünk régi kegyességét,
Hogy hozzánk húzhassuk Isten segítségét.

Reggel, estvekor is kommandáns-sátornál,
Mikor a dob zördül, ki-ki zászlójánál
Jelen légyen, s ottan sereg-deákjánál
Az Istent imádja, amint ő perorál.

Elsőben is pedig Jézusunk szent nevét
Háromszor kiáltsák zászlónként felségét,
Mert mikor eleink ő szent istenségét
Kezdék megismérni, így hívák szentségét.

Azután éneklés zsoltárból mondassék,
Vagy más szép dicséret elénekeltessék,
A lélek Istenhez vígan emeltessék,
S úgy búzgó könyörgés Istenhez nyújtassék.

Így mi Jézusunkat hozzánk édesítjük,
És ő köztünk lészen, ha őtet szeretjük,
S lelkét dicsőítő nyelvünket zendítjük,
S így kemény igából nyakunkat kimentjük.

Kiváltképpen a fők ebben buzogjanak,
Mert főhöz hasonlók tagok lenni szoknak,
Az ország rendi is királyra vigyáznak,
Úgy község is paptúl jót s gonoszt tanulnak.

Ha kik restnek ekkor megtapasztaltatnak,
Baltákkal a tiszték ilyekhez lássanak,
Rossz példát a tunyák ne mutathassanak,
Az hívek hogy tőlök ne botránkozzanak.

V. Immár az elsőség és hadi felsőség,
Mint reguláltassék alsó vitéz község,
Mely szükséges légyen az engedelmesség,
Láassad, tanuld, helyén hogy légyen egészség.

Valaki tiszt ellen merénd patvarkodni,
Annyival is inkább kezét felemelni,
Sőt fegyveres kézzel magát opponálni.
Hadi törvény szerént ilynek meg kell halni.

Alábbvaló tiszt is a feljebbvalóval
Ha megháborodik, kommandáns azonnal
Maga eleiben hívassa strázsával,
S úgy igazíttassék casus el jó móddal.

VI. Valamely vitéztől zászló elhagyatik,
Régi eleinknek törvényi hirdetik,
Az ilyen szökevény fára függesztetik,
Vagy generálishoz szintén küldettetik.

Strázsán álló vitéz strázsát el ne hagyja,
Bár ellenség jő is; ha kerekét oldja,
És onnét elszalad, vagy álom elnyomja,
A törvény diktálja, hogy légyen halála.

VII. Strázsa jelt kikérjen estve, s úgy kiálljon,
Környülette járót bátran megszólítson,
Az öldöklő fegyver kezén készen álljon,
Ha szükség kívánja, puskája morduljon.

A környüle járót közelebb szólítsa,
Ellenségre készen a fegyverét tartsa,
A jelt osztán tőle lassan úgy kívánja,
Mások meg ne értsék, hogy minden ne tudja.

Akitől kívánta a jelt, ha nem tudja:
Árestumba vigye, fegyverét leoldja,
Zászlós tőtisztinek mindjárt hírré adja,
Mit kell véle tenni, azon főtsízt tudja.

Egy szóval éjszaka zászlótól távozni
Nem szabad, hacsak tiszt azt nem fogja hadni.
Serényen mindennek kell zászlót őrizni,
Szüntelen készen kell ellenséget várni.

Máskínt az vitéz, ha kezd ily ellen vétetni,
Mindjárt tiszt büntesse, vagy főhöz kell vinni,
És a főtsízt előtt jobban megrostálni
Kelletik, és a bünt méltán megbüntetni.

VIII. Ellenségnek senki adni szót ne merjen,
Hanem kommandánsnak az híriével légyen,
Kommandánstúl ki-ki instrukciót végyen,
Kiváltképpen dolog ha traktára mégyen.

Ellenség s idegen hogyha esett kézben:
Azon tiszt, hol fogták, a fő eleiben
Vigye sietséggel, s titkos examenben
Úgy kell megérteni, légyen dolog miben.

De tiszt, ha közel lesz ellenséghez strázsán,
Szököttet csak vegye külön magánosan,
S sietve megértse ellenséget korán
Hogy van, ne tanuljon ember maga kárán!

Estve s reggel szükség kommandánshoz gyűlni
A fővebb tiszteknek, s relációt tenni,
Mint folytak a dolgok, azt mind referálni,
Hogy tudják jobb móddal magokat viselni.

Ugyanis gyakorta egész zászlós strázsa,
Az üdő mint hozza, helyét változtatja,
Ezt tiszteknek tudni a szükség kívánja,
S az ily dolgot főtiszt tanáccsal folytatja.

X. Nagy rendetlenség zászlóját elhadni
Vitéznek, és magát másuvá csatlani,
Azért senki ilyet ne merjen próbálni,
Mert kemény büntetés majd fogja követni.

Dörögnek azonban onnanfelül várbúl,
Puskáznak külsők is keményen városbúl,
Mina is kezdődik város bástyájábúl,
Amely fundáltaték Ebeczky Tamástúl.

Kilenc napok után ágyúk is hozatnak,
A vár lövésére sáncok fundáltatnak.
Minát, sáncot látván ellenség, hogy ásnak,
Szöktön-szökik várbúl, s külsők mind újulnak.

Azért belső kíván traktára fakadni,
Kondíciókat küld, de nagyot kezd kérni,
Minden municiót ő kíván elvinni,
S sok portéka alá vekturát állatni.

Itt Bottyán János is benn rekedett vala,
Mert régi nagy vitéz némettel lovagla,
De Tolvaj Ferencnek töle lőn parola,
Hogy ez magyar ügghöz ű szíve meghajla.

Ekkor Esztergomban németekkel méne,
Hogy szép portékája s pénze el ne veszne,
És hogy Ezztergom is magyar kézbe esne,
Dunán túl való nép hogy hozzája gyúlne.

De külsők ezekre midőn választ adnak,
Belsőik mindezekben igen meglankadnak,
Annyira, hogy végre ím, ezekre szállnak,
Tiszteken kívül mind pálcákkal ballagnak.

Kommendánstul fogva rendiig fendriknek,
Pálcákkal a többek fegyveresen mennek,
Esztergomban éppen bé is kísírtetnek,
Ily dicsíretesen esék vége ennek!

Jóllehet ellenség porát lángoltatta,
Bővön golyóbisát lövéssel osztotta,
De Isten külsőket úgy oltalmazgatta,
Annyi üdő alatt csak egy vitézt ronta.

Lá, ha előljárók járnak kegyességgel,
S alattok valókat intik bölcsességgel,
Meg is zabolázzák hadi serénységgel,
Hogy vezérli Isten mennybül segítséggel!

Vala háládás is vár megadásában,
Amelyet olvashatsz a Zelilogusban.
Bárcsak ily rend volna mindenütt munkánkban,
Az Úrnak nevében folya dolgunk jobban.

Itt sok sátor, szekér, portéka marada,
Melyet vitézlkő rend mind csak öszvehorda,
Foly a kótya-vetye, gyűl tallér, poltura,
De sok a jószágból lopva eltakara.

Innét relációt tenni küldettnek
Tolvaj Ferenc el-bé a fejedelemnek,
Bezegh Gábor pedig el-fel Bercsényinek.
Nyolcvannégy németek urunké lévének.

Míg a kótya-vetye áll, már parancsolat
Érkezik, hogy Nógrád oda, hol rác mulat,
Tisza–Duna között, arra végyen utat,
Ellenséget hol hall, s hová szükség mutat.

Ezen gyalogságnak azért kommandója
Tokajtúl megtérvén, készül hét zászlója,
Egyetemben indul véle két tarackja,
De Zólyomban maradt hadi porciója.

Öt forintnál többet ott egy kardra adtak,
Nógrád eldobolván, csak fél tallért hattak
Egy kard számára, így károsítottak,
Jóllehet vigyáztak, frissen is puskáztak.

De van parancsolva Radvánszky jó úrnak,
Hogy kontentáltassa hajdúit Nógrádnak,
Lesz is még ideje egzekúciónak,
Kommendó úr térszen eleget instánsnak.

Ezen úr azonban Csábrág alá mégyen
Parancsolat szerént, hogy blokádát tégyen,
Azért környülveszi, s vigyáz, hogy kivégyen
Belészorultakat nagy kősziklás hegyen.

Itt is nagy serényen midőn munkálódnék,
Korponay pedig hogy németeskednék,
Isten segítségével üdövel jelenék,
Mert végre is a vár, íme, feladaték.

Bojnóc is tüzesen ő magát vítatja,
Sréter János ötöt, hogy blokádáztatja,
Földvári László is ott magát forgatja,
Gálffi is flintáját gyakran pattogtatja.

Már ennekelőtte Ungvár értekezett
Örökös urárúl, s ő megemlékezett,
S alázatossággal néki hajtott térdet,
Németektől éppen meg is üresedett.

Munkácsi erősség, mely a természettől
Csodául tétetett, úgy a mesterségtől,
Megaláza magát, mert ez lőn Istentől,
És megadatték német gróf Auspergtől.

Hajszálon maradott Rákóczi-méltóság
Gondolta-é, mikor volna halál s rabság,
Hogy dücső öröke lenne ily boldogság?
Csuda az Istennél a végtelen jószág!

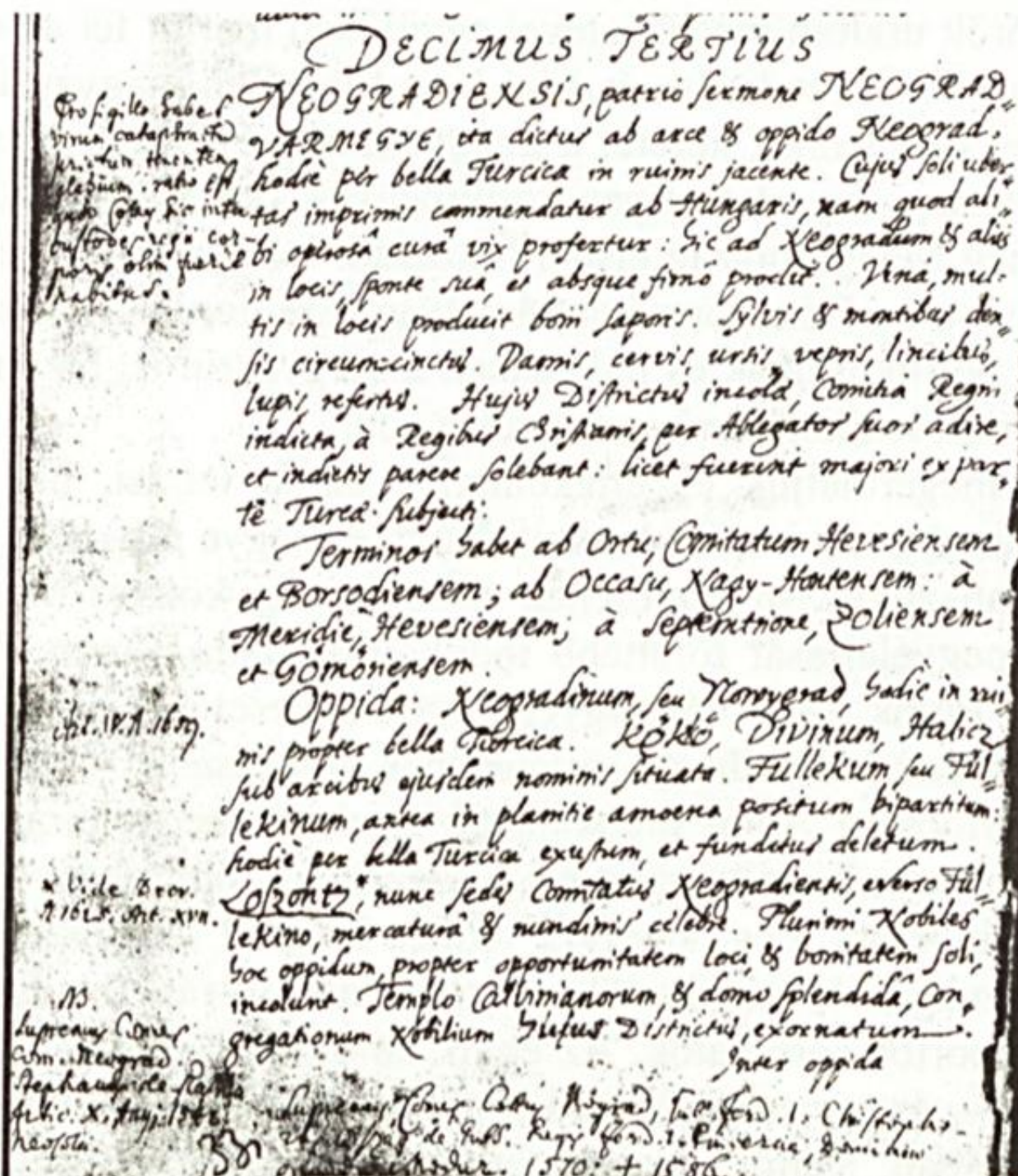
PARSCHITIUS KRISTÓF 300 ÉVE ÖSSZEÁLLÍTOTT
ELSŐ TÖRTÉNETI-STATISZTIKAI LEÍRÁSA
NÓGRÁD MEGYÉRŐL

Röviddel a magyarországi török uralom felszámolása után megindult az ország újjáépítése. Ehhez szükséges volt annak a számba vétele, hogy milyen feltételek között kezdheti meg a több mint egy évszázadig részekre szakadt, de a 17. század végén újraegyesült Magyarország az életét. A török uralom megszűntével egyidőben merült fel az ország politikai helyzetének rendezése és kísérlet a független magyar állam megteremtésére. Mindennek keretét a majdnem egy évtizedig elhúzódó Rákóczi szabadságharc adott. Ilyen körülmények között – és talán miatt – született meg Magyarország első 18. századi leírása, amelyben szerepel Nógrád megye is. Ez az országleírás olyan összefoglalás, amely megkísérel a kor politikusainak és tudósainak a megyékről is, bizonyos szempontok szerint, lexikonszerű ismereteket adni.

Jobban megérthetjük és értékelhetjük ezt a leírást, ha elolvassuk Mocsáry Antal 1826-ban írt szavait. Nógrád megye első magyar nyelvű történeti statisztikai ismertetésének szerzője négykötetes művének előszavában megyeleírását fölöttébb indokoltnak látta, „mert előttünk élt jeles tudós Iróink ezen Vármegyéről igen keveset jegyeztek fel, azt is csak a’ századok közt elhányt történetének előadásában”.¹ Bár kétségtelen, hogy Mocsáry Antal munkájához mérhető megyeleírás a korábbi századokban nem készült, azért a 18. században több olyan latin nyelvű összefoglalás jelent meg, amelyek témája Nógrád megye volt, és amelyek közül maga Mocsáry is többet felhasznált forrásként. Ezek a leírások két csoportba sorolhatók. Az egyik az oktatás, illetve – mai kifejezéssel élve –, az ismeretterjesztés segédanyagként készült el, többnyire verses formában. Kettő a mai napig kéziratban maradt: egy ismeretlen szerzőé és Glosius Jánosé. Beke Márton verselése 1791-ben látott napvilágot Budán. A másik csoportot képezik a német államismereti alapon kifejlődő tudományos igényű történeti-statisztikai leírások. Közülük kettő méltán a legismertebb és a helytörténetírók körében leginkább

használt: Bél Mátyás nyomtatásban, 1742-ben megjelent munkája, valamint Radványi Ferenc kézírata, amely feltehetőleg nem csak szellemi előzménye Bél könyvének, hanem adataival ténylegesen is hozzájárult.

Van azonban egy kézirat, amely mind Radványi, mind Bél megyeleírását megelőzi, tulajdonképpen e két munka őstípusának és előzményének tekinthető. Parschitius Kristóf Esztergomban kéziratban őrzött kezdeményezése a kezdetlegességei ellenére magában hordozza a későbbi nagy munkák csíráját. Persze ez utóbbiak ismeretében a Parschitius-kéziratnak napjainkban már inkább csak művelődéstörténeti értéke van Nógrád megye történetírásában. Ugyanakkor hiányosságai és pontatlanságai ellenére a megyei helytörténetírás számára érdekes és talán tanulságos forrás.

A szerző 1643 körül született Rózsahegyen evangélikus családban. Hazai iskolái után Rostockban, majd Wittenbergben az evangélikusok legjobb egyetemére járt. Irodalommal és teológiával foglalkozott. Hazatérése után

előbb Körmöc-, majd Selmecebányán tanított. 1674-ben az ellenreformáció elűzte. 1687-ben Pozsonyba ment az országgyűlésre. Ezidőtájt nyert magyar nemességet. Innen nem ment vissza tanítani, hanem Wittenbergben telepedett le mint vallásüldözött, később Lipcsébe költözött és ott halt meg 1713-ban. Majd két tucat teológiai műve és dicsőítő költeménye jelent meg 1665 és 1710 között.²

A számunkra érdekes latin nyelvű kézírata 1702 és 1705 között keletkezett, és jelenleg a Főszékesegyházi Könyvtárban található. Wittenbergbe való távozása után állította össze Magyarország 74 vármegyéjét bemutató munkáját. Jelentőségét nem csak az adja, hogy rengeteg adatot gyűjtött egybe, hanem az is, hogy számos módszertani újdonsággal szolgál. Kézírata a halála után Bélhez került, akinek saját kezű megjegyzései sok helyen rajta vannak. Nógrád megye esetében Bél a több kisebb kiegészítés mellett a címerrel és Szécsénnyel kapcsolatban tett hosszabb megjegyzést. A címer páncélos vitézéről megjegyzi, hogy bizonyára azért szerepel benne, mert a magyar királyoknak Nógrádból származó testőrsége volt. Szécsénynél az 1705. évi országgyűlésre utal, kiemelve Rákóczi vezérlő fejedelemmé választását. Ezek a megjegyzések önmagukban bizonyítják, hogy Bél Mátyás Parschitus leírását figyelembe véve és felhasználva tervezte meg a sajátját.

Parschitus a hazájától távol, mindenféle előzmény nélkül fogott hozzá a török alól éppen hogy felszabadult és a függetlenségéért harcba szálló ország ismertetéséhez. Mindkét körülmény megnehezítette leírásának elkészítését, és érthetővé teszi, hogy a megyékre szánt terjedelem jelentős eltéréseket mutat. Általában egy-egy megyére három oldal jut, de Nógrádról hat és fél oldalon keresztül értekeznek. Ennek kettős oka lehet: Nógrád közel fekszik korábbi lakóhelyeihez, akár személyesen is lehetett alkalma megismerni. Az is lehet, hogy szempontjai alapján jó leírást kapott valakitől. A megye központi fekvését az is mutatja, hogy a felsorolásában a tizenharmadik, Hont és Szepes vármegye között szerepel.

E viszonylagos nagy terjedelemnek oka lehet az is, hogy az általa forrásnak használt történetírók munkáiban a nógrádi várak a török elleni háborúk miatt sűrűn előfordulnak. Három fő könyvészeti kútfője volt a Törvénykönyvön kívül: Istvánffy Miklós (1538–1615), Révay Péter (1568–1622) és Behamb János Ferdinánd (1650 k. – 1700 k.). Az utóbitól a természeti érdekességek leírását vette át, az előbbiektől pedig a várak és a települések török háborúkban viselt dolgait.³ Mindenesetre azzal, hogy elismert, hiteles, forrás értékű történeti és természetföldrajzi

műveket használt fel, kora legkorszerűbb tudományos felfogását követte. Mivel ez a munka a háborúktól rengeteget szenvedett 17. század közvetlen közelében, éppen hogy a török ellenes felszabadító harcok után született, ezért nem véletlen, hogy leírásának erős katonai jelleget ad a várak és mezővárosok állapotának ismertetése, hadtörténeti vonatkozásaiknak bőséges felsorolása.

A másik legbővebben érintett terület a megye természetföldrajzi bemutatása, állat- és növényvilágából a legelterjedtebbek felsorolása, folyó és gyógyvizeinek ismertetése.

Végigolvasva megyeleírását két hiányossága tűnhet a szemünkbe. Az egyik az, hogy zömében Nógrád északi részéről ír. Ugyanakkor ez persze érthető is, mert a török háború után az Ipoly-völgy és az attól délre eső terület az anyagi és emberveszteségét ekkor még nem heverte ki: sok falu az újjátelepülés nehézségeivel küzdött, Dél-Nógrád romokban hevert. A másik hiányosságát abban lelhetjük fel, hogy igen kevés benne az olyan információ, amit ne valamely korábbi történeti vagy földrajzi munkából vett volna át.

Azonban Parschitius Kristóf kéziratos munkája, minden hiányossága és tévedése ellenére, vitathatatlanul méltó a figyelmünkre, még akkor is, ha számunkra ma már nem a forrásértéke, hanem inkább a történettudományi érdekessége a jelentős. Úgy gondolom, hogy a Nógrád megyéről írott rész fordításának közzétételével egyszerre tiszteleghetünk a nemzeti függetlenségért vívott szabadságharc 300. évfordulója, és a magyar államismereti tudományban úttörő munkát végző Parschitius előtt.

JEGYZETEK

1. Mocsáry Antal: Nemes Nógrád Vármegyének történeti, Geographiai és Statistikai Esmertetése I–IV. Pesten, 1826.
2. Lakatos Pál–Zombori István: Parschitius Kristóf leírása Csanád, Bodrog és Csongrád vármegyéről. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980–81/1. 221–245. p.
3. Istvánffy: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. ab anno 1490 ad anno 1606., Révay Péter: De sacrae coronae regni Hungariae..., Behamb János Ferdinánd: Notitia Hungariae antiquo-moderna. Berneggerina. Argentorati, 1676.

*

A tizenharmadik Nógrád, magyarul "Neograd varmegye", a nevét bizonyonnyal Nógrádvártól, illetve a mezővárostól kapta, amely most a török háborúk miatt romokban hever. Földjének termékenységét a magyarok igen dicsérik, ugyanis amíg máshol fáradságos munkával alig nyernek

termést, addig itt Nógrád körül és más helyeken magától és trágya nélkül megterem. Sok helyen termelnek jóízű bort. Sűrű erdők és hegyek veszik körül, amik bővelkednek dámvadban, szarvasban, medvében, kígyóban, hiúzban és farkasban. Ennek a megyének lakosai a keresztény királyok által meghirdetett országgyűlésekre saját követekkel mennek, és a felhívásnak engedelmeskedni szoktak, jóllehet többségük a török uralom alatt van.

Határai kelet felől Heves és Borsod vármegye, nyugatról Nagy-Hont, délről Heves, északról Zólyom és Gömör.

Mezővárosok: Neogradinum vagy Nowygrad, amely ma romokban hever a török háborúk miatt. Kékkő, Divény, Gács az ugyanazon nevű várak alatt fekszik. Fullekum vagy Füllekinum két részből állt és régebben egy kies síkságon helyezkedett el: jelenleg a török háborúk következtében fel van perzselve, teljesen megsemmisült.

Losonc: Miután Fülek elpusztult, most Nógrád vármegye székhelye, élénk kereskedelme és népes piacai van. Igen sok nemes lakik ebben a mezővárosban a helység kedvező fekvése és a föld kiválósága miatt. A kálvinisták temploma és e vármegye nemesi közgyűléseinek helyt adó pompás vármegyeház díszíti. A mezővárosok között említik a rutének mezővárosát, a nép nyelvén Oroszfalvát is, amiről szó van II. Ferdinánd 1647. évi XXX. törvénycikkében. Miután Kálmán király letelepítette ezen lodomériai és halicsi lakosokat, azok a király kiváltsága alapján mindenben szabadok voltak, csupán a királyok ajtajait és kapuit voltak kötelesek őrizni.

Várai: Gyarmat vagy Gyarmathum, a Balassa család lakhelye. 1552-ben, miután a várbeliek elmenekültek, Ali Eunuch előbb kirabolta, majd pedig felperzselte, teljesen romba dőlt. (Istvánffy XVII. könyv 215. oldal.) 1563-ban az ellenség a mieink másodszeri elfutása után elfoglalta. Azonban 1592-ben Pálffy Gábor (sic!) újra visszafoglalta. Azután hol a törökök, hol a keresztények birtokolták, ahogy a hadi szerencse hozta. Míg nem legutóbb Lengyelország királya, III. János és a mieink által tűz martaléka lett és 1683-ban a keresztények hatalmába került.

Szécsényt vagy Secenumot 1552-ben Ali Eunuch elfoglalta, miután a várvédők Árokháti Lőrinc kapitánnyal együtt elmenekültek. 1546-ban I. Ferdinánd császár törvényei alapján (XLIV. törvénycikk) az ellenség támadása ellen megerősítették. 1562-ben Balassa János, hogy testvérének segíthessen, összegyülekezett végvári katonákkal megszállta Szécsényt. De a füleki Hasan, ennek hírére véve, a mieinket heves támadással lerohanta és

lekaszabolta. Balassa, miután megsebesült és a szerencse s az övéi is elhagyták, biztonságos helyre vonult vissza. Táborát elfoglalták és kifosztották. Később a keresztény sereg parancsnoka, Pálffy ismét visszafoglalta. Idő múltával, ahogy a háborúk forgandósága hozta, hol a mieink, hol a törökök védelmét élvezte, mígnem III. János Lengyelország királya által 1683-ban a császár fennhatósága alá visszahelyeztetett.

Várak: Neogradinum, Neograd, Nograd szlávul Nowy Hrad, valaha a váci püspök vára volt a nem nagyon kiemelkedő sziklára építve, a hosszúsága 42.6, a szélessége 47.42 ölet tesz ki. Napnyugat felől széltében-hosszában hatalmas erdőségek terülnek el, dél felől a Duna és Vác található. A keleti részen szőlővel beültetett dombok vannak. Körülnézve köröskörül harminc láb mély és széles árkot láthatunk, amelyet nagy munkával véstek a sziklába. Kútja és egy középre épített tornya is van. 1548-ban miután a mieinket a félelem magával ragadta és a végváriak elmenekültek, Mehmet megtámadta és minden ellenállás nélkül elfoglalta, majd igen erős várrá építtette ki. (Istvánffy XVI 178.) 1594-ben Mátyás Ausztria főhercege és Pálfi Miklós a várat megostromolták, fegyvereikkel február 27-én meghódították, és keresztények ezreit szabadították ki a törökök iszonyú rabságából. (Ld. Revay Péter: VI. 100.) 1605-ben a Bocskai háborúban, mivel elfogyott az élelem, ismét minden ellenállás nélkül elfoglalták a törökök. 1619-ben Bethlen Gábor, Erdély fejedelme foglalta el és aztán hazánk fiainak lett juttatva. 1626-ban a törökök eredménytelen kísérlettel megpróbálták meghódítani. De 1663-ban Kaplan, a török fővezér Belgrádból hatalmas sereggel Budára sietett, a párkányi mezőn Forgách Ádám újvári kapitánnyal és a keresztényekkel vívott szerencsétlen csata után, más várakkal együtt hosszan tartó ostrom után megadta magát az ellenségnek. Az új török háborúban azonban ítéletidőben villám által sújtva és a puskaportól felgyújtva, falai leomlottak, teljesen leégett minden felszerelésével együtt, az ellenség megsemmisülésével együtt elpusztult.

Kékő, latinul Castrum, németül pedig Plabenstein, szlávul Modri Kamen. Meredek sziklán fekszik, a Balassa család lakhelye. Lásd I. Ferdinánd 1556. év XXIII. törvényét. 1552-ben a törökök elfoglalták, de 1593-ban a keresztények ismét visszafoglalták. (Istvánffy XXVII. könyv 401. oldal.) Gesztenyékkel beültetett hegyei és szőlőkkel díszlő domboldalai vannak.

Divény: a hely természetétől és védművei által erőssé van téve. (1609. évi XXIII. tc.). 1562-ben a budai törököknek átengedték. (Istvánffy XXI. könyv 272.) Azonban 1593-ban Fülek bevételekor, ostrommal szorongatva

elfoglalták. (Istvánffy XXVII. könyv 401. oldal.) A Balassa család lakhelye. A várat Balassa Imre pártütése miatt Thököly javára írták: a császáriak Strassoldo tábornok révén 1680-ban megostromolták, noha hosszú ideig ellenálltak, de hasztalan volt. Ugyanis tartósabb tűz által szorongatva és puskapor fogyatkozásában szenvedve, meghódoltak. Később a várvédők foglyul estek, kard által bűnhődtek. A tornyok és a védművek elpusztultak. Birtokai szétesztásra kerültek. Éppen most került a Zichy család birtokába.

Halics, másképpen Gács. Igen szép vár, kies dombon épült, Fülektől 2 mérföld távolságra. Belső sétányain a magyarok hét vezére és valamennyi keresztény király, kezdve I. Istvántól egész III. Ferdinándig tartó sorozatban vannak lefestve.

Fullekum vagy Fullekinum, továbbá Filecum is, magyarul és németül Füllek, szlávul Filakovo. Ezt hajdan Bebek Ferenc, Rácz Balázs lányát nőül véve, örökös jogon követelte. A vár egy hegyen épült, sziklán fekszik, hozzáférhetetlen sziklák megmászhatatlan szirtjei felett. Egyedül a kapun keresztül van kitéve támadásnak. Három részre oszlik. Az alsó igen erős falakkal, és egy csak a várbeliek számára hozzáférhető élő forrással bír. Van továbbá egy igen mély és széles árka. A középső részen is van egy élő forrása, aminek a vize gyógyerejű, szekerek segítségével hordják. Emellett rendelkezik 100 fogolyra elég tömlőccel. A felső részen van egy ciszterna, ami néhány ezer korsó esővizet tartalmaz. Bebek ezt a várat épületekkel díszítette és bástyákat emelve, erősebbé tette. (Istvánffy XIX. 231.) 1553-ban a törökök Hasma vezetésével és egy korábbi etióp rab árulása révén, Füllek igen erős várát csellel elfoglalták, amiből később hihetetlen támadásokat és gyújtogatásokat, mészárlásokat és fosztogatásokat követtek el. Miután nagy hatalommal meghódították, több mint nyolcszáz mezővárost és falut vontak uralmuk alá Szulejmán birodalmát növelve, és azt egészen a bányavárosokig terjesztették ki. (Istvánffy XIX. 231.) 1593-ban Teufenbach és Pálfi ismét nagy hadsereggel megtámadták, de addig nem ostromolták meg, míg a védők részben betegségük, részben szokatlan fejszédülésük, részben tagjaik elgyengülése, részben látásuk elvesztése miatt kötelességüket teljesíteni nem tudták. Segítséget nem láttak közeledni, így a várat november 18-án adott szóra átadták a mieinknek. (Lásd Révay Péter VI. 100. oldal.) 1604-ben Bocskai István megszállta és hosszabb ideig keményen ostromolta és elfoglalta.

1619-ben Bethlen Gábor foglalta el. De 1644-ben Rákóczi hasztalan ostromolta, mivel a védők keményen védekeztek, mignem aztán 1682-ben

Thököly Imre hadseregével és török fegyverekkel igen erős ostrommal körülvéve, éjjeleken és nappalokon át tűzzel és vassal gyengítve, augusztus 29-én a várvédők megadták magukat. Visszaverte ezt az ostromot keményen Koháry István, a nagy hős. Ezért a török elfogta és tömlöcbe vetette, mígnem Thököly Imre szabadította ki sok súlyos aranyak révén a kezeik közül. Később a vár és a mezőváros teljesen elpusztult és sok kitűnő férfi esett el a harcban.

Somoskő: egy igen hozzáférhetetlen sziklán épült, ahonnan mintha a kősziklából kinövő alakok látszódnának. Egyesek négyzetes, mások hatszögű, megint mások nyolcszögű formájúak, amikhez hasonlót a legkiválóbb mesterember is nehezen, nagy munkával tudna kifaragni. Ezt a várat most, miután a török háborúban sok kárt szenvedett, kevesen lakják. Meg van említve I. Ferdinánd 1559. évi XXX. törvénycikkben.

Salgó: meredek sziklán épült, nagyon nehéz a várba bejutni és ostromolni. Ágyút odavontatni csak nagy munkával és sok igavonó állat erejével lehet, nem minden veszély nélkül. 1552-ben Arszlán, aki mivel erővel nem tudta, fortéllyal gondolta magának hatalmába keríteni. Farönköket két kerékkel felszerelve megparancsolta, hogy azokat néhány igás bivallyal vontassák a hegy tetejére. A parasztoknak megparancsolta, hogy hangos kiabálással sürgessék a mintegy a nagy súlytól kimerült ökröket. Kedvezett ravaszságának az a ritka nagy szerencse, hogy aznap az éjszakai eső nedvességéből keletkezett sűrűbb köd a levegőt eltakarta, amely a mieinktől elvett minden kilátást kifelé. Eközben magyar nyelvben járatos lovasokat küldött előre, hogy hírt adjanak az ostromlottaknak, ha nem adják meg magukat, akkor a szokatlan nagyságú ágyúit azonnal közelebb viteti a vár falaihoz. Miután ezt e cselet Sagivanus [Ságiványi] Simon elhitte, balgaságának bizonyításként a várat átadta. (Istvánffy XVII. 215.) Ma a török háborúk miatt elpusztult. Ez a vár bizony Somoskővel együtt, igen sok mindennapi csatározásban és portyázásban volt vétkes. Lakói, mintegy egymással viaskodtak a földért és a tűzhelyért.

Kékkő: romokban van, lásd a Magyar Királyság törvényeit 1559. évi XXIII tc. I. Ferdinánd.

Bussa árokkal ellátott torony, 1552-ben Balassi Zsigmond hősieesen védte Arszlán, Mehmet Jahiogli fia ellen. Bátorságukat az ellenség is megcsodálta, akik egy ilyen csekély erődítést nagy bátorsággal tartottak egy nagy hadsereggel szemben, pedig kevesen voltak. Később Terchy és Balassa épségben elmentek, miután megadták magukat. A tornyot és a palánkot lerontották. (Istvánffy XVIII. 215.)

Buják: Hajdan a Báthoriak, később az Esterházyak vára. Vastag és eléggé erős falakkal van ellátva, ezért megostromolni nehéz, ha a védőkben megvan a bátorság, hűség és kitartás. A török Ali eunuch 1552-ben elfoglalta. (Istvánffy XVIII. 215.) Miután a várvédőket a félelem és ijedtség legrosszabbkor ragadta magával, a régebben összeomlott alagutakban – amikben az elrejtett kincseket feltételezték – nem éppen a hűtlenség gyalázata nélkül, a várat Quercius [Kercsi] Mártonnal együtt elhagyták. A futásban egymást lökdösték fel, az üldöző törökök egytől egyig lekaszabolták őket. Bővebben lásd I: Ferdinánd 1546. évi XLIV. tc.

Hollókő: hajdan egy sziklára építették, és a természet is jól ellátta. Ma romokban hever. Szécsény vára magában a mezővárosban van, szinte most éledt újjá hamvaiból. Szandavár egy igen magas sziklán van, amelyről széltében hosszában igen jó kilátás nyílik. Van még több vára ennek a vármegyének, amelyek romosok és elhagyottak, főleg a „Főketete Matra” nevű hegységben.

Vizei: Az Ipoly vagy Hippolis folyó önti el ezt a vidéket: halakban igen bővelkedik. Körülötte hatalmas méretű sárgadinnyék teremnek, amelyek igen kellemes és édes ízűek. Savanyúvizek több településen, főleg Fülek körül és Garáb szlávul Hrabovce, Alsó-Esztergár, Kis-Szalatna falvakban található. Sóshartyánban sós víz fordul elő, amit kenyér sütésénél só gyanánt használnak. A lakosoknak igen nagy hasznára van az állatok nevelésében, ettől szerfelett nagy mértékben híznak. Az igen magas Karancs hegyen előbb a Forgách, később a Berényi család épített kápolnát, ahova régen nyáron az emberek sokasága járt misézni. A Turopolyánál lévő igen magas Javora hegynek a csúcsán van egy emberekre és igen nagy igavonó marhákra hasonlító nagy gyógyerejű forrás, amely heves buzogással tör fel. Júniusban, júliusban és augusztusban annyira hideg, hogy nem lehet inni. Decemberben, januárban és februárban pedig annyira langyos, hogy nem képes megfagyni. Poltár faluban nyáron alig jelenik meg a savanyúvíz, télen viszont olyan forrósággal tör fel, hogy e sajátosságával könnyedén képes a madarakat és egyéb élőlényeket megfojtani. Fülek várától északra van egy barlang, amelyben a felülről csepegő víz folyamatosan megkeményedik: és azon a helyen mintha emberi alakokat látnál sziklákként állni, amik ebből a csepegésből jöttek létre. A színük fehér, és nem csak hogy önmagukban fehérek, de összetörve fehérítő színeként a festők hasznára vannak. (Joh. Ferd. Behamb 190. oldal.) Üvegműhelyek a Divényhez tartozó Felső-Tiszownik területén található, amik a tulajdonosának nagy hasznot hoznak.

RÁKÓCZI FERENC DONÁCIÓT OSZT

Az emlékezetes 1708-iki sárospataki országgyűlés alatt Bercsényi Miklós uram, a fejedelem jobb keze, heted-hét országra szóló születésnapot tartott december 6-án, melyen tömérdek bor és ételnemű fogyasztott vala, úgyhogy másnap die december 7-én, sessiót sem lehetett tartani, mivel a rendek közül számosan estenek nyavalyákba, pedig igen érdekes dolog történt, láncokban hozták el az áruló Bezerédj Imrét, akinek a vitézi feje immár nem ér meg egy rézlibertast sem.

E lakomán maga Bercsényiné Csáky Krisztina is megbetegedett, aki igen buja és puha asszonyság vala. Legalább azt írja róla Csécsi János tanító a ref. iskolai könyvtárban fennmaradt kéziratában: „foemina luxuriosa et mollis”. Megjegyzendő azonban, hogy Csécsi uram elfogult ember, ki felette mérges a Csákyakra, mivel hogy Csáky István elfoglalta házát szállásul és mindeneket devastált ott a diéta folyama alatt, még a kerítések is fölégette.

A fejedelem igen szerette Bercsényi grófot s felette ügyes volt hiúságának legyezgetésében, mert ennek a nevezetes vitéz embernek csak ez az egy gyengéje vala. ő maga is elismerte ezt tavaly Kassán egy lakomán, midőn valaki fölvetette, hogy el tudná-e Rákóczit hagyni?

– Nincsen a világnak annyi schmukja, amennyiért én Rákóczit elhagynám, de egy görbe pillantásáért bizony nem mondom, hogy el nem hagynám.

Rákóczi ennélfogva kifogyhatatlan volt a személye iránti leereszkedésben. Most, hogy im beteg az asszony, naponként kétszer is kisurrant várbeli palotájából inkognitó, hogy személyesen tudakozódjék hogyléte felől, ami ugyan az asszonyt nem gyógyította meg, de az urának jól esett. Egyébiránt arra a célra is vitt mindenféle segítséges pirulákat és coctumokat.

Ezek a vizitek pedig igen nagy teher lehettek, mert bizony mondom, Sárospatak városa nem hazudtolta meg a becsületes nevét, s olyan sár volt az enyhe téli napokon az utcáin, hogy a bakter négy-ökrös szekeren vontatva kiáltotta éjjelenként az órákat, a magas és legmagasabb uraságok kényelmére, levén a legkisebbek is, akik bent laktak csupadon csupa

zászlós urak; a szebb házakat kapták Vay Ádám uram főhopmester, báró Szegenyei István főkorlátnok, Hellenbach Gotfried supremus békealkudozásra érkezett Bécsből, Klobusiczky Ferenc juris oeconomici praeses, Caroli Sándor generalis campi mareschallus, Pápay János a Fényes Portán járt residens követ és a többi kisebb-nagyobb titulusú magnátusok. Maguk a megyei követek (pedig azok is mekkora urak) a szomszéd falvakban voltak elszállásolva. Patakra csak a nagyja jutott, azaz, hogy még az sem fért be. Mert nem kell ám valami szegényes, táborozási gondok közt összevert egyszerű gyülekezetet képzelni, hogy egy Isten, egy köpenyeg, egy láda; úr a magyar a pokolban is, Csáky István uram egymaga nyolcvan főből álló udvarnokaival, mindeneseivel jelent meg, egy egész utcát elfoglalván, Keczer Sándor ezenfelül magával hozta az agarait, báró Szegenyei István pedig állandóan cigánybandát, két jezsuita barátot és egy udvari bolondot tartott.

Okos ember képzelheti ebből, hogy hát még mennyi léhűtője lehetett Bercsényinek, hát még a fejedelemnek, minélfogva gondolni se lehetett arra, hogy a várbeli palotában kapjon szállást. Ahelyett kiköltöztették a gazdatiszti lakásokból az öreg Nagy Mátyás uradalmi főinspektort a többi gazdatisztekkel egyetemben, s oda szállásolták Bercsényit a palotához legközelebb, – ahogy az ő méltóságát megilleti.

És amiről szóltunk, éppen ez a közelség tette terhessé a fejedelem vizitjeit, mert úgy lóháton, mint hintón nevetséges lett volna megtenni e néhány lépést, bizony hát fel kellett húznia nehéz vadászcsizmáit és felölteni a nagy medvebőr bekecset, aztán, mint akármelyik közönséges halandónak, átcafatolni a térdig érő sárban kedvenc apródjaival, Ibrányi Jánossal, ki a „patikát” vitte a hóna alatt.

Jövet-menet, napokon át feltűnt a fejedelemnek egy a várkapunál ácsorgó öreg pár, paraszt ember és asszony, tisztességes, de szegényes öltözetben. A férfi báránybőr süveget viselt a fején, a lábain pedig bocskort. Ezek közé esett a szúrposztóból való nadrág és úgynevezett halina, amit egy oldalba vetett szeredás egészített ki. Az asszony felső testét ócska bőrködmön fedte, régi kifoszlott tulipánok nyomaival, a feje vastag szürke kendőbe volt bekötve, mely alul alig látszott ki ráncos, de értelmes, rokonszenves arca, míg a fekete, még most is menyecskeüzű szemei élénken fénylettek, mint a gyíké és mindent észrevettek, ami körülöttük történik.

– Ha férfi volna ez a paraszt asszony – mondá egy nap a fejedelem, miután újra látta a kapunál ólálkodó nőt – azt kellene tartanunk, hogy labanc kém.

– Hátha férfi van a szoknyában? – vélte az apród.

– Ejh, alkalmasint valami kéregető. Adj neki visszajövet egy ezüst pénzt és kérdezd meg, mit akar?

Úgy is tett az apród visszajövet. Éppen ott ültek a kapu mellett egy kövön és reggeliztek a szeredásból; sovány reggeli volt, vereshagyma és fekete kenyér. Az apród előre ment és egy ezüst pénzd dobott az asszony kötényébe.

Az fölvette és visszaadta.

– Nem alamizsnát várok én itt úrfi, hanem igazságot – szólt keményenk, bátor, szinte rendreutasító hangon.

– Mit ért kend az igazság alatt?

– A felséges fejedelemhez akarok bejutni.

– Hm, aza nehéz.

Bizony nehéz volt. A fejedelmek még akkor nem adtak általános kihallgatást. Földi istenek voltak, akikhez csak a kiválasztottak járulhattak. A szegény embertől csak a kég ég van most olyan távol, mint akkor egy fejedelem, térdig koptathatta volna lábát s még se jut hozzája. Akadt ugyan már akkor is olyan stréber fejedelem, aki szóba állt az utcán jámbor polgárokkal, közkatonákkal, parasztokkal, szóval aki anekdotákra dolgozott, de az csak egy volt, IV. henrik. Rákóczi különösen sokat adott a majestásra. Ösmerte a magyar karaktert. Tudta, hogy tekintélyét csak úgy tudta fenntartani a szegről-végről rokonsági kötelékben álló főurak közt, ha megközelíthetetlen magaslaton marad, félig misztikus ködben, villámok és felhők között, ha egy királynál is királyibb.

– Nehéz bizony, ifjú uram – hagyta rá az apródra az öreg asszony, – mert csak két tallérom van. Ezzel már megkínáltam a vártát, de ahogy nézem, kevés neki, nem eresztett be az ördög fattya, hogy soha Máriája ne legyen; de volna csk több, amivel a markát megkenhetném...

– Minthogy azonban nincsen, nem értem kendteket, mit várnak, mit áznak itt hiába?

(Éppen kezdett a hó pilinkélni.)

Ravaszul mosolygott az anyóka.

– Ej' iszen a vártát minduntalan felváltják. A katonaság közt majd híre megy a két talléromnak, s akad arra egy becsületesebb várta. Szóval a két talléros vártát várom.

– Kérdezd meg, mit akar a fejedelemtől? – utasítá Rákóczi halkan az apródot.

Meghallotta az anyóka és egyszeribe felelte a bekecses embernek.

– Eb húzza azt a lábra, ami a fejre való, jó nagy uram. Az kellene még csak! Mikor éppen a lábbal vagyok perben. ha megmondom, hát megmondom a fejnek.

Rákóczit annyira mulattatta a beszélgetés, hogy maga is beleelegyedett. Hiszen nem veszi azt rossz néven Vay uram, mert nem fogja megtudni.

– Hol lakik? - kérde az asszonytól.

– Mindég Tállyán, amióta férjhez mentem. Ahhoz az emberhez – tette hozzá, hátra mutatva.

Az ember szólni akart valamit, de az asszony ráivallt „Hallgass a kend neve.”

– Megösmerné a fejedelmet, ha látná? – kérde ismét a fejedelem.

– Biz én nem igen ösmerném meg, ha csak nem arról, hogy fekete kócsag van a kalpagján, de ő talán megismerne.

Ezzel meg már éppen megnevettette Rákóczit, csak azért is tovább folytatta:

– Hozott-e magával írásbeli igazságot?

– Az is van, egyéb is van. Van én nálam olyan valami is, hogy ha a felséges fejedelem meglátja, sírva borul az asztalra.

A fejedelem sóhajtott. Hiszen lát ő olyat eleget anélkül is. Eszébe jutott a sok ráváró kellemetlen napi teendő. Minden szó nélkül elsietett magánlakosztályába átöltözni. Nehéz csizmái helyett könnyű sárga szattyánból valókat húzott fel és sötét lila selyembrokát dolmányt öltött magára, miközben a szolgálattelvő kamarás Nagy Mátyás pataki uradalmi inspektort jelentette.

Nagy Mátyás, a „kétfejű ember”, öreg bútor a háznál. Rákóczi legbizalmasabb embere, az egyedüli, ki hozzá éjjel-nappal emehetett úgy, ahogy éppen öltözve volt. Csúnya kis emberke volt, kurta nyakkal, de ami a nyakból elmaradt, azt a fejében pótolódott ki, amennyiben a feje búbján egy kinövés vagy szemölcs volt látható, akkora nagy, mint egy jókora lama. Ezt a gumót nevezték Patakon a Nagy Mátyás uram kisebbik fejének.

– Jöjjön be! – mondá Rákóczi, mire csakhamar szétnyílt a szárnyas ajtó s egy kistermetű, becsületes képű köpcös úri ember lépett be, egy nagy, zöldre festett virágvödröt emelve maga előtt, roppant erőlködéssel és szörnyű szuszogással, melyből egy szál rózsató meredezett fel, annak a tetején egy félig kinyílt mosolygós hónapos rózsza himbálódzott.

A fejedelem meglepetve bámult a belépőre.

– Mi az ördögöt hoz itt kigyelmed?

– Nem magát az ördögöt – felelt vissza az inspektor – csak a vetőmagját. Amint fenséged parancsolni kegyeskedet tegnap este.

– Én? Nem emlékszem, hogy valaha muskátlit vagy rózsát kértem volna kendtől. Már arra, engedje meg, mást választanék.

A fejedelem, mint afféle öreg szolgálóval szemben nem tartott semmi tekintélyt, tréfált, évelődött vele, viszont Nagy uram is többet mert megmondani, mint más közönséges halandó, nagy is volt emiatt a becsülete és nimbusza – még grófok, grófnők is keresték kegyeit és protekcióját.

– Csak addig virág az, serenissime princeps, ameddig én akarom – felelte az inspektro nyugodtan, s ezzel kihúzta a zöld gallyat bimbóstól a földből s akkor látszott, hogy nincsen annak egy csepp gyökere se, csak úgy a szemek elbolindítására volt oda szúrva.

– No most meg már éppen a pusztá föld maradt. Csak nem azzal akar megajándékokohni? Bizony pedig jöhet még olyan idő, öregem – folytatá sötéten, - hogy az is jó volna, hogy még annak is megörülnek.

– Óh csak addig föld az, ameddig én akarom – mentegetőzött Nagy uram s elkezdte a földet a markával óvatosan leszedegetni a felületről s berakni tisztességtudásból a legkevésbé előkelő helyre, a krispinje zsebeibe, mire csakhamar előtűnt a földréteg alatt vakító tündöklésben a vödör igazi tartalma, véges-végig csupa körmöci arany.

A fejedelem ugyanis ötezer aranyat parancsolt felhozatni az uradalmi pénztárból ma reggelre, azt teljesítette most az inspektor.

– De hát minden ahhoz ilyen komédia? – dorgálta a fejedelem. – Jó, hogy öreg ember létére meg nem szakadt, míg felhozta. Bíz ezt megint a kisebbik fejével gondolta ki kend.

– No, azt csak hagyja rám fenséged, ha én azokat illő ládácskákba vagy zacskóba teszem itt, ahol a falaknak is szemük van, ez a sisera-had rögtön kitalálná, mit hozok, megrohannák, mint ahogy szokták, elkunyerálnák, kicsálnák, mert mind éhesek és megint nem maradna költőpénze. Ösmerem én ezeket. De hová öntsem? Ötezer, egy se hiányzik.

A fejedelem kinyitott egy szekrényt, annak egy öblös fiókja volt, az úgynevezett „privát satul”, abba öntötte be Nagy az aranyakat.

– Kettőt pedig tartson vissza kegyelmed – rendelé – egy paraszt házaspár áll a kapu előtt, hivassa be, adja át nekik, egyúttal inquireálja ki az én nevemben ügyüket, bajukat és tegyen nekem jelentést – akárhol leszek is.

Azt különösen is megnyomta: akárhol leszek is.

Ezzel átment a fűtött kápolnába misét hallgatni, szokása ellenére azért ilyen későn, mert a tulajdon papja tüdőgyulladásba esett az éjjel, de

minthogy a mindennapi mise elengedhetetlen volt a Csáky yuram házi plébánosáért, Tajáni Györgyért küldtek, eki viszont egész éjjel kártyázott Tállyán a követekkel s csak ilyen későre találtaték meg.

Mivelhogy a Bodrog vize az esőzések folytán több helyen megrongálá a hidekat és a követek a vis majornál fogva sem ma, se tegnap be nem jöhettek a városba (pedig bizony bejöhettek volna, ha a pap kimehetett hozzájuk), sessió e két napon nem tartatott.

Ünnepeken és sessió-mentes napokon szokás volt, hogy a bennfentesebb főurak lever-re gyűltek össze az elfogadó termekben épp úgy, mint a „cousin” XIV. Lajos vagy az angol király Őfelségeiknél, azzal a módosítással, hogy ott a felkeléshez gyülekeztek s míg a királynak egyenként odanyujtották ruhadarabjait (nadrágját például a Canterbury érsek), holmi léha udvari pletykákkal mulattatták öltözködés közben, ellenben a Rákóczi udvarnál csak délfelé szállingóztak s a másnapi sessió tárgyait beszéltek meg. Mára különösen szomorú témát sejtett a fejedelem; megállapodást akartak a Bezerédi Imre sorsa fölött, halál legyen-e a jelszó a holnapi ülésen vagy beérik egy kis fogsággal, ámbár ingerült volt ellene Bercsényi és a halált emlegette; az országgyűlés még haragosabb. Csak a fejedelem szerette volna megmenteni, de ez csak úgy lehetséges, ha pihentetni lehet az ügyet még vagy egy hétig, míg a kedélyek lecsitulnak.

Szándékosan késleltette tehát megjelenését a termekben, hol már félkörbe állva várták udvarnokai.

Szerencsére néhány törvényt kellett előbb szentesítenie. A Dica nevű adózás eltörlését, továbbá a november harmincadikán elfogadott javaslatokat, melyeket kétszer is felolvastatott, mindenféle kérdéseket és kifogásokat emelvén, hogy az időt húzhassa. Keveselte vagy sokalta az egyes tételeket, melyeket a hadsereg számára megszavaztak. ötvenhatezer véka gabona havonta hetvenöt ezrednek? Gondolják meg kegyelmetek, nem lesza z kevés? Tizenegyezer mázsa hús. ugyan számítson csak utána Ráday Pál uram, hány lat hús esik abból napjában egy kurucra. Jöttek aztán a tisztii fizetések, Rákóczinak százezer forint „civilista” évenként, Bercsényi grófnak ötvenezer, Csáky István grófnak huszonötezer, Vay Ádám főudvarmesternek húszezer... Gondolják kegyelmetek, nem lesz az sok?

Majd odafordult az ásítózó Hellenbach Gotfriedhez és csendes ironiával biztatta meg:

– No, csak nézzen utána kegyelmed, hogyan talál ezekhez valami nagy aranyeret a bányavárosokban, amelyek már nem a mi földünk.

(A labanc ült már akkor Körmöcön, Besztercén, Breznón és Zólyomban.)

Aláírván az okmányokat, hogy az urak ne beszélhessenek, ő maga vitte folytonosan a szót, ösmertette szélesen, részletesen a császári követel való fegyverszüneti tárgyalásokat, míg végre az időközben megérkezett Bercsényi, (őkegyelme sokat nyert) valamely tisztos rést találván a fejedelem előadásában, nagy ravaszul éket sietett abba verni.

– Ami megvolt, elmúlt, kegyelmes urunk, de célirányos lenne a mai napon megbeszélni olyat is, ami csak eljövendő, hogy innen a magas aulából adassék valamely direktiva a rendeknek, kiknek akaratjuk szanaszét vagyon. Értem ugyanis ennek a beste lélek Bezerédjnek a kriminálisát. Már alkalmasint holnap tractáltatik az országgyűlésen...

– Talán nem olyan sürgős – jegyzé meg Rákóczi kedvetlenül.

– Gyorsan kell elrettentő példát mutatni, – heveskedett Bercsényi, szokása szerint – mert ha henyék leszünk, mind átszökdösnek az embe-reink. Most is ez az imposztor lutheránus Platthy Sándor, de csak kerüljön egyszer...

Még be sem végezhette a mondatot, a széttáruló ajtán belépett Nagy Mátyás uram egy kis batyuval.

Bercsényi bosszúsana fordult meg, Vay ádám pedig összeráncolta homlokát, mint mindenkor, ha valamely tapintatlanság történik, csak a fejedelem szép piros arca derült fel, eleibe ment egy-két lépést s élénken kérdé:

– Mit hozott Mátyás?

– Mekóramizháltam az öreg asszonyt – jelenté egy kicsit éneklő hangon – de csak a nagyságod kegyelmes színe elé kérezkedik, nem akarta elmondani se panaszát, se kérését, hanem beküldte ezt a retye-rutyát, hogy azt mondja, ha ezt meglátja nagyságod, menten beereszti.

– Hát ugyan lássuk!

Erre kibontotta az öreg úr az összebogozott tarka kendőt s előtűnt belőle egy megfakult, kis gyereknek való, ezüstpitykés piros mellényke.

– Bizony mondom, nem értem, mit jelentsen ez. (bizonytalanul nézett szét udvarnokain, nem tudja-e megmagyarázni valamelyik, aztán váratlanul intett a szemével az inspektornak.)

Vezesse be az asszonyt, Mátyás!

A kis időközt, amíg az asszony bejött, felhasználta a fejedelem, hogy elmesélje kora reggeli beszélgetését a pórasszonnyal, ami némelyeknek tetszett, másoknak nem tetszett. Bercsényi például nagyon szerette az ilyeneket, a Habakukot mindenütt magával hordozta. Vay főudvarmester

uram szemöldökei ellenben kárhozzátóan szaladtak fel a homlokára, mintha tiltakoznának isten és emberek előtt ilyen hallatlan dolgon, mely a fejedelmi bíbort ködmönszaggal fertőzteti meg. Óh Isten, Isten, de nehéz egy tökéletes királyt kifaragni! Pedig mennyit beszél, mennyit példalózik ökegyelme, ha négyszemközt van a serenissimussal, a közönséges érintkezés túlzásainak tekintélyrontó veszedelmes voltáról, kifejtván, hogy Rómában a Szent Péter templomban találtatik egy kemény márványból való Jézus Krisztus, akinek a lábát minden jött-mentnek szabad megcsókolni; no hát még ennek is az lett a vége, hogy a lábát lyukasra nyalták-falták, maholnap nem lesz lába. Pedig az kőből van és Krisztus. és csak olyanok járultak eléje, akik csókolnak. Holott a fejedelemhez olyanok is jöhetnek, akik harapnak.

Hiszen igaz, igaz, de ez egyszer nem lehet rajta segíteni, mert már megtörtént a botrány. Nagy Mátyás bevezette a tállyai parasztasszonyt.

Nem volt egy csöppet se megijedve. Olyan bátran lépkedett, mint egy gránátos. Sáros, átázott csizmái csrup-csrop inkább csicsogtak, mint kopogtak. Csak éles tekintete kereste nyugtalanul a fejedelmet a rábámuló urak közt, miközben, mert asszony volt, a megnyálazott újjával a kendő alul kilátszó deres haját simítgatta.

– Álljon meg itt – figyelmeztette a pataki inspektor bizonyos távolságnyra az úri csoportoktól - és adja elő kérését a fejedelem színe előtt.

– Úgy ám – felelt vissza az anyóka – de mutassa meg előbb, melyikök a fejedelem?

– Én vagyok az – hallatszott egy szelíd hang s látta, amint előre lépett a legszebbik, legdelibb vitéz, csak az volt a furcsa, hogy éppen ennek az egynek nem volt se kardja, se mentéje.

Megnézegette tetőtől-talpig, aztán gyanakodva kérde:

– A másodszeri Rákóczi Ferenc?

A fejedelem elmosolyodott a kitételen, erről a mosolyáról ösmert rá, s egyszerre elöntötték arcát a könnyei.

– Miféle gyermekruhácskát küldött be nekem, jó asszony?

– Hát nem ösmered szívecském? – tört ki most belőle elementáris erővel a szóáradat, szinte érthetetlenül a fuldokló hangja miatt. – Hiszen a te kis mellénykéd az, drágaságom. Te viselted azt, mikor oly csöppke voltál, mint az öklöm. Még mindig nem ösmersz meg? Ejnye, gizomgázom! No hát én vagyok a Parittyásné, aki...

Csak idáig mondhatta, mert ez már több volt őhoppmester Vay uramnak, mint amennyit megbírt a finnyás lelke, a halántékaihoz kapott,

mintha nyíl fúródnék azokba kétfelől, aztán az ajtóhoz ugrott, széttépte annak a szárnyait, a palotatisztekre kiálta, hogy távolítsák el az örültet, mire azok berohantak és megragadták az anyókat. A fejedelem azonban intett nekik, hogy hagyják csak beszélni. A palotatisztek hát nem bántották, de aki mellette állott, a jólelkű Nagy Mátyás, mindezek dacára megkorholta, halkan:

– Több tisztelettel beszéljen! Hog mer így szólani a fejedelem öfenéséhez? Miért nem rédel le kend, ha hozzá szól?

Az pedig felelé a maga tudatlan bátorságával és érzésével.

– Bizony nem kívánja ő azt én tölem, mert térdeltem már én eleget ő előtte, mikor jární tanítottam, a térdemen csúszkáltam, hogy együtt csúszhassunk ugrócskát, uccu hopp, uccu hopp, mert hát én vagyok ám öfelségének a dajkája. Az én tejemet szopta ő Borsiban. Úgy tudják meg az urak és úgy nézzenek meg engem, hogy én neveltem. Mert ott voltam ám én a mamuskával még Munkácson is. ugyan derék szál emberré növekedtél lelkem, akár csak egy rozmaring. De hogy rá nem ösmertél a Parittyásnéra?

Tényleg más szemekkel néztek immár az urak, sőt a gögös Bercsényi nem átalta odalépní hozzá s megrázni a kéréses kezét, hogy csak úgy ropogott: „No csak ne bolondozzon az úr, mert fáj”.

Az összefonó kezekkel némán elmerengő Rákóczi elől is elseperte valami láthatatlan kéz a férfikor harasztját. Olyan ismerős, édes volt neki ez a hang, bölcsődalokból, mesékből, altató gügyögésből, megkapta és vitte, egyre vitte-vitte visszafelé, míg egyszer csak tip-top ott volt, édes fájó emlékekbe mártogatva a gyermekszobában, s rajta volt a pitykés piros mellény.

– Emlékszem már – szólt elfátyolozott ahngon, elérzékenyülve. – Úgy-e, Zsuzsának hívják?

– Az, az, szentem! - örvendezett az anyóka s két apró fekete szemé élénken gyúlt, mint két szentjánosbogár. – Katona Zsuzsánna a született nevem.

Észrevehető volt, hogy a fejedelem szavakat keres a helyzethez, melyek elég méltóságosak volnának, – de most igazán terhére volt fejedelemnek lenni, csak ember volt.

– Oh, hát te vagy az? De megdöregedtél, szegény asszony! Úgy-e sokat dolgozol?

– A csapások öregítettek meg idő előtt s ezekből te mérted, vagyis uram bocsáss az istentelen nyelvenek, ezekből fölséged mérte rám a legnagyobbat.

Bizony nehéz szívem van fölségedre. Az olyan vitéz fejedelemnek okosabban kellenék kormányozni. Ami nem megy, nem megy. Az istenre is gondolni kell, fölséges galambom. Mert az minden nagy úrnál nagyobb úr. öt esztendeje hordom már magamban azt a tenger keserűséget.

– Most már csak rajta, szüle – vágott közbe derülten Bercsényi. – Csapolja le kend előttünk.

A szüle ügyet se vetett rá, ő csak Rákóczihoz szólt, fölemelte hangját, támadó pozitúrába vágva magát.

– Mikor fölséged kicsi volt, az én tejemen élt. Igaz vagy nem igaz? Bizony szívesen tápláltam. De micsoda dolog, hogy mikor most országok fölött uralkodik, most is az én tejemre teszi rá a kezét?

– Nem értelek, jó asszony.

Parittyásné kigombolta a ködmönét, kihúzott a kebléből egy elsárgult papírcédulát, átnyújtá azt a fejedelemnek, de gyorsan pergő nyelve meg nem ált többé.

– Majd elmondom szépen sorjában, ami még hozzá való. Volt nekünk két felnőtt fiúnk és egy tehenünk, ezek tartottak el minket öregeket. A tehenke tít itce tejet adott naponta. Itt váljak kövé ebben a pataki várban, az udvar közepén, ha csak egy verdungot is hazudtam. Hát jól van, beüt a háború most öt éve. Fújják a trombitát, nyergelik a lovakat mindenfelé. Lovunk ugyan nincsen, szegény zsellérek vagyunk, csak azt eszik a tehenke, ami zöldet a garadszélekről a hátamon a kosaramban hozok, de van két erős fiúnk. Nosza gyepre legények, aló maras! Az én kis uram verekszik a császárral. Eredjetelek, segítsétek meg a tejtestvérekét! Mentek bíz azok, hogyne mentek volna. Most is oda vannak és verekszenek, ha azóta meg nem holtak. Hiszen elnélkülözöm őket, gondoltam, itt maradt a tehen meg az üszője. Két öreg emberhez elég gondviselés a Bimbó. De már most mi történik, tessék azt elgondolni? Arra megy egy éhes kuruc csapat és erőszakkal elveszi a kapitány a két marhácskámat, mert azt mondja, élelem kell a seregnek. Sírtam, rimánkodtam, „hagyják itthon”, hivatkoztam, hogy két fiam van a táborban. – „Hiszen éppen azért – felelte a kapitány – hadd legyenek ott a tehenek is, ahol a fiúk vannak, mert a fiúk enni akarnak”. Istentelen kutya volt, hogy soha Máriája ne legyen, elvitte, ezt az írást hagyván elismerésül, hogy majd megfizeti a fejedelem. Bizony mondom, azért vagyok én most itt a felséged lábainál.

Rákóczi átvette a rekviráló cédulát, belenézett és így szólt az asszonyhoz kedélyesen:

– Meg lesz a tehen, Zsuzsa asszony és szent a béke.

– De üszője is volt - csattant fel Parittyásné.
– Az is meglesz.
– Még úgy is elég kárt vallok, mert mennyi borja lett volna annak azóta.
– Majd gondolkozunk rajta atyai szívvel. Addig csak eredj is anyóka és ebédelj meg uraddal a személyzet konyháján. Még ma hívatni foglak.
Nagy Mátyás uram sietett őt kivezetni, de a fejedelem visszaintette.
– Eltalál ő oda maga is, maradjon még itt öreg, némely rendeléseknek miatta.

Nagy Mátyás a fejével bólintott, ahelyett, hogy udvari szokás szerint meghajtotta volna magát.

(– Könnyű ökelmének packázni a fejedelemmel, – szokta mondani Csáky István, – mikor két feje van. Ha az egyiket leüttetik, még mindig marad egy feje.)

– Számítsa ki kend, – parancsolá a fejedelem – hogy egy tehénnek és egy üszőnek mennyi bornya lehet öt év alatt, beleszámítva a bornyak esetleges succrestentiáját is.

Tetszett az uraknak ez a megoldás, kivált Bercsényinek, mindjárt is elkezdtek kiszámítani öten-hatan, mintha ez volna a legfontosabb dolog most Magyarországon, de bele is zavarodtak minduntalan, mert igen rossz aritmetikusok voltak, míg végre Hellenbach uram, a számok embere kisütötte, 19 darabra a létszámot, öreg tehén, üsző, bornya vegyesen, föl téve, hogy a Parittyásné üszője a rekvirálás idején kétéves volt.

– Eszerint válogasson össze Mátyás uram ebéd után a majorunkból tizenkilenc ilyen lábas jószágot és hajtassa ide a várudvarra.

– itt lesznek – felelte Nagy Mátyás kenetesen.

– Itt lesznek, de mit esznek? – veté közbe tréfásan Bercsényi, ki igen boldog volt, ha a fejedelem valami nagy „aduttot” vágott ki, aminek a híre szétszáll a falusi kinyhókba.

– Helyes – folytató a fejedelem. – Menjen le kend egyúttal a kancelláriába és állíttasson ki izibe egy adománylevelet nevünkben Parittyásné Katona Zsuzsánna nevére száz kilás rétre nézve, melyet még ma ki fog hasítani az uradalmi mérnök a pataki földjeinkből.

– Vivát! – lelkesedett Bercsényi. – Isten fizesse meg a Rákóczi Ferenc jószágát fegyverei dicsőségében.

– Amen! – zendítették rá a többiek.

Nagy uram pedig sietett a kancelláriába, ahol is legottan föl zavarta az egész személyzetet, hogy hamar-hamar, mert a fejedelemnek az a természete, hogyha valamit akar, tükön ül, míg el nem végzi. Azért hát neki

ült a legjobb kaligraphus Karlay Balázs, megcsinálta a szép piros iniciálét, az N betűt, de még csak odáig jutott, hogy Nos Franciscus Rákóczi de Felső Vadász – mikor berontott az apród Ibrányi, hogy hagyják abba a donációs levelet, nem lesz belőle semmi, Nagy Mátyás uram pedig jöjjön vissza azonnal a fejedelemhez.

Mire szedte lábait az inspektor úr, s egykettőre már ott állt megint Rákóczi előtt, akinek a homlokán felhők szálldogáltak.

– A donáció tervet – szólt csendesen, – el kell ejtenem, azért küldtem kegyelmed után.

Az urak megütközve néztek össze.

– Az én birtokom nem jó birtok.

Méla szomorúsággal mondta ezt. Ezt is különösnek találták az urak. Hopmester uram beleszólt önkénytelenül.

– Hogy ne volna jó birtok?

De csakhamar megröstellte, hogy tapintatlanságot követett el (horribilis, ő a főudvarmester!), belekottyant a legmagasabb kijelentésbe.

Szerencsére a fejedelem nem vette észre, legalább nem reflektált rá, egészen el volt merülve a tárgyába.

– Valami egyebet gondoltam én már – tette hozzá mosollyal – csakugyan másodszeri Rákóczi Ferenc vagyok. De menjünk tovább. Ösmer-e kegyelmed olyan birtokos embert Patakon, ki a császáriakhoz szit?

Mátyás úrnak nem tetszett ez a kérdés, s mint ilyenkor mindig, elkezdte a fején lévő daganatot, a felső fejét simogatni.

– Olyan embert? – tagolá vontatottan – Patakon? Nem. Az mindig rossz jel volt, ha kurtítani kezdte a feleleteit.

– Hát olyan nyimnyámfélét, aki se ide, se oda nem húz? – firtatá tovább Rákóczi.

Nagy uram elvörösödött, mint a forró vízbe dobott rák. Gégéje összeszorult, halántékán az erek kidagadtak.

– Grácia a fejemnek serenissime princeps – hörögte – de én nemes ember vagyok.

– Tudom bátyámuram – szólt nyájasan a fejedelem, elérvén az öreg aggodalmát – Nagy de Ürögd. De az mindegy, ha a fejedelem kérdezi kendet (s most egyszerre összevonta a szemöldjeit) köteles felelni.

– Hát nem találtatik - lökte ki végre magából szörnyű kinnal.

– Hiszen nem akarjuk nótába venni, se lefejeztetni az illetőt. Azért nem denunciációt várunk kegyel medtől. csak a százkilás földet akarjuk kész pénzen megvenni tőle annak a szegény parasztasszonynak.

Most kezdte csak megérteni Mátyás úr, valamint a főurak is, kiket végtelenül lehangolt a fejedelemnek ez a homályos terve, melyen át derengeni kezdett a jövőidők sziluettje.

Csak Nagy Mátyás uram lett vidámabb, mert ő nem értett a politikához.

– Tudok egy ilyen eladó darab földet – szólta megkönnyebbedve.

– De olyan emberé-e?

– Nem emberé.

– Hát kié?

– Özvegy asszonyé, a Soltész Mihálynéé.

– No, ez még a legjobb. Menjen és vegye meg öreg dajkám nevére.

Ni, éppen delet harangoznak, most bizonytalán otthon találja.

Csakugyan megkondult a kálvinista toronyban az öreg harang, mire bevett szokás szerint, felcihelődtek az udvarnokok, és eltávoztak anélkül, hogy a Bezerédj-ügyet szóba hozhatták volna, minélfogva ma még a fejedelemnek sem kellett nyilatkozni, már pedig *qui habet tempus, habet vitam*.

Egyedül maradván, megelégedetten dőlt le egy karszékbe s kiterítvén maga elé az ottmaradt pitykés kis mellényt, sokáig nézegette, sokáig merengett fölötte.

Annál rosszabb kedvben távoztak a főurak, lehorgasztott fejjel, gondolatokba merülve, szótlanul. Csak a külső vár udvarán törte meg a nyomasztó csendet Hellenbach Gotfried uram.

– Fogadni mernék – ekképp szólott – a fejedelem arra gondolt ennél a mai esetről, hogy azt az ő sok uradalmait, várait, rétjeit, erdeit, malmait úgy elvehetik egy szép napon, hogy még azét a szegény asszonyét se hagyják meg, mivel az övéből való.

Mire megharaguvék Bercsényi és nyersen lecáfola ott publice.

– Bizony mondom kegyelmednek, ha csak ilyen aranyat tud a hadsereg számára kiásni, mint ez a fölfedezése, akkor süsse meg kegyelmed a tudományát.

De azért a jó úr titkon maga is érezte, hogy az járt a Rákóczi fejében, mert egyre duruzsolt, káromkodott hazáig és otthon is egész nap a foedinarum magistert szamarazta, mint aki lehangoló sejtelmeket plántál be az ügyis széledező ármádiába.

Mikor a fejedelemnek délután egy órakor a tálalást ment jelenteni a szolgálattelvő kamarás, a dolgozó szobájában találta abban a furcsa foglalkozásban, hogy a kis veres mellényt csomagolta papíroskába. Másnap aztán a saját kézvonásait ismerték fel a csomagon: „Gyuri fiam viselje.”

Nyilván Bécsbe akarta elküldeni a karácsonyfához. De ki viszi azt oda? Hacsak nem az ördög, vagy jávorka.

Hogy visszatérjünk a mai eseményekhez, mindjárt ebéd után nagy öröm érte, futár hozta hírü, hogy Vay László uramat, legkedvesebb emberét, akit Abrudbányánál a rácok elfogtak s kiért Thökölyt, a rácok fogva tartott vezérét akarta a pataki országgyűlés cserébe kiadni, a saját katonái szabadították meg s még ma m egerkezik a fejedelemhez.

De még nagyobb öröm érte Parittyásékat, mikor a tizenkilenc tagból álló tehéncsaládot és a százkilás rét örök tulajdonát biztosító pecsétetes levelet megkapták a tiszttartótul. Az öreg Parittyás fölhajította báránybőr süvegét a levegőbe s úgyszólván megzavarodva az örömtől, minden áron fel akart ülni a legnagyobb tehenre, hogy onnan hajtsa a többit.

Parittyásné asszonyom ellenben sírva fakadt mint egy gyermek, nem bírt a könnyei folyásával, de azokon át váltig nézegette gyönyörű marháit.

– Istenem, istenem, ki hitte volna ezt? Ez már sok, ez már nem nekünk való. Nem tudunk mi már nagy urak lenni. Száz kilás rét! Hisz azt mi be sem tudjuk már járni a fáradt lábainkkal. Nem akarunk mi grófok lenni. Inkább itt halok meg ebben a szempillanatban, mintsem ő fölségét ennyi sok javától megfosszam.

Váltig könyörgött Nagy uramnak, hogy vezesse fel még egyszer a fejedelemhez, mert meg akarják mondani, hogy ők azt nem kívánják. Csak a maguk tehene kell nekik. Nagy uram meg biztatta, hogy nem lehet, amit a fejedelem mond, az szenírás, azt el kell fogadni. Hát ebbe is belenyugodott volna, de akkor legalább egy minutára engedje fel megköszönni, kezet csókolni. De Nagy uram ezt se engedte. A legvégül aztán csak arra kérte, mondaná meg a fejedellemnek nemzetes Nagy uram, hogy ez egyszer hát isten neki, jól van, de többet aztán ne kövessen el akkora pocsékolást, mert az nem vezet jóra. Hogy azt üzeni a dada, és még azt is tegye hozzá lelkem nemzetes uram, hogy ha így bánik a homijával, bizony isten semmije se lesz maholnap, mert nincs az a sok, ami el ne fogyjon. De esküdjön meg, hogy megmondja.

Erre aztán meg is esküdött Nagy uram, s az asszony immáron megnyugodván, az állatok szemlélésébe bocsátkozott, megnézegette egyenként közélről, messziről, megtapogatta a lapockáikat, kérdezősködött a

neveik után, majd megindítván őket Parittyás gazda a kapu felé, ne te, ne, erre ne. Zsuzsa asszony is cihelődött s lelke mélyéből felsóhajtott búcsúzóban:

– Bizony szép dolog ez, ha úgy vesszük, ha nem jaj, mit csinál ez a sok szép tehén bika nélkül?

Nagy Mátyás uram semmit sem felelt, mert ez tisztán a tehenek dolga.

– Ej, ej, ennyi tehén és egy bika se – variálta nagy sopánkodással Parittyásné, lassan lépv egyet, megint egyet a gulya után, de nem nyervén választ, a kapunál, ahol eltűnedeztek a jószágok, hátrafordult, s nyájasan odaszólt végezetül az inspektorhoz:

– Nini, nem adhatna lelkem nemzetes uram egy bikát is hozzájuk?

A RÁKÓCZI-NÓTÁTÓL A RÁKÓCZI DALLAMKÖRIG: II. RÁKÓCZI FERENC EMLÉKEZETE A NÉPZENÉBEN

A Kossuth-nótát mindenki ismeri, a Rákóczi-nótáról kevesen tudnak. Amikor a Kossuth-nóta keletkezett, akkor persze még nagyon is tudták és aktualizálva énekelték is a Rákóczi-nótát. A Rákóczi-indulóval szerencsére más a helyzet. Annak dallamát – mely hosszú ideig filmhíradó szignáljaként is szolgált –, bizonyára mindenki könnyedén fel tudja idézni. Kevesen tudják viszont róla, hogy a hangszeres induló az énekelt Rákóczi-nótából sarjadzott ki és kelt önálló életre. Mindez a régóta satnyuló, napjainkban rohamosan gyérülő zenei műveltség jele, hiszen manapság nem az ilyesfélék ismerete jelenti a zenei műveltséget. Ezért legalább egy-egy évforduló ürügyén érdemes fölidéznünk jeles zenei nemzeti szimbólumaink, ezúttal a Rákóczi-nóta és induló történetét. Hiszen a Rákóczi-induló az: a *Himnusz* és a *Szózat* mellett a harmadik legfontosabb zenei jegyünk. Mint köztudott, e mű tisztán hangszeres előadói apparátusú, s ez is egyik oka annak, hogy mint magyar szimbólumot a külföld az előző kettőnél lényegesen jobban ismeri. Hiszen a 19. századtól külföldön is sokat mozgó cigánybandák repertoárjának éppúgy része, mint napjainkban is tartozéka a hivatalos katonai tiszteletadásoknak – ilyenkor fúvószenekari hangszerelésben hangzik fel. Hivatásos szimfonikus zenekarainknak pedig ma is ez az elsőszámú ráadásszáma egy-egy külföldi koncerten. De még ne ugorjunk a dolgok elibe! Maradjunk még a „Rákóczi-nóta dallamköre” kifejezésnél. E kifejezés (és persze tartalmának) ismeretlenségén nem csodálkozhatunk. Ez ugyanis népzene tudományi fogalom, mellyel a szakembereken kívül általában csak néhány lelkes, olvasni, tanulni is vágyó népzene kedvelő szokott találkozni. Az elnevezést a szaktudomány arra az önálló stílusnak is nevezhető dallamkörre használja, mely magában foglalja mind az énekelt Rákóczi-nótát és egy sor azzal rokon dallamcsoportot, mind pedig az indulót. Szerencsére csak a szakkifejezés ismeretlen, mert a dallamkörben sok általánosan ismert és ma is közkedvelt népdal található. Olyanok, mint a Tyukodi-nóta (*Te vagy a legény Tyukodi pajtás*), vagy a

Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját kezdetű népdal, (mindkettő továbbélt az 1848-as hagyományhoz kapcsolódva is), vagy például a *Hej, a mohi hegy borának száz forint az ára* kezdetű.

Haladjunk azonban sorjában, nézzük, mi a Rákóczi-nóta, van-e köze II. Rákóczi Ferenchez, korának legjelentősebb magyar politikusához, a Rákóczi szabadságharc vezéréhez? Hogy először az utóbbi kérdésre válaszoljunk: természetesen van. A Rákóczi-évforduló alkalmával a II. Rákóczi Ferenc nevéhez kapcsolt dallamvilág rövid bemutatásával is emlékezzünk hát a nagy fejedelemre!

Jaj, Rákóczi, Bercsényi, Magyarok híres vezéri
Nemzetünknek hit szerzői, fényes csillagi!

Így kezdődik az a vers, mely a kései kuruc költészet legjelentősebb darabja. Az ismeretlen szerző verse egy 18. századi kéziratban maradt fenn. Szövege alapján a Rákóczi-szabadságharc leverése után keletkezett, melyet megőrzött a szájhagyomány, a hozzá kapcsolódó, népzenei eredetű dallammal együtt. A magyarság sorsát sirató, a német elnyomás ellen lázadó, Rákóczi búcsúzását egyaránt tartalmazó panaszos ének a további versszakokban II. Rákóczi Ferencet szólítja meg, csakúgy, mint az élő népzenei példák szövege. 1813-as *Ó és új, mintegy ötödfélszáz énekek...* című gyűjteményébe Pálóczi Horváth Ádám is följegyzett egy *Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi / Híres magyarok vitézi* szövegkezdetű változatot, primitív kottairással, ám azért megfejthető dallammal. E dallam 19. századi népszerűségét mutatja, hogy Liszt Ferenc is földolgozta. Kórusművet formált belőle, ám ez csak az egyik Liszt-féle földolgozás, hiszen a XV. Magyar rapszóriában az addigra már hangszeressé alakult Rákóczi-indulót is földolgozta. Az indulót, a zongoraművész Liszt már 1838-as pesti (egyébként az árvízkárosultak javára rendezett) koncertjén hatalmas sikerrel játszotta, majd későbbi hazai hangversenyein is számos alkalommal előadta. Így Liszt Ferenc révén a dallam többszörösen is műzenénk részévé vált: az előadóművész terjesztette, az alkotó zeneszerző pedig továbbformálta (ideértve Liszt különböző további saját átiratait).

A Rákóczi-nóta Pálóczi által is följegyzett dallamának már voltak korábbi, 16–17. századi előzményei. Azok közül legnevezetesebb az a „Chorea” című táncdallam, melyet Kájoni János csíksomlyói szerzetes kottázott le 1634–71 között készített dallamgyűjteményébe. Dallam

szempontjából tehát korábbi örökségről van szó, ami nem ritka népzeneinkben. Hiszen egy-egy régebbi dallam sokszor újult meg a századok folyamán egy-egy új szöveg révén, ahogyan egy-egy régi szöveg is gyakran kelt új életre egy-egy új dallam által. A 17. századi dallamvilág is örökölte a 16. század sokszínű – a középkor folyamán főleg a népszokásokhoz kapcsolódó anyaggal meggyarapodott – hagyományát. Dallamossága pedig továbbélt a 18. században. A 16–17. század alatt mindamellett egy új zenei stílus bontakozott ki, mely szöveggészletében a magyar lírai költészet erős hatásáról tanúskodik, különösen a bujdosó és szerelmi líra anyagában. A 17. századvégi szabadságharcok alatt létrejött kuruc-dalok új impulzust adtak népzeneinknek is. A fő helyre a kuruc-dalok csoportja került ebben a korban, ezek élére pedig az akkor véglegessé formálódó Rákóczi-nóta. Ezt a régebbi és egyben megújított dallamosságot örökölte és formálta tovább a 18. század. Erre az időre – vagyis a Rákóczi-szabadságharc leverése utáni időkre – tehető igazán a kuruc dalok elterjedése és a stílus kiteljesedése, benne a központi szerepű *Rákóczi-nótá*-val. A harcoló, majd bujdosó kuruc katonák és otthoni környezetük által egykor énekelt történeti énekek, katonaénekek, bordalok, vallásos népénekek, lakodalmas- és párosító dalok, egyaránt beletartoznak abba a – stílus szempontjából egységes – csoportba, amelynek aztán *Rákóczi-dallamkör* (vagy dallamcsoport) a neve. Ennek zenei jellemzője a 4 soros izoszillabikus versképlet, mellette új, összetett, apró motívumokból lazán szerkesztett formák meghonosodása. A ritmikai-formai változásokon kívül dallami és tonális változások is történnek: tonálisan előtérbe kerül a nagyambitusú hétfokúság, továbbá a tábori hangszeres fúvós fanfárok, szignálok is nyomot hagynak a dallamvilágon jellegzetes, fölfelé lendülő kvart-motívumaikkal. (Ezt a kvart motívumot aztán a későromantika korszakában keletkezett ál-Rákóczi-dalok igen szívesen idézik majd, gondoljunk csak a *Nagy Bercsényi Miklós sírdogál magában* kezdetére.) Mindenesetre a történelmi tanulmányok – köztük Esze Tamásé, mely II. Rákóczi Ferenc korának és táborának zenei világát vizsgálta már 1955-ben –, a fejedelmek és vezérek körül síposok, trombitások, dobosok, hegedűsök és muzikusok folyamatos működéséről tanúskodnak. A fanfármotívumok előtérbe kerülése mellett a zenei készletben egyéb változás is történik: ekkorra erősödik fel a törökök által közvetített, de szélesebb balkáni és közel-keleti zenei hatásokról tanúskodó bővített szekundlépés használata. Ez különösen a fríg hangsorú, vagy fríg végződésű dalokhoz

kapcsolódva mutatja meg igazán keleties vonásait. A keleties hangzás mindamellet Rodostó révén is nyomatékokat kaphatott népzeneinkben. Az új elemek mindenesetre új impulzusokat adnak egyszólamú énekkultúránknak, s benne a központi szerepű Rákóczi-nótának.

A Rákóczi-nótát, a kuruc költészet legfontosabb darabját a 18. század folyamán többen is leírták. Köztük a Rákócziak egyik fészkeben, a Sárospatakon tanuló diákok, akiknek feljegyzései a diákmelodiáriumból ismertek. Az Rákóczi-nóta ének ekkor még elsősorban megfelel nevének, azaz szöveggel énekelt dal, amely a néphagyományban is megőrződött. Kodály Zoltán a 20. század elején a névadó darab több változatát följegyezte illetve fonográfra vette. Ilyeneket rögzített Arany János szülővárosában, továbbá Gömör- valamint Szabolcs megyében. Míg a nagyszalontai és a gömöri énekelt példa, addig a nagyecsed-i hangszerkíséretes ének; egy Szabó Károly nevű, 65 éves cigányzenész kísérte saját énekét hegedűvel. Jellegzetes a Rákóczi-nóta alábbi szövege, melyet a nagyszalontai fonográf-fölvételről idézünk. 1916. október 8-án Czégé Lajosné 64 éves asszony az alábbi változatot énekelte, melyet aztán Kodály a Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. kötetében ki is adott (1924. 14.–14/a, új, bővített kiadása: 2001. 39–40.), sőt *Rákóczi kesergője* címmel föl is dolgozott (Magyar Népzene VII. 42.). (Az eredeti fonográf-felvétel hangzó formában is kiadásra került: Magyar népzene Kodály Zoltán fonográf-felvételeiből Szerkesztette Tari Lujza Hungaroton Classic 2002. HCD 18254–55 I. CD 37. sz.) Nagyszalontán egyébként annak idején már Arany János is följegyezte a szöveget, mely valószínűleg dallamában sem sokban különbözhetett attól, amelyre aztán Kodály is rátalált.

1. Hallgassátok még magyarok, amit beszéllek,
Tanácsoljátok vitézek, mitívő légyek?
Jön a német, dúl-fúl pusztít, rabol, kerget, mindent éget,
Jaj, már mit tégyek?
2. Tanácsoljuk felségednek, még sē is vesse,
Aranyait, ezüstjeit, rúdiban veresse.
Rakassa föl, vitesse jel, hordassa jel és mēnjen el,
Merre(l) szemmel lát.

3. Mëgcselekszëm, elkövetëm, csak mondja valaki,
Sõt, szeretëm, mëg se(l) vetëm, oktasson bárki.
Ki az oka, majd mëglátja, de mëgtudja, hogy megbánja
Spion Károlyi!
4. Mëgengedjën az magyarság, csak azt kiáltom:
Édes hazám, mire jutál, csak azt azt sajnálom!
Isten hozzád pataki vár, nëm látlak már munkácsi vár,
Ó, ki ne szána!

Bálint Sándor Szeged vidékén még az 1950-es években is talált adatokat Rákóczi hallhatatlanságáról és a Rákóczi nótáról. Az ének legtovább a Rákóczi emlékét híven őrző északkelet-magyarországi tájakon őrződött meg. Egy, az 1960-as évek végén gyűjtött nagyecsed-i változatot már Magyar Népzene című hanglemezsorozata I. egységén, 1969-ben megjelentetett Rajeczky Benjamin *Rákóczi-búcsúja* címmel (LPX 10.095–98 II. lemez 4. sz.). Nem véletlenül, hiszen, mint írja: „A 18. század elején levert Habsburg-ellenes szabadságharc vezérének neve azóta sem vesztett népszerűségéből. Mint a róla elnevezett induló, ez a dallam is a korszak részben idegen elemeiből tevődött össze.” Az itteni változatok szövegében az eddigieken kívül az árulókra mért haragvó jóslás, a fájdalmas düh és Rákóczi búcsúzása egyaránt megtalálható. Itt a *Rákóczi búcsúja* c. éneknek nem a teljes versét adjuk, csak néhány részletet Rajeczky diftongusokat is jelző leírásában, a hanglezkísérőfüzetéből. (1. versszakának kottáját megtaláljuk ugyanott, valamint Paksa Katalin Magyar népzene-történet c. könyvében: 1999., 2. 41.)

4. Megfizeti még az árát az árulásnak,
Kipó^utojja maradéⁱkai Esze Tamásnak.
Hanem másnak, árulásnak,
Akkéⁱnt lesz még néⁱki dolga
Miként Judásnak.
5. Nézd, a német lakó^uföldünk már mivéⁱ tette:
Asszonyinkat, leányinkat megszeplő^üsítette.
Ő lesz hát már vezéreték,
Aj, de szánlak benneteket,
Isten megáldjon!

6. Sok pézembe, sok kincsembe került váraim,
Hazám, néⁱpeim, pompásan épült palotáim!
Isten veled ecsedi vár,
Nem látlak már munkácsi vár,
Isten megáldjon! ... stb.

A Szabolcs megyéhez közeli Szilágyságban a szóbeli hagyomány a Rákóczi-nóta lassú és gyors részből álló hangszeres verzióját is fönntartotta. (A *Rákóczi kesergője* című hangszeres darabot Rajeczky Benjamin szintén közreadta az említett hanglemezen I. III/A 4.) Rákóczit és vezérei egyikének, Esze Tamásnak a nevét szeretettel emlegette a bukovinai székelység is. Egyik kiváló tudású képviselőjük, Gáspár Simon Antal a *Piros bársony süvegemről* azt tartotta, hogy „A Rákóczi vezéreinek Esze Tamás brigadérosnak a nótája vót ez. Esze Tamás a nevem, Ha vitéz vagy gyér velem...”

A 19. század elejére a dal hangszeres darabbá formálódása is megindult. Már Bartók Béla fölvetette, hogy a 19. században és azóta meghatározó szerepet játszó Rákóczi-induló a szöveges Rákóczi-nótából keletkezett. Felismerése később igazolódott, bár az átalakulás pontos folyamatát nem ismerjük. Kétségtelen, hogy a cigányzenészek, köztük Bihari János az 1809–20 közötti időben már játszotta. A Rákóczi-induló hangszeres formában az 1820-as évekre vált a magyar nemzeti öntudat kifejezőjévé, de igazi csúcspontját ilyen értelemben az 1848–49-es forradalom és szabadságharc jelentette. Az induló első ismert szerzője (vagyis inkább saját neve alatt a darab kottájának első közreadója) Scholl Miklós katonakarmester, az elterjedésről tanúskodó első kottás feljegyzője 1832-ben pedig Tóth István kiskunsági kántor. Lekottázta Rákóczi nótáját egy Lugasi József nevű férfi is Máramarosszigeten, az 1848-ig írt kéziratába. A darab népszerűségére jellemző, hogy a szabadságharc előtti években és azalatt egyetlen induló sem vetekedhetett vele. A nóta és induló kapcsolatát illetően a kor jeles zenetörténésze, muzsikusa és muzeológusa, Mátray Gábor fontosnak tartotta hangsúlyozni: „Csak szóhagyományból tudjuk, hogy II. Rákóczy Ferenc 1703–1708-i hadjáratai alatt valahányszor seregeivel indulófélben volt, azt játszata el a sereg előtt. Első főrésze (az adagio) alatt a nevezett fővezér kedélye komor lön...; midőn friss része (allegro) játszattott, indulás jeleül szolgálván, mind maga a fővezér, mind kísérete lóra veté magát... E zenemű hagyománylag cigány népzeneészek által tartatott fen... az utóbbi három évtized alatt 1849-ig a katonai zenekarok által gyakran játszattott.” Utalt arra is, hogy a többé-kevésbé végső, hangszeres formáját ebben az időben

nyerte el. Így, hangszeres formában hallja már Hector Berlioz is Bécsben, akinek olyannyira megragadja fantáziáját, hogy mindjárt földolgozza. (Ki tudja, nem hallotta-e már Párizsban is az akkoriban ott szereplő cigánybandáktól, köztük a magyar kismemes vezette Dobozy Károly-féle bandától?) Sőt, olyan sikeresen öltözteti műzenei köntösbe, hogy idehaza ma is ezt, az általa készített földolgozást játsszák hivatásos zenekaraink. Hatalmas már az első siker, amikor ezt követően Berlioz Pestre jön és bemutatja a művet. Érdeemes idéznünk a koncertjéről szóló beszámolót a korabeli sajtóból (Pesti Divatlap 1846. 8. szám): „*Délben Berlioz Hector, párizsi zeneszerző hangversenye. Berlioz hangszerzeményeit mélység s magasztos phantázia jellemzi; ő különösen az instrumentálásban igen erős... Berlioz maga nem játszik hangversenyeiben [t.i. nem a zenekarban ülve hangszer mellől irányítja a zenekart], hanem a színpadon felállított, s megkettőztetett erejű zenekart kormánypálczájával erélyesen vezérli. Ez első hangversenyében 7 szerzeménye adatott elő... Mindenek közt leghatékonyabb, s legjelesebb volt a Rákóczyinduló [sic, egybeírva], melyet Berlioz igen sajátosan, s valóban meglepő-nagyszerűen instrumentált, s nem is emlékezünk, hogy valaha szép nemzeti nótánk nagyobb hatással adatott volna elő. Közönség közép számmal.*” Ugyanez az újság 10. számában a következőről tudósít: „*A Berlioz által instrumentált Rákóczy-indulót, a derék gr. Batthyány Kázmér 200 pforinton vásárlá meg, s a hangászegyletnek ajándékozta.* (Ez a kotta ma is megvan az OSZK Zeneműtárában.)

Berlioz nem pusztán egy (különálló) indulót írt illetve hangszerelt meg, hanem a művet beillesztette a Faust-legendán alapuló művébe, a *Faust el-kárhozása* dramatikus legendába is. Sőt, mint nemrégiben Pethő Csilla zenetörténész kimutatta, Berlioz az induló kedvéért az eredeti helyszínt is átrajzolta. A mű első részének cselekménye ugyanis a partitúra tanúsága szerint Magyarországon, a magyar síkságon játszódik, s „a Duna fiai”, a magyar katonák harcra készülődnek benne. Berlioz a partitúra előszavában nyíltan leírja és bevallja, hogy csakis a már meglévő Rákóczi-indulóhoz találta ki a magyarországi helyszínt, s természetesen nem Goethe Faustjából vette. Ezt írja (mint a zenetörténész 2003-ban közreadott munkájában a Magyar Zene folyóirat 3. számában olvashatjuk): „Miért küldte a szerző szereplőjét Magyarországra? Mert egy olyan hangszeres darabot kívánt megszólaltatni, amelynek a témája magyar. Ezt őszintén bevallja. Bármely más helyre beilleszthette volna, ha arra a legcsekélyebb zenei indoka lett volna. Maga Goethe talán nem irányította hősét Spártába, Menelaosz palotájába a Faust második részében?” – írja Berlioz, örök nyomot hagyva

ezáltal a Rákóczi indulóval kapcsolatban. De nemcsak így hagyott nyomot: lökést adott az induló további földolgozásaihoz. A Faust-elkárhozása – azaz *La Damnation de Faust – Marche hongroise* – 1846. évi decemberi párizsi bemutatóját követően mintát teremtett a z induló és annak magyaros elemei felhasználására. Szintén az utóbb említett zenetörténeti munkából tudjuk, hogy 1850-ben Louis Lacombe ír egy *Árva ou les hongrois, Árva, avagy a magyarok* c. művet. Ebben A toborzók (huszárok) indulója rész rímel a Rákóczi indulóra. Igaz, Lacombenak is lehetett hozzá saját élménye: 1837 végétől 38 tavaszáig több hangversenyt adott Pest-Budán és Pozsonyban, azaz maga is hallhatta élőben az indulót. Idehaza pedig lépten-nyomon megszólalt, s Liszt földolgozásán kívül további hazaiak is születtek. Müller Ferenc Batthyány-indulójában is visszaidézi II. Rákóczi Ferenc és a kuruc szabadságharc emlékét. A miniszterelnök kivégzése után kiadott indulója kissé átfogalmazott, gyászinduló változatában a bevezető után induló 8 ütemes szakasz a Rákóczi-nóta (*Hej, Rákóczi, Bercsényi*) dallamára rímel. Elkészítette saját feldolgozását Erkel Ferenc is, ám ezt elhomályosította Liszté és Berliozé.

1848–49-ben sok honvéd vonult a Rákóczi-induló hangjai mellett, mely a korabeli feljegyzések szerint Petőfinek is kedvenc indulója volt. Egy Petőfi-kortárs, Szuper Károly írja naplójában, hogy még *A peleskei nótárius* szövegét is énekelték rá Petőfi színész korában. Az előbbi adatot közlő Major Ervin zenetörténész közread egy másik érdekes adatot is. Eszerint a Klagenfurtba száműzött Görgei Artúr 1850–52 között Ankershofen báró házában találkozott Eduard Hanslickkal, a kor neves, sőt hírhedt bécsi zenekritikusával. Hanslick zongorán, meglehetősen gyorsan és kötött tempóban játszotta el Görgeinek a Rákóczi-indulót, mire Görgei „*részben énekelve, részben fityülve mutatta meg*” neki, „*miképpen játsszák a cigányok a Rákóczi-indulót: rapszodikusán, szenvedélyesen, változó taktussal és tempóval.*” Görgey csapatát egyébként a Felvidék egyik leghíresebb prímása, Pityó József követte zeneszóval, akitől bizonyára nem egyszer hallotta kitűnő előadásban. S természetesen hallhatta az ifjú Reményi József hegedűművésztől is, aki beállt csapatába, s mint Görgei táborigényese lelkesítette a honvédeket, többek közt az indulóval.

A Rákóczi-indulót a szabadságharc után betiltották, ám a tilalmat sokan megszegték. Előfordult, hogy cigányzenészeket azért csukta börtönbe, mert a tilalom ellenére eljátszották nyilvános helyen. De mégsem lehetett elnémitani: olyan mélyen a néphagyományban gyökerezett és talált oda visszautat új formájában is, hogy nem lehetett kiirtani. Sőt, ez lett az egyes

ünnepi események, összejövetelek (pl. lakodalmak, bálak) befejezését jelző zene. Használták lakodalmi menetkísérő zeneként, a lakodalom végét jelző szignálként, meg bálakban a legényeket kikosarazó lányok kimuzsikálásra. Amíg a hagyomány virult, addig a Rákóczi-indulót szinte minden professzionista hangszerjátékos szokta játszani az egész magyar nyelvterületen. Egyszerűbb hangszereken játszó (nem illet például a pásztorok furulyájához), illetve a csak maguknak muzsikálók azonban nem erőltették. Amint az egyik népzeneegyűjtésemkor Nagykőrösön egy különben jó citerás elmondta: „azt már csak a nagyobb művészek tudják, ahó már nagyobb tudás kő, ahó mink kevesek vagyunk!” A műzene mesterei közül századunkban is többen földolgozták a Rákóczi-indulót, köztük Weiner Leó.

A Rákóczi-induló előtérbe kerülésével az énekelt Rákóczi-nóta népszerűsége lehanyatlott, de a dallam újabb szövegműfajokhoz kapcsolódva változatlanul továbbélt. A Zobor-vidéken és az Alföldön összekapcsolódott a Révészek nótája címmel ismert középkori ballada-szöveggel (*Csillagom, révészem, vígy által a Dunán*, illetve *Révészem, révészem, vigyél által a vízen*), az Ipoly mellett a lakodalmi dalok egyikével. Vanak bordal változatok, (köztük egy szintén nagyszalontai, az alábbi szövegrészlettel: Hozz bort a magyarnak, pájinkát a tótnak, Sért a nímétnek!) melyek jól találkoznak a gyakran műköltészeti eredetű, szaffikus versformákkal. Mindezekre már Kodály fölhívta a figyelmet *A Magyar Népzene* tanulmányában (1937), az egyházi népének és a világi ének viszonyának vizsgálatakor. A népének-hagyományból általa is említett *Üdvözlégy Krisztusnak drága szent teste* mind a mai napig változatlan formában él: a múlt évben a Zobor vidéken még több változatát hangszalagra rögzíthettem. Nem olyan régen pedig e dallam volt a csíksomlyói pünkösdi búcsú egyik fő éneke, (*Szentséges Szűz anya, szép liliomszál* szöveggel), melyet a Székelyföldön és Moldvában közösségleg már kevésbé, de egyénileg viszont ma is szívesen énekelnek még.

II. Rákóczi Ferenc népzeneink történetében is sokféleképp nyomot hagyott a nevéhez kapcsolt dallamstíluson keresztül. Megbecsülését, európai ismertségét pedig olyan mesterek segítették, mint Liszt Ferenc és Hector Berlioz. De van még egy hangszerünk is, amely a Rákóczi hamvainak hazahozatala időszakában, tehát utólag szintén összekapcsolódott II. Rákóczi Ferenc alakjával. Ez a tárogató, mely mint hangszer a kuruc szabadságharc szoros tartozáka volt, újratelemelt formában pedig szintén nemzeti jelképpé vált. E hangszert és a hozzá a Hikisch Henrik Nemzeti Zenedei tanár által írt tárogató iskolát Krasznahorkán 1901-ben

Schunda József teljes sikerrel mutatta be. „Krasznahorka büszke várá”-ban pedig ma is őriznek kuruc kori tárogatót. 1906 őszén pedig, amikor Rákóczi hamvait Kassára vitték, mindenütt, ahol csak a vonatszerelvény elhaladt, tárogatószóval fogadták. A miskolci pályaudvarra éjjel érkezett meg a vonat. Míg meg nem állt a szerelvény, addig a vonatról tárogatószó hangzott, a szerelvény megállása után pedig átvette a szót a dalárda. Ez és a többi dalárda nem eredeti népdalokkal, hanem a 19. század végén keletkezett édes-bús ál-kuruc dalokkal várta a dicső fejedelmet. De nem ez a fontos ma már, hanem a megemlékezés. Akartak és meg is tudtak emlékezni róla, ahogyan tették 1903 augusztusában például Pásztón. A Casino zsúfolásig megtelt termében természetesen először a Rákóczi-induló hangzott el, majd a korabeli sajtóban nem részletezett kuruc dalok (csak gyanítjuk róluk, hogy a Nagymajtényi síkon-hoz és a Krasznahorka büszke várá-hoz hasonló kései, ál-kuruc dalok szóltak – a korabeli sajtóhíradás Bódi Györgyné dr. összeállításában részletesen olvashatjuk a *Pásztói Hírlap* 2003. augusztusi számában). Emlékezzünk mi is a fejedelemre, aki teljes díszbe öltözve, komoly, tiszta szemmel tekint ránk Mátyóki Ádámnak a kor reprezentatív arckép-típusú festményéről. Ismert vajjon csak egy éneket azok közül, amelyek nevéhez kapcsolódtak? Vagy sokkal többet is, mint amit ma mi ismerünk?

Kossuthnak Lajosnak egyetlen éneket adott népe, örök emlékeztetőül. II. Rákóczi Ferencnek egy teljes dallamstílust, műfaji, formai sokszínűséggel, végtelen szövegi és dallami változatossággal. (Sőt, hogy a 19–20. század fordulóján keletkezett, előbb említett dalokat se hagyjuk ki, még egy másik stílus sajátos csoportját, a magyar-nóta típusú, kései kuruc dalokét. Hozzájuk kapcsolódva pedig még egy új hangszert is.) Az egyik egyediségénél, a másik sokaságánál, nem utolsó sorban pedig történelmi mélységénél és földrajzi kiterjedtségénél fogva örök emlékeztető névadójára. Van-e, lehet-e szebb jegye, emléke egy népnek nagy történelmi alakjáról, mint egy, a jeles személyiség nevével is összekapcsolódó, máig élő (a tudományos ismeretterjesztés meg iskola segítségével pedig remélhetően fennmaradó) dallamstílus?

MIKSZÁTH KÁLMÁN ESETE RÁKÓCZI FERENCCEL

Ha az életmű tematikai összetettségét kívánjuk feltárni, meghatározó szerepet kell tulajdonítunk az író történelmi motívum választásának s azon belül is a Rákóczi szabadságharcnak s a Fejedelem szerepeltetésének. Mindezt meglelhetjük kisregényben, mint a Két koldusdiák, megtalálhatjuk a korszak nagyivű rajzában, mint a Fekete város és persze számos kisebb-nagyobb prózában. Publicisztikájában is jelen van a Rákóczi motívum, elsősorban a parlamenti karcolatokban s természetesen ez a korszak kedvelt alkotói módszerei írói lehetősége lesz: látszat és valóság, jellem és jellemtelenség ellentmondásainak rendkívül kifejező megjelenítésére tudja felhasználni.

Volt egy pillanat azonban Mikszáth életében, amikor maga is részese lett a kialakuló Rákóczi kultusznak és meglehetősen negatív élményekkel gyarapodott élményanyaga s amelyekből természetesen teremtett írói világ lett. Igaz, a történet végső formába öntése és a megélt esemény között éppen negyedszázad telt el, (közben azért kisebb variánsok megjelentek), de éppen ez is igazolja, milyen mély hatással volt Mikszáthra ez a látszólag apró és jelentéktelen esemény. A rövid életű, maga alapította saját lapjában, az Országos Hírlapban, 1897-ben jelent meg az *Ugyan eredj a Rákócziddal* című nagyobb elbeszélése, amelynek főhőse Málnay Ákos (igazi nevén Kállay Ákos) akivel együtt tartanak Zemplén megyébe, Borsiba, Rákóczi szülőházához, ahol is a helybeliek kezdeményezésére emléktáblát helyeznek.

Valójában ennyi lenne a történet, ha a nagy demokrata hírében álló Kállay Ákosból az egyik vasútállomáson ki nem törne az oligarcha magyar úr, aki felháborodva nekitámad a bajuszát megráncigálni akaró parasztnak, vélvén azok azt, hogy az nem is igazi férfi-disz, hanem afféle színházi maskara. A helyzet itt csupán másodlagos, a karakter a fontos, azaz a magyar demokrácia kétarcúsága, amelyet Mikszáth annyiszor megírt, s amelynek végső tanulsága: „A demokrácia a magyar embernél csak hangulat...”.

A novella ide tartozó részlete pontosítja az eseményeket: „...a nyolcvanas évek közepe táján, nemes Zemplén vármegyének eszébe

jutott, II. Rákóczi Ferenc szülőházát a szokásos márványtáblával megjelölni. Jó későn jutott eszébe, de nem csoda. Annyi nagy embert hajigált ki Zemplén egyhuzamban, hogy az ördög győzze azokat emléktáblázni. Denique: a márványlap leleplezése volt Borsiban, ahol még áll felséges urunk szülőháza, és megvan a szoba is, ahol a világra hozta vitéz anyja.”

A továbbiakban az elbeszélésből semmi mást nem tudunk meg az emlékűnnep lefolyásából, de erre vonatkozóan a korabeli sajtóhíradásokon kívül van egy másik és még fontosabb forrásunk: Mikszáth Kálmán levele Mauks Ilonkához. Éppen a második házasságkötés megszervezésének zaklatott hónapjai ezek. Ezt a levelet Mikszáth 1882. május 29-én írta s adta postára Mohorára címezve. Mauks Ilonka ugyan már eldöntötte, hogy ismét összeköti az életét Mikszáthtal, de azért még ingatag volt, kellett a sok személyes találkozás, a rábeszélés, a reményt keltő jövőkép felrajzolása.

Mikszáthot éppen ez aggasztotta, s ezért is utazott többször Nógrádba, vagy legalábbis akart volna utazni. Ugyanis a zempléni ünnepségre meghívták a Kisfaludy Társaságot is, akik Mikszáthot delegálták egyik küldöttjüknek. 1882-t írunk, az üstökös szerű berobbanás a magyar és világirodalomba, a két kis kötetnyi elbeszélés első intézményi sikere a Kisfaludy társaság tagjává emelte Mikszáthot, s ez a jelentős múltú egyesület máris egy fontos kultusz eseményre küldi őt. Ez alól a megtiszteltetés alól nem lehet kibújni, Noha az ünnepség csak 11-én lesz, már június 8-án indulniuk kell, mivel olyan az ünnep szervezése, hogy előzetesen többször is meg kell jelenniük a helyi eseményeken. Mikszáth soraiból természetesen kiolvassuk a büszkeséget és a szolid ráhatás akaratát: íme, egyre híresebb, egyre jelesebb ember lesz, érdemes tehát Ilonkának végiggondolnia sikeresnek tűnő közös jövőjüket. Hozzá is fűzte, biztos tudomása van arról, hogy őt külön is köszöntik majd az üdvözlő beszédben, hiszen kiemelten szólnak a palócok dicsőségéről, akik Rákóczi fejedelem seregében is véreztek a hazáért, s most itt van egy palóc-leszármazott, „aki országunk fiatal ékessége”.

Mikszáth el is utazott s élményeiről egy kis karcolatban számolt be a *Pesti Hírlap* június 15-i számában, tehát azon frissiben megírta az ünnep krónikáját. De magáról az eseményről több lap is hírt adott s ezekből a Rákóczi-kultusz korai megnyilvánulását tudjuk követni. Ráadásul ez az ünnepség egyfelől magán viselte a kultikus ünnep minden tipikus jelenségét, másfelől pedig megmutatja ennek lehetséges negatív összetevőit.

Az országos lapokban már május végétől megjelent a közelgő ünnep híre. Igaz, csak a kishírek között tudatták, de a legfontosabb információkat mindenki megismerhette. Létre jött egy rendezőbizottság, amelyik

magára vállalta a szervezést. A vendégeket elsősorban Budapestről vár-
ták. Meghívták az Országgyűlés, a Magyar Tudományos Akadémia, a
Kisfaludy és a Petőfi társaság képviselőit. S természetesen minden érdeklő-
dőt szívesen láttak. Június 10-én bállal kezdődik a program Sátoraljaújhe-
lyen. Másnap reggel vonulnak „ünnepélyes menetben” Borsiba. Itt lesz a
népünnepély, azaz a táblaavatás és a díszebéd. Mint minden esetben ekkor
is rendeztek ódaírási pályázatot, amelyben a résztvevőknek Rákóczi emlé-
két kell dicsérni. Erre a pályázatra 22 pályamű érkezett be.

A Vasárnapi Újságból az is kiderül, hogy valamennyi mű a szokott
színvonalon készült, azaz csapnivalóan rossz volt, így nem is osztottak
ki pályadíjat, hanem az erre szánt összeget a tábla fenntartási költségeire
fordították. Hogy milyen volt a minőség, azt a lap aztán illusztrálta is,
hiszen a következő számában, ha nem is ezzel a céllal, de közölte Fejes
István: *II. Rákóczi Ferenc emléke* című ódáját. A szerző sátoraljaújhelyi
református lelkész, középszerű költő, de kiváló szónok 1838-1913 között
élt. A Zemplén című helyi újságban évtizedeken át számos írása, verse,
tanulmánya stb. jelent meg. Az alkotás formailag is megfelelt az óda pályá-
zatok íratlan követelményeinek: megfelelően terjedelmesre sikerült. Összes
16, egyenként 8 soros szakaszból állt, tehát igen hatásosan lehetett előadni
bármely ünnepen. Rákóczi megkapja a szokásos minősítéseket: hazánk
egén az utolsó csillag, a magyarhon hőse, óriás a korához képest, hazájának
bátor őre, védője ős jogoknak stb. Megjelenése szükségszerű volt, hiszen
annyi vérzivataros század után éppen időben született meg, hogy visszaadja
a magyar nemzetnek a szabadságot, vagy legalábbis a nemzeti önbecsülés
értékét: eddigi szenvedéseinkkel megérdemeljük a szabadságot. Ugyanak-
kor, ez a kor, amelyben e vers születik, méltatlan a nagy hazafihoz, egyet
tehet csak, méltó emléket állít s ami még fontosabb: eszméit újra maga elé
tűzi megvalósítandó feladatként. Az ódából csak egy helyen tűnik ki, mi-
lyen alkalomra készült: hogy jelet állítsanak bölcsője helyének, hol honsze-
relemre szülte őt a dicső anya.

A Zemplén elfogulatlanul értékelte a pályaműveket, anélkül persze
hogy feloldotta volna a jeligék titkosságát. Minősítései önmagukért be-
szélnek: csinos iskolai gyakorlat, csinos verselés, csekély tartalom, némi
lendület van benne, de költői erény, szín csekély!

A Vasárnapi Újság ezekben a hetekben többször is foglalkozott Rákóczi-
val, közölte a szülőház képét, valamint Szalay József tollából egy terjedelmes
és illusztrált cikket Rákóczi ifjúságáról. Ebben röviden a szülőházat is em-
líti, amely már 1678 óta romosan áll. Maga a ház a falu végén található,

ahol „a Ronyva nevű patak foly, azon keresztül tölgyfa híd vezet, s a vízen túl cserfa erdő terül el. Az erdő közepén, elég nagy, egyemeletes épületet látunk” – s ez maga a szülőház. A Századokban megjelent híradás is úgy tudja a „a régi büszke kastély elhanyagolt állapotban van.”

A Rákóczi ünnep a tudósítások szerint rendben folyt le, ahogyan azt a szervezők elképzelték. Az kiderült, hogy a fővárosból várt delegációk közül kevesen érkeztek meg. A Kisfaludy Társaságot Mikszáth Kálmán és Ábrányi Kornél képviselte, a Magyar Történelmi Társulatot Szádeczky Lajos és Dongó Géza, a Petőfi Társaságot Szabó Endre. A megyei előkelőségek élén Molnár István főispán jelent meg, vele volt több országgyűlési képviselő, Marschalkó Tamás honvédezredes, Bokor József a sárospataki református főiskola igazgatója, valamint „a megye értelmiségének színe-java, a papság, a megyei és városi tisztikarok, tanárok, ügyvédek s különösen igen nagy számú díszes hölgyközönség.”

A szülőház Borsiban
(A Vasárnapi Újság illusztrációja)

A program pontosan megfelelt annak a kultikus szokásrendnek, amely gyakorlatilag minden emlékűnnep sajátja, függetlenül attól, hogy milyen tartalommal, kinek az emlékére rendezték meg. Először zene hangzott fel, majd az ünnepi beszéd következett, amelyet a megyei alispán, Matolay Etele mondott el. Ennek szövegét június 12-én a *Pesti*

Napló közölte, érdekes módon a helyi újság nem. A beszéd a szokásos, Rákóczihoz köthető közhelyekből építkezik: honszeretet, szabadság, függetlenség, nemzeti életképesség, önerő, jövőbeni bizodalom – párhuzamot von a régi idők s a 19. századvégi Magyarország követelményei között. Ezt követően leleplezték az emléktáblát, s Boruth Elemér elszavalta Jókai Mór alkalmi ódáját. A Pesti *Napló* közölte Jókai versét, amelyben az író Rákóczit költögeti mély álmából, hiszen most már megvalósult minden elképzelése. A magyar nemzetet mindenki megbecsüli, nyelvünket elismerik, meghatározó a szerepünk Európában, van hitelünk a világ piacán. „Szabad a Nép, Föld, Vallás, a sajtó... s milliók felett csak egy úr áll: a törvény.”

Következett Fejes István, aki az előbb említett versét, ahogyan említették „borongó költeményét” olvasta fel, míg a sort a felolvasások rendjében Bajusz József zárta, akinek verse a fejedelem bujdosásáról szólt. A szerző szintén helyi dilettáns költő, számos alkalmi vers szerzője, akit inkább kiváló szónokként tartottak számon korában. (1829-1923 között élt.) Versét már májusban közölte a Zemplén s ebből kiderül, hogy Rákóczi Ferencet valójában „a nagy idő szülte, nem Zrínyi Ilona, nem az édes anya.” A közönség a versek elhangzása közben időnként hangos tetszésnyilvánításban tört ki, hevesen megtapsoltak egy-egy lelkesítő szép gondolatot. Az ünnepséget a sátoraljaújhelyi, a sárospataki és a nagymihályi dalegyletek műsora zárta be.

Mindezek után a kultikus ünnepségek második eleme következett: a díszebéd. Külön főztek és terítettek a díszes vendégkoszorúnak és külön a köznépeknek. Ez utóbbiak az erdőben ünnepeltek s jókedvűen még táncra is perdültek. A díszvendégek felállított sátrak alatt ebédeltek, ahol sorra hangzottak el a pohárköszöntők: Rákóczira, Kossuthra és a küldöttségekre emelték poharukat. Este utaztak vissza Sátoraljaújhelyre, ahol az ugyancsak hagyományos táncvigalmat rendezték meg. A megyeházát fényesen kivilágították, a bejáratnál zöld girlandok között mécsesek égtek és még a fejedelem nevének kezdőbetűit is ezekből rakták ki az erkélyen.

A tudósítás egy mondata azonban rámutat arra, hogy valami nem volt rendben az ünnepséggel. A vármegye nem vállalta fel hivatalos ünnepének, hanem megmaradt magánszervezés keretében, ahogyan írták: „a turisták társasága rendezte”. Ez lett később a sajtó-összeecsapások egyik fő érve-ellenérve. Ezt máskor is megemlézték, mondva, hogy nem sikerült nemzeti ünneppé emelni az összejövetelt, s ez meglátszott a külsőségekben, a delegációk elmaradásában is.

Az emléktáblát egyébként Huszár Adolf szobrászművész készítette. A tábla feliratát a Századok közölte: „Itt született II. Rákóczi Ferenc 1676. március 27-én. Egyes hű hazafiak és törvényhatóságok áldozatkészségéből emelték a sátoraljaújhelyi turisták 1882 évben.” Az avatás külsőségei is a szabvány szerint alakultak: megalkották a díszletet, azaz az emléktáblát zöld lombok díszítették, körülötte a nemzet és a Rákóczi család zászlai lengtek, a tábla előtt kis virágágyást készítettek, s hogy az emléktábla jól látszódjon a kastély előtti évszázados jegenyefákat kivágták.

Mikszáth is beszámolt az ünnepségről. 1882-t írunk, ez év őszén kezdi el írni a parlamenti karcolatait, de ez az írása már teljességében mutatja sajátos publicisztikai látásmódját. Amit megír az mind igaz, de mégis másként történt minden. Kegyetlenül ironikus és mégis szeretettel teli. Olykor lírai és aztán rögtön cinikus. Azonnal a jelenségek mögé lát s ilyenkor egyáltalán nem fogalmaz udvariasan.

Megírta ő is, milyen kevesen jöttek el a hivatalosságok részéről. Mindössze nyolcan voltak, akik a magyar államot, annak jelentős intézményeit, szervezeteit képviselték. A képviselőház nemhogy nem küldött delegációt, de még csak nem is válaszolt a felkérő levélre. Mindenkinek rossz kedve volt a vasút kocsiban s a helyzet csak akkor javult, amikor megérkeztek Sátoraljaújhelyre s meglátták a fogadásukra kijött fogadóbizottságot, a zenekart, a zászlókat. Mikszáth szerint: „A lehangoltság teljes volt, hanem azért csakhamar felvidultunk. Lengő zászlók látása mindig bizonyos szárnyalást kölcsönöz a magyar embernek.”

Ettől kezdve Mikszáth rendkívül hatásosan játszik az érzelmekkel. Bizonyára a helybeliektől szerzett értesülései alapján írja le, hogy milyen belső konfliktusok vezettek ahhoz, hogy az ünnep nagyon is jelentéktelenre sikerült. Egyfelől megdicséri a sátoraljaújhelyieket, hogy megszervezték a táblaavatást. Ők azok a bizonyos turisták, élükön Boruth Elemér íróval. (Jeles helyi író, lapszerkesztő, dalszövegszerző 1833–1886 között élt Sátoraljaújhelyen.) Olyan turisták, vált egyet a dicséreten Mikszáth, akik „arról nevezetesek, hogy sohasem utaznak. Hanem azért igen sikeres vacsoráló és kuglizó kompánia.” Ők kezdeményezték a gyűjtést, de csak maguknak akarták a sikert. Olyannyira, hogy bizonyos pártérdek miatt úgy vélték, ez sikeres fellépés lehet a főispán és annak pártja ellen. Ugyanis éppen néhány hónappal korábban, márciusban nevezték ki főispánnak Molnár István miniszteri tanácsost, akinek nagyon sok ellenzője volt a megyében. Ami azért is meglepő, mert az 1825–1907 között élt politikus Sátoraljaújhely egyik fejlesztője volt.

A szervezők azt találták ki, hogy a kezdetben csak helyi és kedélyes események szánt táblaavatást megpróbálták felnagyítani országos ünneppé. Ehhez kell a sajtó jelenléte, hogy írjanak róluk az országos lapok, kell sok meghívott vendég, hogy minél messzehangzóbb legyen a siker. Ezt viszont csak a helyszínen tudták már meg a meghívást elfogadók és bizony elég kellemetlenül érezték magukat, amikor megtudták, hogy valójában nem Rákóczit ünneplik, hanem egy megyei rivalizáláshoz statisztálnak.

Maga az ünnep Mikszáth szerint „szegényes volt, úgy egy falusi iskolamester emlékét illik ünnepelni.” Mikszáth nem fogadja el a turisták mentegetőzését, hogy nem volt rá elég pénzük. Ebben az esetben nem kellett volna vendégeket hívni. Magáról a programról is hiteles leírást ad, csak éppen a költők neveit nem írja ki. Mi viszont be tudjuk helyettesíteni azokat. Úgy véli, az egész olyan volt, mint a kuruc-labanc időkben. Először elhangzott egy kuruc bevezető, amely a szabadságot dicsőítette (ez volt Boruth Elemér verse), majd jött „egy labanc vers, mely a közös ügyeket magasztalta s abból megtudtuk, hogy II. Rákóczi Ferenc tulajdonképpen a delegáció intézményéért fogott fegyvert. Most már megvan: nyugodtan alhatok önagysága ott, ahol van, a pogányok földjén...” (Ez volt Jókai verse).

Hasonlóképpen nyilatkozott az ebédről is. „A hangulat nagyon nyomott volt az ebéden.” A vendégek szétszóródtak, nem nagyon álltak egymással szóba, a beszédeket nemigen lehetett hallani. „Az ebéd igen ízletes volt és igen olcsó – a viszonyokhoz képest.” A köznép sokkal jobban érezte magát. Az erdőben finom ételeket főztek, egy nagy üstben feketekávé főtt, s a cukrászok is kitétek magukért.

Az ünnep végeztével a meghívottak visszautaztak Sátoraljaújhelyre, már akinek persze jutott fogat, mert az sem volt elég. Mikszáth még visszanézett az emléktáblára, az épületre, amely megérdemelné, hogy ezután zarándokhellyé váljon és a sok kellemetlen élmény kiölte belőle az ünnep remélt emelkedettségét. Így ír: „Nem éreztem semmi meghatottságot. Nem történt itt semmi, semmi. Egy követ tettek itt ma a falba, s néhány gallyat egy kép fölé. Egyéb nem történt. És nem él az a kép már sehol sem – s nem erősség már az a fal senkinek.”

Mikszáth nem volt gyedül a véleményével. Ifjú Ábrányi Kornél a *Pesti Napló* június 14-i számában terjedelmes beszámolót közölt a borsi ünnepről és élményeiről, amelyek nem sokban különböztek a *Pesti Hírlapban* megjelentektől. Első megjegyzése, hogy a helybeliek ereje már eleve elégtelen volt a sikeres rendezéshez. Inkább a megyének vagy a

városnak kellett volna ezt vállalni, s ha a város ereje is elégtelen, akkor rá kellett volna bízni egy országos egyesületre. Így aztán semmi képen nem lehetett nemzeti ünneppé emelni ezt az ötletet. Márpedig ha ez nemzeti ügy, akkor senki nem sajátíthatta volna ki kisstílű helyi politikai ambíciók és küzdelmek eseményévé. „Nem kereshetett volna abban senki egyebet nemzeti kegyeletnél, melyhez semmiféle politikai pártnak nincs több előjoga, mintsem a másoknak. És amelyre akkor nem mondhatta volna el senki azt, hogy egyrészt kormánypárti, másrészt szélsőbali tüntetések játszottak bele, s melynek eredménye (szándék vagy szándék nélkül) a jelenlegi főispán blamározása felett.”

A summás ítékezés után, amelynek helyi részleteit adatok hiányában már rekonstruálni sem tudjuk, sorra veszi a gondokat. A rendezés abból állt, hogy letettek a tábla elé a hölgyeknek néhány padot, a szónokoknak egy ócska asztalt. Mindenki úgy érezhette, hogy nem nemzeti ünnepen, hanem valóban egy turista programon vettek volna részt. A főispán egy lócán ült, inkognitóban, senki nem törődött vele, a hadsereget pedig senki nem képviselte. A dalárda úgy énekelt, hogy abból egy érces hang mindig kivált, azt figyelte mindenki. A népünnep olyan volt, mint egy majális. Az ebédnél mindenki oda ült, ahová akart, nem volt hivatalos protokoll. Elmarasztalja a verseket is: „A felolvasások alatt úgy a közönség némasága, mint dörgő éljenzése, mindenkor a politikai demonstrációk jellegét tükrözte vissza. Különösen az ott lévő főispán háta mögött.”

A cikk végén természetesen elmarasztalja a rendezést, mondván, hogy Rákóczi Ferenc emlékét nem szabad kitenni pártviszályok összeütkezésének és politikai demonstrációknak. De ha ilyet akarnak, arra semmiképpen ne hívják meg az Akadémiát, a Kisfaludy Társaságot. Egyetlen elégedett mondata van: az ebéd jó volt, a hegyaljai borok pedig „nemes tűzbe hozták a társaságot.”

Ám ezt megelőzően a Pesti napló már tudósított az ünnepségről, de érdekes módon ugyanazon lapszámában (június 12.) két tudósítól is leadta a hírt. Az egyik terjedelmesebb és kritikus, a másik kisebb és ugyancsak említi a problémákat. „Az ünnepély mozgalmas volt, de hiányzott a tervszerű gond. Számos félreértés fordult elő, melyek rontották a hangulatot: a küldöttségek még este visszautaztak.”

A helyi lapból valamivel többet megtudunk a turistákról is, akik valóban vacsoráló társaság voltak, hiszen ezeket a „közvacsorákat” azért rendezték, hogy a táblára összegyűjtsék a pénzt a belépődíjakból,

túlfizetésekéből. (1881 és 1882 februárjában is rendeztek ilyet.) A Zemplén május 14-i számában a főszerkesztő tollából megjelent ünnepi beharangozó cikkben már ott rejlik a helyi probléma érzékeltetése: „Ne kérdezzük, kik s mik tulajdonképpen e turisták. Lesz idő, midőn a képnek manapság némileg homályba burkolt háttere tiszta körvonalat kap. Most elégedjünk meg azzal: hogy nemes és nagy eszmék névtelen harcosai.” Nyilvánvaló, hogy szerepük és munkálkodásuk helyi konfliktusok forrása volt a városban s ezek mögött bizonyára személyi ellentéteket kell látnunk, a helyi közéletben való részvétel, érvényesülés mindig s mindenhol jelenlévő konfliktusait. Ez az említett vezércikk utal is erre ugyancsak homályosan: nagyon lázasan készülnek, szervezik az ünnepet, s ha nem lesz minden tökéletes, az nem az ő hibájuk, hanem „a korlátolt helyi viszonyok” következménye.

Érdekes módon a helyi lap az avatás napján, június 11-én nem közöl beharangozó, közönséget mozgósító cikkeket. Általában kevésbé elragadtatott hangon ír az eseményekről s leköti őt a fővárosi lapokban megjelent vádakra való válaszolás, de ezt sem teszi elég vehemenciával. A június 18-i számban így ír: „Aki Borsiba csak jóllakni s ünnepelés helyett magát ünnepeltetni jött, az – meghisszük – elégedetlenül távozott. De így van ez most: a közvetlen signaturája: önérdék és közöny.”

Sorra veszi a vádakat s mindegyikre megválaszol. Valójában ők nem is akartak országos ünnepet, a fővárosi sajtó fújta fel a szándékukat. Hivatalos meghívót pedig csak azoknak küldtek (a protokollon és a sajtón kívül) akik adományokkal járultak hozzá a megrendezéshez, s ők mindösszesen tízen voltak. Összesen nyolc országos vendég érkezett a fővárosból, s őket 15 tagú delegáció várta, tehát egy szavuk sem lehet a fogadtatás előkelőségére. „E nyolc vendég tiszteletére lobogózta fel a várost s belement egy 300 terítékű ebéd risicojába, eszközölt különvonatot, rendezett népünnepet stb.”

Tiltakozik az olyan hírek ellen, hogy Thaly azért nem jött (átlátszó kifogást tartalmazó lemondó levelet küldött a program előtt a rendezőknek), mert hogy voltak helybeliek, akik névtelen levelekkel távolmaradásra biztatták.

Majd idézi az egymásnak ellentmondó fővárosi tudósításokat. A Függetlenségben azt írják, hogy az ott járt pestiek „nem győzik a panaszkodást a rendezésnek ügyetlenségei, sőt tapintatlanságai miatt.” Ezzel szemben a Pesti Hírlap dicséri őket, mondván, hogy pl. az ebéd igen

ízletes és olcsó volt. A Függetlenség azzal vádolja a szervezőket, hogy a támogatókon kívül jelesebb személyek ne legyenek jelen az ünnepségen. Azaz az egész programot a szélsőbal ellen szervezték.

Igaza volt tehát Mikszáthnak, amikor a Rákóczi emlék devalválódásáról ír. A közönség összetétele, az emléktáblát állítók ügyetlensége, a helyi politikai kisstílű összecsapások, a háttér küzdelmek silányságága, az országos érdektelenség valójában már előrevetíti az országos politikai küzdelmek minőségét is. S ezekben a küzdelmekben Rákóczi nem is lehet más, mint egy darab kő a falban, s amely önmagában sem érdekes és a falat sem fogja már össze.

UTAZÁS, MELY JELZI A SÁROSPATAKTÓL
SZÉCSÉNYIG LÉVŐ FALVAKAT ÉS VÁROSOKAT

Patak, Petrahóra, Olaszi, Zsadányra
Viszen út Liszkárúl Bodrogkeresztúrra,
Tarcalnál Mád mellett zombori pusztára,
Szerencsről el Bekecs pusztafalujára.

Megyaszó a hegyről igazít Baksához,
Baksa Dobszán innét nagykinyisi hídhöz,
A Hernádon s berken által Aszalóhoz,
Bársonyoson által Szikszó városához.

Alsóvadász mégyen Bódva falujában,
Bódva vízén által erdő s rét, azonban
Sajószentpéterrel ellenben az útban
Edelyínyen felől Kazinctúl Kazában.

Putnok Sajó mellett van Putnok várával,
Határos egy erdős pusztafalucskával,
Két lépés és közel Lénárt falujával
Sajón által Rima, Csíz, Szécs városával.

Rimaszécs Feledre Martonyfalvárúl mutat,
Simonyi Serkirúl szemléli az utat,
Pálfalva, Jánosi, Rima mellett mulat,
Ottan osztán jelen vagyon Rimaszombat.

Szombatnak hosszábans vagyon Tamásfalva.
Oldalaslág vele Zeherje alcutva,
Északra nem messze Cserencsény lerakva,
Nagy hegyen túl Osgyán kastélya csinálva.

Nagydaróc és Bolgár Fülekre vezetnek,
Somoskő falai messzéről tetszenek,
Sávoly és Nyitráról Ipoly partra mennek,
Bojna hegyről Tugár Losoncra sietnek.

Építették magas hegyen szép Gács várát,
Kis Daróc követi Losoncnak, határát,
Ezután érhetni el Vilyke faluját,
Túl Törincs megmondja utaknak járását.

Nagy völgyön, hegyeken mehetni Zellyőre,
Szalatna viszen át az Ipoly vizére,
Szakállról Busával Ipoly mellyíkire
Ludány és Halászi Szécsény mezeire.

Hegyen építették a várát Szécsénynek,
Városa – tetejin vagyon azon hegynek,
Mezőn az táborok ország rendeinek,
Hol helyét rendelték országgyűlésinek.

Ellenben Szécsénnyel hegyek közt Hollókő
Építettett, szép vár; Ipoly mellett Pető,
Mező vígín pedig vagyosn falu kettő,
Útnak leírása valóban hihető.

A szécsényi országgyűlés táborozási rendje Csécsi rajzolatában

RÁKÓCZI-KULTUSZ NÓGRÁD MEGYÉBEN

Egy nemzetnek, egy közösségnek, egy országnak vagy egy településnek „szüksége” van olyan példaképekre, akikre büszke lehet, akiket követésre méltónak mutathat fel maga és környezete számára, mindezzel szimbolizálva (jó értelemben vett) „különbözőségét” is. Ilyen szerepe van Nógrád megye életében II. Rákóczi Ferencnek. A Fejedelmet a megye közössége joggal tekinti valamennyire sajátjának, hiszen az általa vezetett szabadságharc kapcsán a magyar nép történelmének nagyon jelentős eseményei „kötődnek” Nógrádhoz. 1705. szeptember 12. és október 4. között tartották Szécsényben a nevezetes országgyűlést. Az itt elfogadott – például az államformáról, a vallásszabadságról vagy a nemzetközi garanciával kötendő esetleges békéről szóló – törvényekre gondolva, méltán tekinthető Nógrád megye az új állam „bölcsőjének”. Romhányban zajlott 1710. januárjában a szabadságharc utolsó jelentős ütközete. Nem lehet megfeledkezni arról sem, hogy számos nógrádi nemes volt a fejedelem hű követője, „munkatársa” – például Ráday Mihály, Forgách Simon – a szabadságharc során.

Rákóczi emlékezete az elbukott szabadságharc után továbbélt a magyarság körében. Elsősorban a jobbagység majd a magyar irodalom neves személyiségei emlékeztek „szívesen” a Fejedelemre. A történetírás a XIX. század második felében kezdett el alaposabban foglalkozni a szabadságharccal.¹ A kultusz kialakulásában meghatározó szerepe volt a XIX. század végén megerősödő Függetlenségi- és 48-as Pártnak, amely a politikai szerepéhez megfelelő és népszerűen felmutatható eszme- illetve ideológiavilágot dolgozott ki. A minta természetesen az 1848–49-es forradalom volt, de gyökereit egészen Rákócziig vezette vissza. A kuruc világ a negyvennyolcasság költőiesítésévé vált, és Kossuth mellett a Fejedelem lett az a történelmi személyiség, aki a függetlenségi eszme példaképeként a tömegek előtt felmutathatóvá vált. A dualista állam válságjelenségei a századfordulón, ezzel párhuzamosan a hatalmon lévő Szabadelvű Párt gyengülése, az ellenzékben lévő Függetlenségi Párt népszerűségének emelkedése, jelentősen segítette a Rákóczi-kultusz erősödését. A Fejedelem személyének „kiemelése” arra is szolgált, hogy a függetlenségi mozgalom utat találjon a feudális hagyományokat ápoló

nemesi réteghez, a kor arisztokráciájához, hatalmi elitjéhez – áttételesen a kormányzati hatalomhoz – de a legendás népi kurucvilág megjelenítése a néptömegek megnyerését is célozta. A függetlenségiek sikerei a hatalmon lévőket arra készítette, hogy maguk is a Rákóczi-kultusz felkarolói legyenek. Tisza István kormányzása alatt 1904-ben az országgyűlés törvényt alkotott, hogy Rákóczi és emigrált társainak hamvait haza hozzák. Ezt Ferenc József maga kezdeményezte, elsősorban azért, hogy az országban tapasztalható elégedetlenséget csillapítsa, illetve a népszerű ellenzék „vitorlájából kifogja a szelet”. Természetesen voltak, akik kritizálták a gesztust: „Mézes madzag, melyet a szánkon elhúznak. Rákóczinak is, és nekünk is derogál, hogy az ő csontjai a Ferenc József kezéből jövő ajándéktárgyul szolgáljanak.”²

Az 1905-ben Ferenc József által kinevezett, de parlamenti támogatottság nélküli báró Fejérváry Géza vezette „darabontkormányban” sokan a nemzeti függetlenség súlyos megsértését látták. Ebben a történelmi szituációban felerősödött a dicső múlt, a függetlenségért küzdő személyekre – így Rákóczira – való emlékezés.

1906 októberében, Rákóczi újratemetésén a függetlenségi vezetők mellett kormánypárti politikusok mondtak beszédet, és ez alkalmat adott nekik arra, hogy magukat kiáltsák ki a függetlenségért harcoló régi nagy küzdelem letéteményeseinek.³ A korszak két nagy politikai táborában Rákóczi és hagyománya „elfogadottá” lett, utat nyitva a Fejedelem kultuszának erősödéséhez. A társadalom azt tapasztalhatta, hogy Rákóczi olyan személyiség, akinek tiszteletében a kor meghatározó politikai erői egyetértenek. A nemzeti érzés megerősödésének jegyében Nógrád megye közössége, sőt politikusai is „rátaláltak” Rákóczira, akire a megye büszke lehet, aki kiemelt szerepet „adott” Nógrádnak a magyar történelemben.

A Rákóczi-kultusz kialakulásában elvülhetetlen érdemei voltak Thaly Kálmánnak a dualista korszak neves történészének, a függetlenségi párt országgyűlési képviselőjének, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának. Magát „Rákóczi íródeákjának nevezte”, tevékenysége során kuruc balladákat jelentetett meg, azonban – mint utóbb kiderült – számosnak ő maga volt a szerzője. Munkássága nyomán számos addig ismeretlen kuruc kori forrásanyag vált ismertté. 1889. októberében felásatta a lazaristák konstantinápoly-galatai templomában II. Rákóczi Ferenc hamvait, a Magyar Történelmi Társulat fennállásának 25. évfordulóján tartott díszközgyűlésen tanulmányt olvasott fel róluk, és bemutatta a koporsóból hozott ereklyéket. Rákóczi szemfedőjének egy aranyhímzésű

darabját, Kossuth Lajosnak vitte Torinóba, akinek végakarata szerint azt koporsójába, szíve felé helyezték.⁴

Thaly jelentős vállalkozása volt a Rákóczi-tár megszerkesztése, amelynek előszavában maga így vall arról, hogy a történettudománynak ezen korszaka, miért volt annyira elhanyagolt hosszú ideig: „Ismerjük ezen okokat, s nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk el, miszerint a Rákóczi-kor történetírásának korábbi elhagyatottsága nem az utódok hátlátlanságában, nem a történetírók bűnös restségében: hanem merőben tőlünk nem függő, külső okokban gyökerezett. A minthogy a legújabb időkben, a midőn e tiltó körülmények – lassanként bár – múldogálnak vala: örvendetes munkássága támada e téren.”⁵

Ahogy más személyek esetében, a Rákóczi-kultusz ápolását is meghatározta az adott korszak társadalmi berendezkedése, ideológiája, erőteljesen befolyásolta a politika. A „megemlékezők” azt hangsúlyozták, emelték ki a Fejedelem tevékenységéből, ami az éppen uralkodó ideológia „üzenetének” megfelelt. A dualizmus korában Rákóczi a nemzeti függetlenség szimbóluma volt. A két világháború között a trianoni béke miatti elkeseredettség korában, mint Nagy-Magyarország egykori fejedelme, neve egybemosódott a területi revízió igényével. A II. világháború után Rákóczit elsősorban – az osztályharcos ideológiának megfelelően – a jobbagység érdekeiért küzdő vezérként értékelték, és küzdelmét a szabadságért beillesztették abba a függetlenségért folytatott történelmi eseménysorba, amely az 1945-ös szovjet „felszabadítással” végződött.

Nógrád vármegye közgyűlése 1902. szeptember 30-án kelt levelében – melyet ifj. Fáy Albert fogalmazott meg – az országgyűléshez fordult, hogy azoknak az 1687-es és 1715-ös keltezésű törvényeknek a cikkelyeit, amelyek Rákóczit, Thökölyt és Bercsényit árulóknak bélyegezték meg, töröljék, illetve ezen személyek érdemeit foglalják törvénybe.⁶

1903-ban az ország a szabadságharc kitörésének 200. évfordulójára emlékezett. A megyei újságban február 1-jén egész oldalas felhívás jelent meg „Nógrádmegye közösségéhez”. Ahogy a lap fogalmazott: „Kossuth Lajos emlékezete nyomán II. Rákóczi Ferenc emlékezetére egy emberként megmozdul az ország.” Felszólította a megyét, hogy 1905. szeptember 12-én méltóképpen – a régi sátrakat felállítva – kell megünnepelni a szécsényi gyűlés évfordulóját, annak helyszínén. Pedig Rákóczi megítélése, elfogadottsága még nem volt teljesen egyértelmű az akkor kormánypártinak (szabadelvű pártinak) számító lapban. Amikor például 1903. nyarán a nógrádi kerületben a függetlenségi párti Kálosy Józsefet választották országgyűlési

képviselővé, a lap kiemelte, hogy „a protestánsok, Rákóczi szelleme által vezéreltetve Kálosyt segítették a diadalhoz.”

A megyében 1903. folyamán számos eseményt rendeztek a Fejedelem emlékére. Augusztus 16-án a Salgótarjáni Bányatelepi Ifjúság tartott „Kuruc-estélyt”, október 25-én a balassagyarmati Katolikus Legényegylet tartott „Rákóczi-ünnepélyt”, december 5-én pedig Szécsényben az Új Világ szálloda termeiben volt „Rákóczi-ünnep”. (A Nógrádi Lapok és Honti Híradó szerint ez volt az ötödik Rákóczi-ünnepély Szécsényben. Ez alapján az első ilyen rendezvényt 1899-ben tarthatták a településen.⁷) Az ünnepségekre jellemző volt, hogy a műsor nagy részét kuruc dalok töltötték ki, megszólalt a kuruc kor jellemző hangszere a tárogató. A műsort lakoma, majd hajnalig tartó táncmulatság követte. Rákóczi emlékezte, ünneplése ekkor még „nem emelkedett a kormányzati hatalom szintjére”. Amikor ez megtörtént, a „központi ünnepségek” jellemzői is a Rákóczi-kultusz tartozékai lettek (istentiszteletek, politikusok ünnepi beszédei, s velük az aktuálpolitikai üzenetek).

Losoncon 1903. október 11-én Margócsy József evangélikus lelkész ünnepi beszédet tartott a templomban, annak emlékére, hogy Rákóczi 200 éve járt a városban. A megemlékezést iskolai szinten is tartottak a városban, 1904. április 30-án a losonci főgimnázium ifjúsága rendezett Rákóczi-ünnepélyt.

AZ 1905-ÖS SZÉCSÉNYI ÜNNEPSÉG

„Az emlékezet oltárán a mi áldozati tűzünk is helyet fog találni, és arra bizonyára ép oly örömmel fog tekinteni az egész nemzet, mint a mily örömmel veszi most Kassát ért kitüntetést.” A Nógrádi Lapok és Honti Híradó így tudósított arról, hogy a vármegye közgyűlése, – miután megtudta, hogy a Rákóczi hamvakat Kassán, és nem Szécsényben – ahogy remélték sokan – helyezik örök nyugalomra, az 1705-ös országgyűlés színhelyén hatalmas, annak 200. évfordulójára országos jelentőségűnek szánt emlékűnnepélyt szervez.⁸ (A megye közgyűlése már az 1903. október 9-én tartott ülésén kimondta, hogy az 1705-ös szécsényi országgyűlés 200. évfordulójáról méltóképpen emlékeznek meg.)

A rendezvény főszervezője, az előkészítő bizottság elnöke Nagy Mihály alispán lett. (Szécsény nagyközség képviselőtestületi ülésén augusztus 29-én hangzott el javaslat a Rákóczi-ünnepélyről megtartásáról.) Nagy Mihály

alispáni teendői mellett, fáradhatatlanul és lelkiismeretesen végezte ezt a rábízott feladatot is. Összegyűjtötte a szabadságharc korára és a szécsényi országgyűlésre vonatkozó adatokat, forrásokat és okmányokat. Elképzelései megvalósításában az vezette, hogy a szécsényi ünnepség egy országos jelentőségű esemény lesz, melyen az ország vezetése méltóan képviselteti magát, ugyanakkor biztosítva legyen a tömeges részvétel is. Ahogy a korabeli sajtó tudósított, a bizottság tagjai nagy lelkesedéssel fogadták az alispán összes előterjesztését, és egyhangúlag elfogadta illetve a vármegye elé terjesztette azokat, amelyeket az október 11-én tartott közgyűlés támogatott.

A közgyűlés a következő hónapokban Nagy Mihály előterjesztéseiben tárgyalta az ünnepségről. A megyei előkészítő bizottság a következő tagokból állt: Aninger László, Baintner Ottó, gróf Degenfeld Lajos, Beniczky Árpád, gróf Almássy Kálmán, Balás József, Balás Kornél, Balásy Árpád, Balogh Károly, Fajnor Sándor, Hanzély Márton, Fáy Árpád, Révész Dezső, Scitovszky Béla, Prónay Péter, Wohl Rumi Adolf, ifj. Fáy Albert, Foglár Géza, Fröhlich Frigyes, Hanzély Gyula, Havas Gyula, Ivánka Ödön, Kovács Ferenc, Kuhinka István, gróf Mailáth István Géza, dr. Mocsáry Sándor, Pintér Sándor, Pokorny Pál, Pongrácz Ábrahám, Prónay Mihály, Ruzinkó Antal, báró Solymossy Jenő, Szilárdy István, báró Buttler Ervin, Bölönyi Ödön, Dessewffy Dezső, Egressy Aladár, Emődy Vilmos, Vancsó Béla, dr. Kossaczky Arnold, Szemere Béla, Ivánka Imre, báró Buttler László, Jaskovics Ferenc (főgimnáziumi igazgató), Beniczky Kálmán (a losonci főgimnázium igazgatója), Zajon Dénes (a losonci tanítóképző igazgatója), Schwetz Vilmos (tanfelügyelő), Kubinyi Lajos (királyi törvényszéki elnök), Szakall András, Pongrácz György, Madách Imre, Jablanczy Miklós, dr. Grósz Jenő, Kujnis Gyula, gróf Pejacsevics Mikó Imre, Sztranyavszky Sándor. A határozat azt is tartalmazta, hogy a bizottság „a szükség mérvéhez képest, magát kiegészíteni jogosult.”⁹ Az ünnepség minden fontosabb részletének megszervezésére – a feladatokról sokat eláruló névvel rendelkező – albizottságokat is felállítottak a szervezők. A vendéglátó és elszállásolási illetve a lakomarendező albizottság Balassagyarmaton tevékenykedett. Az ünnepély rendező albizottság Losoncon, még az elszállásoló, a rendfenntartó és ünnepi menet, a bandériumtervező, a mezei ünnepély rendező bizottságok Szécsényben működtek.

A szervezők javaslata szerint „az ünnepi menetet Szécsényben három lovas svadron vezesse”, amivel arra emlékeztek, hogy a megye 1703-ban Rákóczinak három lovas századot bocsátott a rendelkezésére. Ezek létszámát 80–80 fővel tervezték, és meghatározták ezek öltözetét is: „Az első

csapat Rákóczi-színeiben vonul fel, azaz fekete gatyában és ingben, vörös mellényben és fekete-vörös zászló alatt. A második csapat a megye színeit viselje, azaz kék inget, mellényt és gatyát, sárga díszítéssel, a vármegye zászlaját követve. A harmadik a nemzeti színekben vonul fel, a nemzeti színű zászló alatt.”

Nagy Mihály a meghívottak széles körével számolt. A törvényhatósági bizottság ülésén kelt véghatározat¹⁰ felsorolta a meghívandókat: az országgyűlés képviselő- és főrendiházát, a magyar királyi kormányt, az esztergomi hercegprímást, a váci és rozsnyói katolikus, a budai görög katolikus, a dunáninnyi ágostai és a dunnamelléki református egyházkerületi püspököket (mivel Nógrád egyházilag az ő felügyeletük alá tartozott), a Magyar Tudományos Akadémiát, a Kisfaludy és a Petőfi Társaságot a Magyar Történelmi és Heraldikai társulatokat és a Rákóczi-kor tudós történetíróját Thaly Kálmán országgyűlési képviselőt. Tervezték a meghívását az ország összes törvényhatóságának, a megye településeinek, a vármegye képviselőinek és bizottsági tagjainak, a megyében működő iskoláknak, egyházaknak. Az alispán tervezete szerint, a vendégek elszállásolására Balassagyarmaton és Losoncon kerül sor, ahonnan szeptember 12-én reggel különvonatok szállítják őket Szécsénybe. A vasútállomástól az ünnepi menet a istentiszteletre vonul, majd innen az országgyűlés egykori színhelyére. Itt Csécsy János Zemplén megyei követ a helyszínen készült korabeli rajza alapján felállítják az egykori Országsátort, ahol az országgyűlés zajlott.

A nagyszabású megemlékezés tervei a kor közvéleményét is foglalkoztatta. Erre utal Jeszenszky Kálmán hittanár olvasói hozzászólása, melyet a Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1904. október 16-i száma közölt. Ebben Jeszenszky – támogatva a terveket – kiegészítéseket javasolt. Ezek szerint az Országsátor helyén annak a 28(?)¹¹ megyének a földjéből, amelyek az 1705-ös gyűlésen képviseltették magukat egy „kis halom legyen, és erre egy emlékoszlopot állítsanak.” Jeszenszky a további eseményekre is gondolt – a kormány tervei szerint ekkor már tervezték hazahozni Rákóczi hamvait Magyarországra – amikor azt javasolta, a megye eszközölje ki, hogy miután a budapesti ünnepség végeztével Kassára szállítják a hamvakat, azt Nógrád megyén és Szécsényen keresztül tegyék. Javasolta azt is, hogy azt az érmét, melyet a Fejedelem a szécsényi országgyűlésen a vallásszabadságról hozott törvény emlékére adott ki, az ünnepi alkalomra sokszorosítsák.

A megemlékezés a kor társadalmi szervezeteit is foglalkoztatta. 1905. április 4-én Nógrád megye akkori legrégebb és legjelentősebb kulturális intézete, a Nemzeti Intézet – Török Zoltán főispán elnökletével – ülést tartott

Balassagyarmaton. Ezen elhatározták, hogy azokat a nógrádi tanítókat, akik a „magyar nyelv és szellem terjesztésénél” sikereket értek el, a szécsényi Rákóczi-ünnepségek keretében jutalmazzák meg. A kiírásra 58 pályázat érkezett. Ebből 7-et az Intézet elutasított, mert ezek tisztán magyar nyelvű településekről érkeztek, így nem feleltek meg a pályázati feltételnek. A jutalmak kiosztása meg is történt a szécsényi ünnepségen. (Ez az esemény, a korszak egyik meghatározó „gondolatát”, a magyarosító törekvések megjelenését mutatta az 1905-ös ünnepségen.)

Az előkészületek során számos gondot kellett legyőznie a szervezőknek, amelyek vitával is jártak. Az 1905. május 7-én zajlott ülésen szóba került, hogy miközben a vendégek zömét Balassagyarmaton szállásolják el, eközben a tanítók Szécsényben kapnak helyet. A *Nógrádi Lapok* és *Honti Hírlap* cikkei arról tudósítottak, hogy a jelentkezők száma meghaladta a várakozásokat. Az augusztus 27-i számban napvilágot látott, hogy nincs elég szálláshely Balassagyarmaton, ezért „a felesleges szálláshellyel, szobákkal rendelkezők jelentkezzenek az emlékbizottságnál.” Szécsényben a menetben résztvevő, a vendégeket szállító fogatok biztosítása volt probléma. A szeptember 12-i esti bál költségeinek előteremtése is gond volt. A bizottság a megyei újságban keresett támogatókat a bál megrendezésére.

1905. szeptember 11-én reggel Balassagyarmat feldíszítve, fellobogózva várta a meghívott vendégeket, akiket a vasútállomáson Pongrácz György főszolgabíró fogadott. Este ismerkedési estély volt, amelyet eredetileg a vármegyeháza nagytermében terveztek, de a megjelentek nagy száma miatt Nagy Mihály a Tóth István fogadó és kaszinó kertjébe helyezte át. Itt beszédet tartott az alispán, Bolgár Ferenc a képviselőház alelnöke, Kállai Zoltán Heves megye főispánja és Thaly Kálmán.

Szeptember 12-én reggel Balassagyarmatról két, Losoncról egy különvonat szállította a vendégeket Szécsénybe. Ezekre különjegyek voltak csak érvényesek, amelyeket nem az állomásokon, hanem a kijelölt balassagyarmati és a losonci hivatalokban lehetett kizárólag megvásárolni. A különvonatok délután az ünnepségek végeztével indultak vissza.

A szécsényi indóháztól a 10 órakor kezdődő istentiszteletre vonult a menet. Ezt a díszruhába öltözött bandérium előzte meg, melynek vezetői Dióssy Aladár parancsnok, báró Jeszenszky László zászlótartó, gróf Pejachevich Mikó Endre, Pekáry István, Sebasiáni Vilmos, Sztranyavszky Sándor és Strausz Miklós voltak. A ferences rendiek templomában Poór Antal kanonok celebrálta a misét, és a balassagyarmati dalegylet énekelt. Az evangélikus templomban az istentiszteletet dr. Baltik Frigyes imája vezette

be. Itt a losonci tanítóképző énekkara lépett fel. Istentiszteletet tartottak a szécsényi zsinagógában is. Az egyházi szertartásokra – mivel a templomok befogadóképessége csekély volt – csak külön belépővel lehetett bejutni, kivételt képeztek ez alól a testületileg felvonult diákok, és azok vezetőtanárai illetve az egyházi személyek. Ezután az ünnepi menet az országgyűlés egykori színhelyére, a város alatti Borjúpástra vonult, ahol három bíborse-lyemből készült sátrat állítottak fel.¹²

A Borjúpáston tartott ünnepség a Szózat eléneklésével kezdődött. Majd Nagy Mihály tartott beszédet, méltatva Rákóczi példamutató szerepét az alkotmány és a törvények megtartásáért folytatott küzdelmekben. Felszólalását, melyet hatalmas éljenzés követett, így zárta: „Ne bántsod az alkotmányt, ne bántsod a magyart!” Dr. Fáy Albert, a vármegye jegyzője szintén nagyhatású, kormányellenes beszédet tartott: „Azon a helyen, ahol Rákóczi esküje elhangzott, tiltakoznunk kell az ősi alkotmányunk ellen intézett minden támadás, és a végrehajtó hatalom túlkapásai ellen.”¹³ A képviselők nevében Hentdler Lajos szólt a megjelentekhez, majd Török Zoltán főispán és Hanzély Gyula átadták a Nemzeti Intézet díjait a tanítóknak. (24 tanítót jutalmaztak, összesen 4000 koronával.) Ezután a külön e célra felállított sátorban megkezdődött a többfogásos ebéd, amelyet Wampetics mester, a fővárosi arisztokrácia kedvelt főszakácsa készített el.¹⁴ (Eredetileg Balassagyarmatra tervezték az ebédet, Szécsényben csak hideg ételek felszolgálását, és lacikonyhát gondoltak a szervezők.) A lakoma közben is elhangoztak beszédek. Nagy Mihály felolvasta a függetlenségi párti Kossuth Ferenc üdvözlő táviratát az egybegyűlteknek. Az alispán javaslatára rögtön meg is fogalmazták a választ. Ebben hangsúlyozták: „számíthat ránk a magyar alkotmányosságért folytatott küzdelemben.” Zárásul este Balassagyarmaton bált rendeztek a vendégeknek. (Az ünnepségen elhangzott beszédek üzeneteit jelentősen befolyásolta a korszak belpolitikai helyzete. A Ferenc József által kinevezett darabont-kormány volt hatalmon ekkor, mely élesen szemben állt a parlamenti többséggel. Ezt a korszakban sokan a magyar alkotmány és törvények megsértésének tartották. Az ünnepség a korszak ellenzékének, a „függetlenségieknek” a megmozdulásaként is értékelhető.)

A vendégek széles köre jelent meg Szécsényben, országgyűlési képviselőktől több tudományos egyesület tagjáig. A Főrendi Ház 5, a Képviselő Ház 25 tagja érkezett a településre, például Bolgár Ferenc a képviselőház alelnöke, gróf Teleki Pál, vagy Kubinyi Márton. Képviseltették magukat Abaúj-Torna, Arad, Baranya, Békés, Bihar, Bács-Bodrog, Gömör, Győr, Heves, Hont, Komárom, Jász-Nagykun-Szolnok, Sopron, Szabolcs,

Szatmár, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szepes, Trencsény, Veszprém, Zemplén, Zólyom megyék. Megjelentek Baja, Debrecen, Kassa és Szabadka szabad királyi városok és Komárom képviselői. Képviseltette magát a Magyar Tudományos Akadémia is Thaly Kálmán történésszel. A kormány képviselői hiányoztak a résztvevők közül. Erről a bizottság már augusztus 16-i ülésén döntött: „A kormány jelen politikai helyzetben külön meghívót nem kap.”

Nagy Mihály emlékfüzetet adatott ki az 1905. szeptember 12-i ünnepségről. Ez tartalmazta a vármegye közgyűlésének véghatározatát „Rákóczi emlékezetének megünnepléséről”, dr. Kossaczky Arnold írását „Emlékezünk...” címmel, Ladányi Zsolt: „Jön a fejedelem” című költeményét, a Nagy Mihály által írt „Nógrádvármegye II. Rákóczi Ferencz korában a szécsényi országgyűlésig” című történeti munkát, az 1705-ös országgyűlés naplóját és törvénycikkeit, valamint az emlékünnepegy sorrendjét és annak szeptember 5-ig jelentkezett vendégeit.¹⁵ (Az alispán elismerést kapott a méltó rendezvényért, amelyet a törvényhatóság jegyzőkönyvében is rögzítettek. 1907-ben pedig Szécsény díszpolgára címet kapta meg.)

A 200. évfordulóra való tekintettel, Fejér Lipót szintén emlékfüzetet adatott ki. Ennek előszavát Pintér Sándor írta. Varsányi Gyula és Révai Sándor két költeménye mellett ismertette a kiadvány Rákóczi ifjúkorát, és korabeli kuruc dalok zárták az emlékfüzetet.

A ünnepségről az országos lapok is tudósítottak. A *Vasárnapi Újság* fényképes összeállítást közölt ez alkalomból.¹⁶ A *Magyar Hírlap* az ünnepség napján emlékezett az 1705-ös országgyűlésre, és közölte a szécsényi ünnepség programját. Két nappal később magáról az esemény menetéről tudósított a lap. A *Pesti Hírlap* szeptember 10-i száma a 200 évvel korábban zajlott országgyűléssel foglalkozott, és csak röviden utalt a szécsényi ünnepségre. Szeptember 13-án azonban az újság közölte a megemlékezés eseményeit, részletesen ismertette az ünnepi szónokok beszédeit. A *Magyar Nemzet* viszont egy sort sem közölt az évfordulóról, illetve a szécsényi megemlékezésről. Az országos lapok korántsem értékelték országos jelentőségűnek a szécsényi ünnepséget, bár Nógrádban – mint azt a vármegye közgyűlése szerette volna – annak szánták. Ahogy a *Magyar Hírlap* szeptember 12-én megfogalmazta: „Ezt az alkalmat a Rákóczi s a vele kapcsolatos eszme megünneplésére használja fel Nógrád vármegye.” Az időszak belpolitikai helyzete is szerepet játszott abban, hogy a szécsényi ünnepség nem volt országos érdeklődésre számot tartó esemény. A Fejérváry vezette „darabontkormány” éppen ekkor élte végnapjait, és a sajtó „ettől volt hangos”.¹⁷

A megyei megemlékezések nem szorítkoztak csupán a szécsényi rendezvényre. A balassagyarmati katolikus legényegylet 1905. szeptember 10-én Erdősi Károly Rákócziért című színművét mutatta be. A művet szeptember 17-én ismét előadták. A Nógrád megyei tanítóegyesület szeptember 11-én emlékezett meg az országgyűlés 200. évfordulójáról.

A Szécsényt ma kettészelő főút a Fejedelem nevét viseli. Az 1900-as évek elején az Órhalom felé eső részt Gyarmati megyei útnak, a középső részt Fő útnak, a Szentlélek-patak felé eső részt Losonc megyei útnak hívták. Az utat 1905-ben, a szécsényi országgyűlés 200. évfordulóján nevezték el Rákócziról. Az 1930-as évektől a Balassagyarmat felé eső részt Szent Istvánról nevezték el, majd 1950-től Sztálin utcának hívták. 1962-ben visszakapta a Rákóczi út elnevezést.¹⁸ Az 1905-ös ünnepségekre való felkészülés jegyében járdát is építettek Szécsényben, hogy a település méltó körülmények között fogadhassa a vendégeket.

1906. RÁKÓCZI HAMVAINAK HAZAHOZATALA

1904. április 18-án Ferenc József levélben „utasította” Tisza István miniszterelnököt, hogy Rákóczi Ferenc hamvait szállítsák haza, mivel „a nemzet kifejezett közóhaja ez,” és „ezen a téren tegye meg javaslatait”.¹⁹ Az országgyűlés 1904-ben törvényt alkotott, hogy Rákóczi és a vele emigrált társainak hamvait haza hozzák. A vármegye közgyűlése május 3-i ülésén köszönő feliratot intézett az uralkodóhoz, amelyet dr. Fáy Albert fogalmazott meg. „II. Rákóczi Ferencet... a nemzet nagyjává a szécsényi országgyűlés avatta fel... Kassa és Ónod szereplése csak ezután következtek... A drága hamvakat a Rákóczi emléket ez a vármegye vindikálhatja magának a legjobban. A fejedelem hamvainak ott lehet és ott kell nyugodniuk, ahol fejedelemnek megválasztották.” A megye tehát bejelentette igényét, hogy a hamvak Nógrádban, Szécsényben kerüljenek végső nyughelyükre.

„A legnemesebb érzelemből fakadó vetélkedés sarjadzott ki. Megmozdult az egész ország, ahol e történelmi alak megfordult, ahol tartózkodott... hogy a drága megszentelt hamvakat magának követelje.” Szécsény azonban a „küzdelemben” alulmaradt. Tisza 1904. júliusában értesítette Kassát, hogy a hamvakat a város dómjában helyezik örök nyugalomra. Egy öt fős bizottság utazott Konstantinápolyba a maradványokért, ugyanazok akik korábban azokat a török fővárosba szállították Rodostóból. A küldöttség tagjai voltak: Thaly Kálmán, Fraknói Vilmos

püspök, Thallóczy Lajos a külügyi osztály vezetője, báró Forster Gyula a műemlékek országos bizottságának elnöke és Török Kornél antropológus. A hamvakat Constantáig hajóval, majd innen Orsovára vasúton szállították, ahol az országgyűlés és a törvényhatóságok képviselői várták. Temesvárott és Szegeden 1–1 órát állt a vonat, így a hamvak 1906. október 28-án reggel – fényes külsőségek között – érkeztek meg a fővárosba, a Nyugati Pályaudvarra. A maradványokat a Mátyás-templomban és a Deák-téri evangélikus templomban ravatalozták fel. Innen ezeket vonattal szállították tovább Kassára, az ünnepélyes gyászszertartásra.²⁰

A hamvak hazahozatala alkalmából Nógrád hálafeliratot intézett a királyhoz. Ebben kiemelték, hogy a megyét „megkülönböztetett és kiváltságos szerep illeti meg” az ünnepségek során. A közgyűlés 1906. október 12-én alispáni előterjesztést hallgatott meg a megye részvételéről a hamvak hazahozatala alkalmából rendezett ünnepségeken. Nagy Mihály jelezte, hogy „Nógrád méltóképpen képviselteti magát a budapesti, a késmárki és a kassai rendezvényeken. A fővárosi és kassai ünnepségeken a megye lovas küldöttségekkel, valamint az utóbbin 42 fős gyalogos népies küldöttségekkel kíván részt venni. Mindhárom helyszínre díszküldöttséget a főispán úr vezetésével, a gyászmenetbe pedig hat hajdút küld a megye. A ravatalokra a megye színeit viselő szalagokkal díszített koszorút helyeznek.” A közgyűlés felhatalmazta az alispánt, hogy a levéltárban őrzött egykorú vagy más alkalmas zászlókat igénybe vegye, melyek a hamvak előtt, a „földig lesznek meghajtva”, jelezve a megye hódolatát.

A közgyűlés azzal a kéréssel fordult az egyházakhoz, hogy a temetést követő hétfőn (1906. november 5-én) a megye minden településén tartsanak gyászistentiszteletet Rákóczi emlékére. Döntöttek arról is, hogy ezeken a megye alkalmazottai, tisztviselői, képviselői és elöljárói illetve Nógrád tanulóifjúsága testületileg jelenjenek meg. A tanintézeteket azzal keresték meg, hogy a szertartások után ünnepségeket tartsanak, melyeken ismertessék a szabadságharc eseményeit és jelentőségét. A közgyűlés ismét felirattal fordult az országgyűléshez is, amelyben kérték, hogy helyezték hatályon kívül a Rákóczi Ferencet, Bercsényit és Thökölyt becsmérő 1687-es V. és az 1715-ös XLIX. törvénycikkeket.²¹

1906. október 16-án kelt gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete, amely elrendeli, hogy a hamvak hazahozatala alkalmából az ország iskoláiban tartsanak Rákóczi-ünnepélyt. A fővárosban akkor, amikor a maradványok Budapesten lesznek, vidéken pedig a kassai ünnepély napján. A Nógrádi Hírlap 1906. október 21-i számában

adta hírül Wekerle Sándor miniszterelnök előterjesztését, amelyben kezdeményezte azon részek törlését az 1715-ös törvényből, amelyek Rákóczi Ferencet lázadónak bélyegezték meg.

Budapesten az október 28-án tartott ünnepségeken a vármegye képviselőiként a következő személyek vettek részt. Prónay Mihály főispán, a küldöttség vezetője, id. Laszkáry Gyula, gróf Mailáth Géza, Beniczky Árpád, Török Zoltán, Muslay Gyula, Huszár Tibor (ő vitte a megye zászlaját lóháton), Rosenbach Emil, dr. Gonda Béla, Hanzély Gyula, Podragyay Mihály, báró Jeszenszky Sándor, Prónay László és Simonyi Dénes. Kassán a másnap tartott temetési szertartáson megjelentek a főispán vezetésével: Beniczky Árpád, Török Zoltán, báró Jeszenszky Sándor (a vármegye zászlójával lóháton két apród által kísérvé), Szemer Béla, Nagy Mihály alispán, Balás Barna, Balás Kornél, Wágner Sándor, Kovács Ferenc, Huszár Elemér, Szabó Pál, Kujnis Gyula, Draskóczy Ede, Wohl-Rumi Adolf, Vannay Ignác, Szilárdy Ödön, Prónay László, Szent-Ivány Farkas, Rákóczy István, Muslay Gyula, Okolicsányi János dr., Simonyi Dénes, Kuhinka István, báró Buttler Ervin, Gonda Béla, Pokorny Pál, Hanzély Gyula, és hat megyei díszbe öltözött hajdú. Késmárkon Thököly temetésén részt vett Beniczky Árpád, Török Zoltán és Prónay Mihály. A Kassán felállított fejedelmi ravatalra, továbbá Zrínyi Ilona, Thököly Imre és Bercsényi Miklós ravatalára a vármegye színeit feltüntető szalaggal és felirattal ellátott koszorút helyeztek el. November 5-én a megye területén minden felekezet templomában gyászistentiszteletet tartottak. Az ünnepségekkel kapcsolatban a megye megfestette II. Rákóczi Ferenc életnagyságú képét.

A *Szécsényi Hírlap* 1909. december 3-i számában értesülhetett a város lakossága arról, hogy a II. Rákóczi Ferencet ábrázoló életnagyságú festmény december 28-tól látható a városháza nagytermében. A művet Tokay Lajosné Boczkó Eszter festette. Ezen a fejedelem arcát Mányoki Ádám híres festményéről mintázta. (Az újság megjegyezte, hogy a háttérben látható Szécsény 1705-ös látképe nem hiteles, hiszen a város a török pusztítás nyomán még romokban állt.) A kép 1600 koronáért volt megvásárolható, és csak ideiglenesen került a városházára. Az 1909. december 29-én tartott testületi ülésen Bölönyi Ödön városbíró bemutatta a képet a tagoknak, de közölte, hogy a pénzügy helyzet nem engedi meg, hogy megvásárolják a festményt. Megemlítette, „reméli, a város gazdagabb polgárai megveszik a képet, és ott marad azon a falon, ahol most van!” A közadakozás sikeres volt, és az 1910. március 15-én tartott ünnepségen megtörtént a település által a kép átvétele. Ez a festmény ma

a szécsényi városháza nagytermében található, ott ahol a település képviselőtestülete tartja üléseit.

A hamvak hazahozatalát a korszak megyei civil szervezetei is megünnepelték. Erről folyamatosan adott hírt a Nógrádi Hírlap. Így például a balassagyarmati Skarabeusz-asztaltársaság, az ágostai evangélikus iparos férfiak és ifjak, az ugyancsak balassagyarmati katolikus legényegylet, Szécsényben a helyi Függetlenségi és 48-as kör. Balassagyarmat a hamvak hazahozatala alkalmából rendezett díszközgyűlésén november 5-én egyhangúlag elfogadta Baintner Ottó képviselő indítványát, amely szerint a Vármegye utcát Bercsényiről, a Tabán utcát Thökölyről, a Fő utcát pedig Rákóczi fejedelemről nevezzék ezután.²² (A Salgótarján nagy részét átszelő út sokáig a Fő utca nevet viselte és „csak” 1945-ben nevezték el a Vasút utcával együtt Rákóczi útra.)²³

RÁKÓCZI-KULTUSZ TRIANON JEGYÉBEN

Az I. világháború után az egyik legjelentősebb politikai és társadalmi kérdéssé a Trianon miatti nemzeti gyász, elkeseredettség lépett elő. A korszak hivatalos állami ünnepeiről, megemlékezéseiről nem hiányozhatott ennek a problémának a felemlítése. Mindez természetesen a Rákóczi emlékére rendezett ünnepek jellemzőjévé is vált.

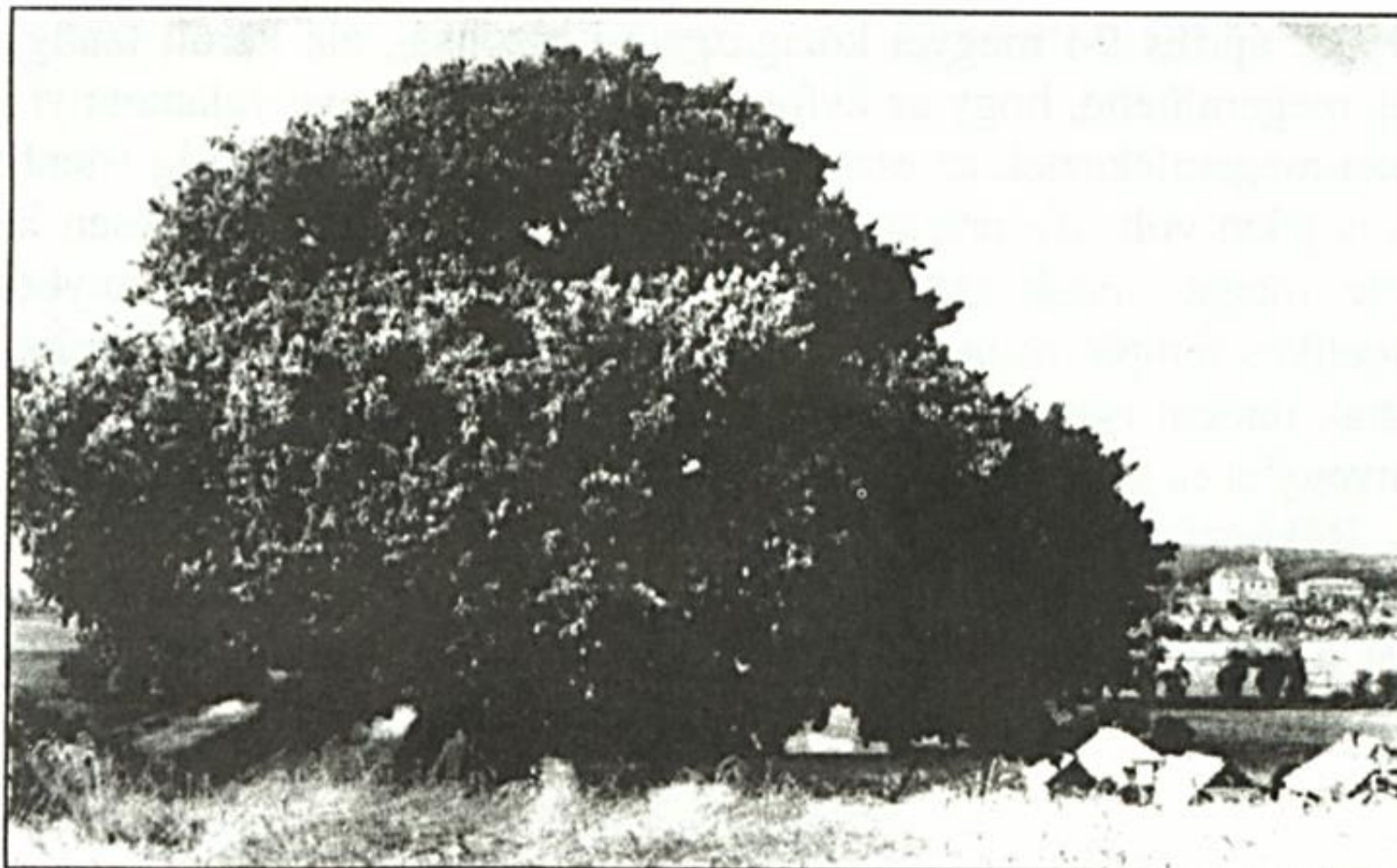
1926. március 25-én a Nógrád vármegyei Madách Társaság a balassagyarmati városházán tartott felolvasó estet Nagy Lajos király születésének 600. és Rákóczi születésének 250. évfordulójára. Baross József alispán tartott felolvasást a Fejedelemeiről, amelyben a kuruc kor dicsőítése mellett a trianoni béke miatti elkeseredettség is megjelent.²⁴

1926-ban Nógrád megye Szécsényben tartotta Rákóczi születésének 250. évfordulója alkalmából megemlékezését. Már Pintér Sándor jeles szécsényi helytörténész adományozott egy ezüstserleget a helyi kaszinónak, hogy azzal minden évben áldozzanak Rákóczi emlékének. 1926. április 14-én – Rákóczi születésének 250. évfordulójának évében – ezt az első világháború előtti hagyományt újították fel a településen. Az ünnepség hálaadó istentisztelettel kezdődött. Utána a főispán küldöttsége a ferencrendiek kolostorában megtekintette azt az oratóriummal alakított szobát, amelyben a szécsényi országgyűlés alkalmával II. Rákóczi Ferenc fejedelem tartózkodott. Délután a kaszinóban díszközgyűlés volt, ahol Szekeres Dezső főszolgabíró mondta el nagyhatású Rákóczi-serleg köszöntőjét.²⁵

1929. októberében Horthy Miklós kormányzó látogatást tett Nógrád megyében. Útja során megállt Szécsényben is, ahol a Krúdy Gyula nyugalmazott főispán köszöntőbeszédében Horthyt egyenesen Rákóczi méltó utódként említette.²⁶

Romhány település életében is nagy szerepet játszott és játszik a Fejedelem emlékezete. Már 1910. szeptember 18-án ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a település mellett lezajlott csata 200. évfordulójára, ahol Laszkáry Gyula földbirtokos tartott beszédet. A megemlékezés megszervezésében jelentős szerepet kapott Chobot Ferenc plébános, helytörténész is. A helyi Iparos Kör volt a kezdeményezője az 1710-ben vívott csata hőseinek emlékére felállítandó emlékműnek. 1932-ben készült el a turul madaras, jellegzetes romhányi kőből készült emlékoszlop. A mű szobrászati részét Istók János szobrászművész, még építészeti részét Magos Dezső balassagyarmati építészmérnök alkotta. A felavatásra október 9-én került sor országos ünnepség keretében, amelyen rangos vendégek vettek részt – Gömbös Gyula miniszterelnök, Sztranyovszky Sándor a képviselőház elnöke, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Soldos főispán – és Szécsény község is meghívót kapott.²⁷

A romhányi Rákóczi-kultusz része az a „többszázéves” terebélyes törökmogyorófa (Romhány község határában, a Lókos-patak partján, az ún. kastélykai dűlőben), ami alól állítólag a fejedelem irányította a kuruc csapatokat a romhányi csata idején, illetve itt állt Rákóczi sátra.²⁸ 1928-ban az Országos Rákóczi Szövetség megalakította Nógrád-Hont megyei fiókját, a nemzeti hagyományok illetve a Rákóczi-kultusz ápolására. 1929. szeptemberében már a Zrínyi Ilona Körrel együtt tartottak zarándoklatot „ama három évszázados mogyorófához”²⁹ ahonnan állítólag Rákóczi a romhányi csatában vezényelte a kurucokat.”³⁰ Ezen a helyen azonban a fejedelem aligha tartózkodhatott a csata idején – mint ahogy ezt Márki Sándor már megállapította. Ez a hely ugyanis annyira távol feküdt a csata színterétől, hogy onnan „a fejedelem nem is láthatta a téli szürkületben és rövid másfél óra alatt lejátszódó küzdelmet, és annak során nem is lett volna sem oka, sem ideje arra, hogy ezt a pontot felkeresse.” Az sem valószínű, hogy a gyorsan lezajlott ütközet idején idő lett volna felépíteni a fővezéri sátrat.³¹ Sokkal valószínűbb, hogy a fejedelem valahol a csata közelében, a Kétdodony községben lévő dombról, az egykori romtemplom helyéről irányította az ütközetet.

A Rákóczi-fa Romhányban

A Rákóczi-fa mítosza máshol is megjelent a megyében. Nógrádsipek határában a néphit szerint található egy több száz éves fa, ahol Rákóczi fejedelem ottjártakor megpihent. Sőt a szécsényi Forgách-kastély alatti Várkertben is állítólag állt egy öreg fa, ami Rákóczi-fájának tulajdonítottak, azonban ezt a II. világháború után kivágták.

1935. RÁKÓCZI HALÁLÁNAK 200. ÉVFORDULÓJA

1935-ben emlékezett meg az ország és Nógrád megye Rákóczi halálának 200. évfordulójáról. Januárban a balassagyarmati Evangélikus Nőegylet tartotta Rákóczi-tea elnevezéssel „hazafias összejövetelét”. Egy tea ára 50 fillér volt, és a befolyt összeget a Budapesten felállítandó Rákóczi-szoborra szánták. Romhányban az 1710-ben lezajlott csatára emlékeztek a Rákóczi-emlékműnél. Az ünnepségen megjelentek a Lengyel Légionisták Szövetségének képviselői is, hiszen a csatában lengyel katonák is harcoltak a kurucok oldalán.³² (Ebben nyilván szerepet játszott a magyar-lengyel jó viszony a harmincas években.)

A megyei lap áprilisi számaiban folyamatosan – részletes programismertetővel – tudósított az iskolák, egyesületek és egyházak megemlékezéseiről.

Az 1935. április 9-i megyei közigazgatási bizottság elé került tanügyi jelentés megemléktette, hogy az évforduló kapcsán a megye valamennyi iskolájában megemlékeztek az eseményről, amelyek előtt az ifjúság istentiszteleten is jelen volt. Az országos ünnepélyen a megye természetesen képviseltette magát, méghozzá díszmagyaros küldöttséggel. Szécsényben az evangélikus templomban április 7-én, a katolikus templomban április 8-án tartottak ünnepi istentiszteletet az évforduló alkalmával. A helyi katolikus legényegylet és a magán polgári iskola szintén tartott megemlékezést.³³

A Rákóczi-kultusz kapcsán az 1935-ös év jelentős eseménye volt, hogy a Nógrád és Hontvármegyék Általános Tanítóegyesülete évi rendes ülését a Rákóczi-émlékünnepéllal kapcsolatban – az 1705-ös országgyűlésnek egykor helyet adó – Szécsényben tartotta.

1937. A SZÉCSÉNYI RÁKÓCZI-EMLEKMŰ FELAVATÁSA

Egy Rákóczi-szobor felállításának tervéről Szécsényben már 1903-ból vannak adatok. A Nógrádi Lapok és Honti Híradó november 29-én megjelent száma közölte, hogy a Rákóczi-ünnepség bevételét, a „Nagyszécsényben felállítandó szobor alapjára fizetik be.” (A rendezvény 500 koronát jövedelmezett, amit be is fizettek a Rákóczi-alapra.”³⁴) Egy méltó emlékmű felállítását a megyei közgyűlés is fontosnak tartotta. A törvényhatósági bizottság 1904. október 11-én tartott ülésének határozata szerint: „...a szécsényi volt országgyűlés színhelyét emlékművel jelöli meg, hogy a költségeinek viselése tekintetéből az összes törvényhatóságokat adakozásra hívja fel, s maga részéről a jelzett célra... 2000 koronát ajánl fel...”³⁵

A Szécsényi Takarékpénztár 1905. augusztusában – a jeles évforduló alkalmával – gyűjtést indított kizárólag hazai takarékpénztárak körében, azzal a céllal, hogy egy Rákóczi-szobor kerüljön felállításra az egykori országgyűlés színhelyén, „mert mindeddig ez jelöletlen pusztaság”. A takarékpénztár maga is hozzájárult a gyűjtéshez, és évi 5%-os kamatot biztosított az adományokra. Azt is elhatározták, hogy azok a takarékpénztárak, melyek legalább 100 koronával járultak hozzá a nemes ügységhez, illetve azok az országos újságok, melyek „lelkes és szép cikkben méltatták az ötletet”, a lovas szobor hű és kicsinyített mását kapják. A helyi pénzügyintézet önzetlen lokálpatriotizmusában nagy szerepet játszott, hogy Pintér Sándor, a jeles helytörténész volt az alapítója, elnöke és igazgatósági tagja. A helyi és a megyei sajtó folyamatosan tájékoztatót

a gyűjtés állásáról illetve az adományozókról. A Szécsényi Hírlap 1912. január 26-i számában közölte, hogy 29 252 korona gyűlt már össze, és ez elegendő egy méltó lovas szobor megvalósítására. A szobor felállítása valószínűleg az I. világháború miatt nem valósult meg.

Újabb adat egy Rákóczi-emlékműről 1937-ből van. A helyi képviselőtestület 1937. június 28-án tartott rendkívüli ülésén határozták el. „...régebbi, s legutóbbi 17/III/1936. Kgy. sz. határozat alapján is a Rákóczi emlékmű Szécsényben a kurucidők dicsősége helyén mielőbb fel fog állítatni...” A testület szeptember 16-án 300 pengőt ajánlott fel az építésre. A határozat kimondta: „Az emlékműnek a mai nehéz, s rendkívüli gazdasági viszonyokhoz mérten, ha szerény méretűnek is, de méltónak kell lenni a dicsőség korához...”. Az emlékoszlopot Benkő István építőmester tervezte, Bende Imre mérnök és Czobor István helybeli kőműves-mester készítette el.³⁶ Az oszlopon található egy turul (a korszak jellemző szimbóluma) karmai között tartott karddal, amely a salgótarjáni acélgyár ajándéka volt. Az arckép köré a Fejedelem híres jelmondata került: Cum Deo pro patria et libertate. Alatta olvasható: Rákóczi vezérlő fejedelem valamint a Szécsényben tartott fejedelemválasztó országgyűlés dicső emlékezetére Szécsény közönsége 1705–1935.” (A dátum jelzi, hogy az emlékmű tulajdonképpen a Fejedelem halálának 200. évfordulójára emlékezik.) Maga az emlékoszlop „szerény” mivoltát – amire a település képviselőtestülete is utalt határozatában – a Nógrádi Hírlap 1937. október 10-i száma is megemlíti.

Az emlékművet 1937. október 10-én avatták fel nagy ünnepélyességgel. Délelőtt 9-kor az összes helyi felekezet templomában tartott istentisztelettel vette kezdetét az ünnepség, ami délután 3-kor folytatódott az emlékoszlopnál. Itt Stojkovits József járási főszolgabíró tartott beszédet, aki megemlítette, hogy az emlékoszlop a megye hathatós támogatásával készült. Megjegyezte, hogy „a község közössége már a múltban tekintélyes összeget gyűjtött össze egy a Rákóczi emléket méltó módon megörökíteni hivatott szoborműre. A hatalmas szoboralap azonban a devalváció folytán megsemmisült”.³⁷ (Ez utalás arra, hogy a helyi takarékpénztár által az I. világháború előtt kezdeményezett gyűjtésből nem valósult meg az emlékmű, mert a húszas évek pénzromlása „megsemmisítette” a szoboralapot.)

Az avatóünnepség során megjelent a trianoni béke miatti elkeseredettség érzése. Az ünnepségre szóló meghívó például így fogalmazott: „A múlt dicsőségéből merítsünk erőt a nehéz, trianoni jelen elviseléséhez...”³⁸ A főszolgabíró beszédében is felszínre került az igazságtalan

békediktátum. „Az emlékoszlop befejezetlen csonka csúcsa, a dicsőséges szabadságharc elbukását szimbolizálja, szegényes egyszerűsége, pedig kifejezője a mai trianoni magyar Golgotának... Véres valósággá váltak a nagy Fejedelem szívbe markoló szavai: Recrudescunt vulnera... Felújulnak a dicsőséges Magyar nemzet régi sebei”. Az ünnepségen Soldos Béla tartotta az ünnepi beszédet. A főispán korábban Rodostóban járt, és onnan magával hozott Rákóczi házából földet és egy tetőcserepet. Ezt helyezte el és falazta be – a török hatóságok által török és francia nyelven kiállított hitelességet igazoló okmánnyal együtt – az oszlop talapzatába. Beszédében megemlítette, hogy a világháború alatt a rodostói ház romba dőlt, melyet a magyar kormány támogatásával újíttak fel. 1933. októberében „zarándoklat” indult Gömbös Gyula miniszterelnök vezetésével a ház felavatására, amikor egy márványtáblát is lelepleztek annak falán. A zarándoklaton a megyei küldöttséget Soldos Béla vezette, tagjai voltak Förster Kálmán Salgótarján polgármestere, Pekáry István burjaspusztai, Prónay József romhányi és Wampetich Károly lőrinci földbirtokos.³⁹ A szobrot a nagyközség nevében dr. Simonyi János főjegyző vette át. A „trianoni elkeseredettség”, illetve a revízió igénye az ő beszédében is előkerült: „A rodostói ereklyéknek csupán ideiglenes őrzői leszünk, mert arra is szent fogadást teszünk, hogy azokat, ha üt az óra, ha felsír a tárogató, Kassára visszük s a nagy fejedelem lábaihoz rakjuk.”⁴⁰

1955. A SZÉCSÉNYI ORSZÁGGYŰLÉS 250. ÉVFORDULÓJA

Az ötvenes évek sztálinista ideológiája természetesen szintén kisajátította magának Rákóczit, illetve a szabadságharc eszméit. Ez súlyosan rányomta a bélyegét a szécsényi országgyűlés 250. évfordulójára tartott ünnepségre is. A község dolgozó parasztjaiból 100 tagú rendezőgárda alakult. A települést zászlókkal díszítették fel, és korán reggel zene ébresztette a lakosságot. A felvonuló tömeget lovasbandérium vezette. A hagyományoknak megfelelően, „éppúgy mint 250 évvel ezelőtt, a felvonuláson részt vettek a többi megyékből meghívott országgyűlési képviselők is. Az ünnepség színhelyén a sátrakat úgy állították fel, mint 250 évvel ezelőtt, és ezeken elhelyezték a megyék Rákóczi-korabeli címereit.”⁴¹ A résztvevők a Rákóczi-induló hangjai mellett Rákóczi-emlékmű talapzatára helyezték a megemlékezés koszorúit. Az ünnepelők innen az akkori kultúrház elé vonultak, ahol leleplezték és megkoszorúzták a Fejedelem új, kőből faragott, kőoszlopon álló

mellszobrát, Tar István szobrászművész alkotását. A rajta lévő felirat a következő: „A szécsényi országgyűlés emlékére 1705–1955”. Jelenleg ez a szobor a városháza előtti kis parkban található.

A tömeg innen a sportpályára vonult, ahol Jakab Sándor a megyei pártbizottság titkára tartott ünnepi beszédében emlékezett meg Rákóczi-ról. Ezután a megye legjobb sportolói tartottak bemutatót a megjelenteknek, majd néptáncbemutatók szórakoztatták a megjelenteket. A műsor után tűzijáték, reggelig tartó táncmulatság következett. A település tornatermében a Hadtörténeti Múzeum és a balassagyarmati Palóc Múzeum rendezett Rákóczi-kiállítást, amelyen bemutatták a kor fegyvereit, öltözékeit, bútorait és a szécsényi országgyűlés történetét.

Az ötvenes években a sztálinista ideológia „osztályharcos” megítélése alá került a szabadságharc, miközben a Fejedelem szerepe háttérbe szorult. Jól mutatta ezt, Jakab Sándor ünnepi beszéde. A szabadságharcot beillesztette abba a történelmi folyamatba (1703–11, 1848–49, 1919.), amely során a magyar nép a függetlenségéért harcolt, és amely szerinte 1945-tel zárult, „ekkor végre a magyarság független lett”. Éles szavakkal

bírálta a németeket (nem az osztrákok vagy a Habsburg kifejezést használva!), aminek a hidegháború éveiben kétségtelenül nyugatellenes hangvétele volt: „A német még a töröknél is jobban kiszipolyozta a magyar népet.” A szabadságharc sikereit elsősorban a jobbágyságnak tulajdonította, az ő érdemük volt, hogy olyan arisztokraták, mint Rákóczi vagy Bercsényi felismerték az ország gondjait. A szabadságharc bukását a nemesség árulásának tulajdonította, és Rákóczi is a „vádlottak padjára került”, amikor a Fejedelem „későn hozta meg a szükséges intézkedéseket.”⁴²

A Kisterenyéhez tartozó bányásztelep, Nemptibánya neve 1927-től a Horthy-telep nevet viselte. Ez az elnevezés a II. világháború utáni időszakban nem volt tartható. Rákóczi-telep 1954. január 1-jén vette fel a nagyságos fejedelem nevét. Azonban már korábban ezt a nevet viselte a településrész.⁴³ Kisterenye egy része korábban a kiterjedt Rákóczi-birtokok tartozéka volt. Sőt maga a Fejedelem 1706. október 12-én Kisterenyén tartózkodott.⁴⁴ Rákóczi-telep 2000-ben önálló község lett, és ma Rákóczibánya néven hazánk egyik legifjabb települése.

A „RÁKÓCZI”-SZOBA

A szécsényi templom egyik felső helyiségét Rákóczi-szobának nevezik, amely azon a hagyományon alapszik, hogy a Fejedelem a szécsényi országgyűlés alkalmával abban aludt. 1926-ban, Rákóczi születésének 250. születésnapjának emlékére tapétamustraszerű romantikus jellegű falfestést kapott a szoba.⁴⁵ Az 1926-os megemlékezés alkalmából a Nógrádi Hírlap úgy tudósította olvasóit, hogy „a főispán küldöttsége a ferencrendiek kolostorában megtekintette azt az oratóriummal alakított szobát, amelyben a szécsényi országgyűlés alkalmával II. Rákóczi Ferenc fejedelem tartózkodott.” Márki Sándor Rákóczi-életrajzában azt írta, hogy Rákóczi Szécsényben „várba szállott”. Ez azonban hibás megjelölés, mivel ekkor a szécsényi vár romokban állt. P. König Kelemen 1931-ben megjelent, „Hatszázéves ferences élet Szécsényben” című könyvében egyértelműen arról írt, hogy Rákóczi a kolostorban szállt meg, és annak „magányában készült a nagyjelentőségű országgyűlésre,” és „mialatt a Fejedelem sátrát készítették, a sekrestye feletti gótikus teremben lakott Rákóczi”. Az, hogy a Fejedelem a kolostorban szállt meg az országgyűlés idején, a kultusz mondai eleme. Rákóczi emlékiratai szerint, 1705-ben a Borjúpáston felállított fejedelmi sátorban lakott. Az

országgyűlés alatt tehát biztosan nem lakott a kolostorban Rákóczi, esetleg előtte átmenetileg, vagy más alkalommal, amikor átutazott Szécsényen. (A Fejedelem 1705. után még többször is járt a településen, 1706. áprilisában és októberében, majd a trencsényi csatavesztést követően 1708. augusztusában.)⁴⁶

A szécsényi kolostor feljegyzéseiben sincs utalás a Fejedelem ott töltött napjairól. (Mindössze arról, hogy Rákóczi mennyi alamizsnát adott a kolostornak.) P. Kőnig közvetetten két magyarázattal is szolgált arra, hogy miként fordulhat ez elő. Egyrészt Rákóczi Szécsényben írta meg azt a levelét, amelyben Páter Nagy Jánost szécsényi születésű ferences rendházfőnököt – mivel Kecskemét népét a kurucok ellen fordította 1705-ben – szendrői fogságra ítélte. P. Kőnig azt is megemlítette, hogy „Rákóczi felkelésével nem minden kortársa értett egyet.” Így például az a Koháry István – szécsényi birtokos – sem, aki hatalmas összeggel támogatta a királyt a kurucok elleni küzdelemben.⁴⁷

Azt, hogy a kolostor naplója – a történeti hűségnek megfelelően – nem tartalmaz adatot arról, hogy a Fejedelem ott szállt meg, a Rákosi-diktatúra korában felhasználták a ferences rend elleni támadásra. A Szabad Nógrád 1955. szeptember 7-i száma egész oldalt szentelt az évfordulónak. Hibásan említette meg a lap a Rákóczi-szobával kapcsolatban, hogy a Fejedelem 1705-ben néhány napig itt lakott. Sőt – az egyházellenes hangvétel jegyében – a ferencesek éles bírálatban részesültek, amennyiben „a ferences barátoknak volt ugyan egy házi krónikájuk, amit már abban az időben is vezettek... mindent megtalálunk benne, csak éppen Rákóczi nevét nem.” A lap ezt egyértelműen annak tulajdonította, hogy a „kolostor kegyura” a Habsburg-párti Koháry volt, és mert Rákóczi „az országáruló” Nagy János pátert várfogságra ítélte. Ezzel szemben a ferencesek a szabadságharc idején kurucbarátoknak számítottak, sőt maga a Fejedelem is nagyon kedvelte őket, már csak azért is mert tanítója és nevelője Bárkányi János – aki a kolostort a török uralom után helyre állította – maga is ferences volt. Nem véletlen, hogy maguk a ferencesek is lelkes ápolói lettek a Rákóczi-kultusznak. A szécsényi ferencesek a „Rákóczi”-szobában őriznek egy ún. Rákóczi-feszületet, amely előtt állítólag a Fejedelem imádkozott, amikor a kolostorban járt.

A Szabad Nógrád éles bírálatban részesítette az 1905-ös ünnepséget is, hiszen az „kiáltó bizonyítéka volt, az uralkodó osztályok, az urak” azon szándékának, mellyel „iparkodtak megnyerni a fényűző életmód biztosításához szükséges szavazatokat.”

NAPJAINK RÁKÓCZI-KULTUSZA

A hetvenes és nyolcvanas években Nógrádban Rákóczi emlékezetének ápolásában előtérbe kerültek a múzeumok. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy Szécsényben megnyitotta kapuit a Kubinyi Ferenc Múzeum. 1975. november 21-én például országos történettudományi konferenciát szervezett az intézmény, „II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára” címmel. Olyan neves Rákóczi-kutatók voltak jelen, mint Köpeczi Béla, vagy R. Várkonyi Ágnes. 1980-ban – a szécsényi országgyűlés 275. évfordulóján – a Kubinyi Ferenc Múzeum a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen érem-, plakett- és papírpénz-kiállítást rendezett. A kiállításon nagy hangsúlyt kapott a szabadságharc alatti fizetőeszközök, pénzek, érmék bemutatása. Az évforduló alkalmából emlékérme kiadására is sor került.⁴⁸

Szécsény 1984-ben ünnepelte mezővárossá nyilvánításának 650. évfordulóját. A múltjára emlékező településen kiemelkedő esemény volt, a Kubinyi Ferenc Múzeumban megnyílt, „A Rákóczi-szabadságharc állama” című kiállítás. Ebből az alkalomból a múzeum és a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének Nógrád Megyei Szervezete 1984. február 24-én 78 mm átmérőjű bronzból készült emlékplakettet is kiadott.⁴⁹

A megyében számos intézmény, szervezet őrzi továbbra is nevében a Fejedelem emlékét. Romhányban az általános iskola viseli II. Rákóczi Ferenc nevét. Szécsényben és Salgótarjánban is van ilyen névvel egy-egy általános iskola. (A megyeszékhely iskolája 1971-ben, a Fejedelem születése napján vette fel ezt a nevet.) Balassagyarmaton is létezett ilyen elnevezéssel alapfokú oktatási intézmény, de miután a katolikus egyház visszakapta egykori épületét, (ma Szent Imre Általános Iskola és Gimnázium) az addig abban működő iskola megszűnt.

1997. március 27-én – Rákóczi születésének emléknapján – a szécsényi általános iskola aulájában egy másfélszeres életnagyságú Rákóczi-szobrot avatott R. Várkonyi Ágnes történész. A szobor idősebb Szabó István szobrászművész alkotása, amelyet a fia restaurált, és adományozott a helyi Rákóczi Város Alapítványnak. Ebből a „mintából” az alapítvány egy bronzszobrot készíttetett Bobály Attila szobrászművésszel, amelyet a millennium jegyében átadtak a városnak. Ezt 2000. július 2-án avattak fel Szécsény központjában. Az ünnepség szentmisével kezdődött, majd a Rákóczi-induló hangjára lovasok hozták a térre az egykori történelmi zászlókat.

Szécsényben a kultusz tárgyát képezte, hogy majd minden fontosabb intézmény – a már említett általános iskola mellett – Rákóczi nevét viselte hosszú ideig: a művelődési ház, a mozi, a sokáig legnépszerűbb étterem. Az egykori – mára megszűnt termelőszövetkezet szintén Rákóczi nevét viselte. (Így volt ez Romhányban is.)

A Rákóczi-kultusz helyi ápolói a kilencvenes években a szécsényi civil szervezetek. A Vezérlő Fejedelmi Asztaltársaság 1998. március 27-én, II. Rákóczi Ferenc születésnapján alakult. Célja „megőrizni és ápolni a fejedelem szellemi örökségét, hozzájárulni Szécsény és kistérsége gazdasági, kulturális és turisztikai fejlődéséhez.” Minden év szeptemberében – az egykori országgyűlés évfordulóján – rendezi meg a Vezérlőfejedelmi és Turisztikai Napokat.

Az 1994-ben alakult Rákóczi Város Alapítványnak célja II. Rákóczi Ferenc szellemiségének, kultuszának ébrentartása. Nagy szerepe volt a már említett szobor felállításában. A országos Rákóczi Szövetségnek szintén van helyi, városi szervezete.

A kilencvenes évek elején a rendszerváltoztatás felfokozott hangulata a Rákóczi-emlékműveket is „elérte” Szécsényben. A Honismereti Híradó 1990-es száma tudósított arról, hogy márciusban a „választási kampány során ismeretlenek megcsúfították fekete spray-vel a mozinál lévő Rákóczi Ferencet ábrázoló szobrot, októberben pedig „ismeretlenek megcsönkítették az 1937-ben állított Rákóczi-emlékmű turulmadarának a karmai között lévő kardot az 53. születésnapján. Először a kard markolatát, majd egy hét múlva a hegyét törték le.”⁵⁰

Rákóczi emlékezetét őrzik Szátok községben is. A falu Sente felőli részén található a Rákóczi-forrás, amelynél a legenda szerint a Fejedelem megpihentet csapataival, megitta lovát. (Sajnos mára a forrás eliszaposodott.) Kétdodony határában egy dombon állt a Rákóczi-kápolna (helyén egy régi kolostort is emleget a néphagyomány), amelyet 1920-ban bontottak le, és állítólag innen nézte a Fejedelem a romhányi ütközetet.

Napjaink „modern” Rákóczi-kultuszának tartozéka az is, hogy bár a Fejedelemnek, a történettudomány jelenlegi ismerete szerint nincsen egyenes ági utódja, a kilencvenes években „feltűnt” egy Franciaországban, Lyonban élő hölgy, aki Rákóczi leszármazottjának vallja magát. Jacqueline Rákóczyt – a hölgy „y” végződéssel használja nevét – 1997-ben Szécsényben a Rákóczi Város Alapítvány is fogadta. Jacqueline elmondása szerint, Strasbourgban bizonyítékra is leltek a származást

illetően. Ő a Fejedelem fiának, Józsefnek a lányától Saroltától származtatja magát. Sarolta léteéről valóban tud a tudomány, apáca volt, és 1780-ban halt meg. Az ő állítólagos „törvénytelen” kapcsolatából született gyermek leszármazottja a lyoni hölgy.

Szécsény városa az országgyűlés 300. évfordulójára készül. A megyei és a helyi önkormányzat is egy-egy emlékbizottságot állított fel a megemlékezések szervezésére, a különböző programok koordinációjára. Az önkormányzatok nehéz anyagi helyzete azonban kétségessé teheti, hogy egy olyan „nagy szabású” emlékünnepelet szervezzenek, mint 1905-ben, a 200. évfordulóra. (Ekkor az ünnepség megszervezését döntően a vármegye vette a kezébe, amely szélesebb szellemi, és pénzügyi kapacitást tudott – és megítélésem szerint ez a helyzet napjainkban is – mozgósítani erre a célra!)

A 300. évfordulóra a szécsényi múzeum rekonstrukcióját tervezi. Ehhez az ígéretek szerint a Nemzeti Kulturális Örökség Múzeuma 250 millió forint támogatást ígért, melyet – más forrásokkal kiegészítve – a múzeumnak helyet adó Forgách-kastély illetve az alatt lévő Várkert felújítására fordítanák. Ezzel biztosítva lenne a méltó környezet az ünnepségre. Már csak azért is, mert a megújuló kastély adhatna otthont – a helyi elképzelések szerint – az Országgyűlés kihelyezett tricentenáriumi emlékülésének.

JEGYZETEK

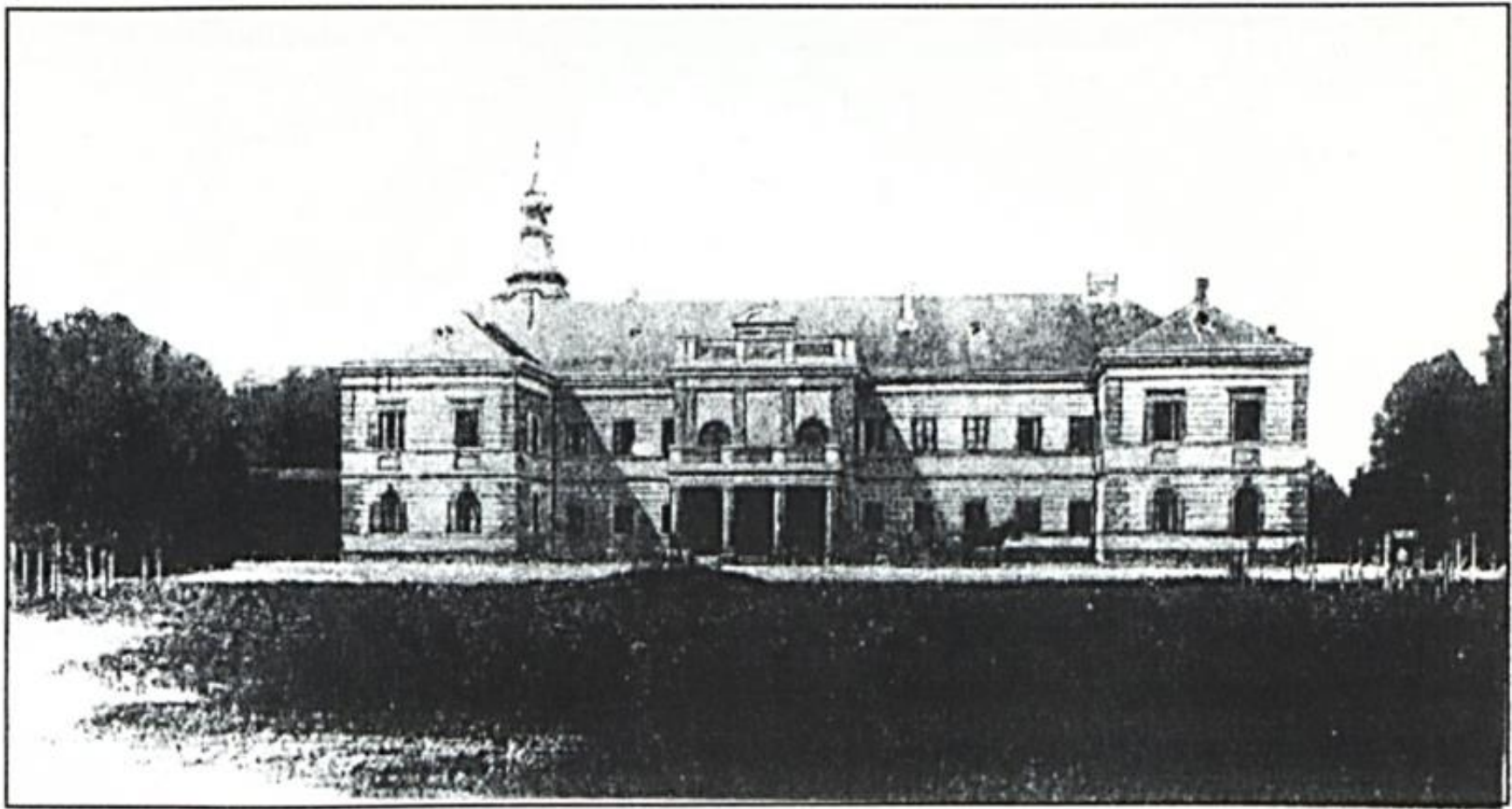
1. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc (428. o.)
2. Mocsáry Lajos levele Mezei Ernőhöz. Keltezés nélkül. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. Levelestár.
3. Magyarország története 1890–1918. 649. o.
4. Révai Nagy Lexikona XVIII. kötet. 225. o.
5. Thaly Kálmán: Rákóczi-tár. Előszó 6–7. o.
6. Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1902. október 5. (6. o.)
7. Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1903. december 13. (5. o.)
8. Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1904. július 31. (1. o.)
9. Emlékfüzet a szécsényi Rákóczi-ünnepélyről.
10. Nógrádmegye Hivatalos Lapja 1904. október 20.
11. Jeszenszky olvasói levelében ez a szám szerepel hibásan.
12. Magyar Hírlap 1905. szeptember 14. (11. o.)
13. Magyar Hírlap 1905. szeptember 14. (11. o.)
14. Szabad Nógrád 1955. szeptember 7. (5. o.)
15. Emlékfüzet a szécsényi Rákóczi-ünnepélyről.
16. Vasárnapi Újság – 1905. szeptember 17. (610–613. o.)

17. A br. Fejérváry Géza által vezetett kormány 1905. szeptember 12-én – pontosan a szécsényi ünnepség napján – nyújtotta be lemondását Ferenc Józsefnek.
18. Hausel Sándor: Utcanevek Szécsényben.
19. Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1904. április 24. (1. o.)
20. Nógrádi Hírlap, 1906. október 7. (7. o.)
21. Nógrádi Hírlap 1906. október 14. (2. o.)
22. Nógrádi Hírlap 1906. november. 11. (1. o.)
23. Hlavacska Edit: Salgótarján utcanevei.
24. Nógrádi Hírlap 1926 március 28. (1. o.)
25. Nógrádi Hírlap 1926. április 18. (3. o.)
26. Nógrádi Hírlap 1929. október 27. (1. o.)
27. Dr. Szabó Sándor: Romhány története. (101. o.)
28. Chobot Ferenc: A romhányi plébánia története (16–19. o.)
29. Nagy Mihály: Nógrád vármegye II. Rákóczi Ferenc korában a szécsényi országgyűlésig.
30. Nógrádi Hírlap 1929. szeptember 29. (2. o.)
31. Markó Árpád: A romhányi csata 1710. január 22. (21–22. o.)
32. Nógrádi Hírlap 1935. január 27. (4. o.)
33. Szécsény Emlékkönyv 1928-1935. – Kubinyi Ferenc Múzeum Dokumentumtára, Szécsény.
34. Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1903. december 13. (4. o.)
35. Nógrád vármegye Hivatalos Lapja – 1904. október 20. (1. o.)
36. Antal Károly: Köbevéssett emlékek. In: Szécsényi Honismereti Híradó 1978. 2. szám. 47–67. o.
37. Nógrádi Hírlap 1937. október 17. (1. o.)
38. Meghívó a Rákóczi-emlékoszlop leleplezésére – A Kubinyi Ferenc Múzeum Dokumentumtára 79. 212. 1.
39. Kubinyi Ferenc Múzeum Dokumentumtár 80. 706. 16.
40. Kubinyi Ferenc Múzeum Dokumentumtár 80. 706. 12. 2.
41. Szabad Nógrád – 1955. augusztus 31. (5. o.)
42. A szécsényi országgyűlés 250. évfordulóját ünnepeltük – Palócföld, 1956. I. szám. 38-39. o.
43. Kisterenye és Szupaték községek közös tanácsának jegyzőkönyve 1953. július 11. 3. o.
44. Szomszéd András: Zagyvamentén „egybekelvén” Bátorterenyén.
45. G. László Judit: A szécsényi ferences kolostor „Rákóczi”-szobája.
46. A kilencvenes évek elején a régészek és restaurátorok munkája nyomán törökkori falfestmények kerültek elő ebben a szobában, amit egyesek addig „török-szobának” is neveztek, mivel az oszmán uralom idején ez volt a szandzsákot irányító bég szobája. – G. László Judit: A szécsényi ferences kolostor oratóriuma.
47. P. Könyg Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332-1932. ppm: 197–207.
48. Szécsényi Honismereti Híradó, Különszám 1980. 64–66. o.
49. Szécsényi Honismereti Híradó, Különszám 1984. 10. o.
50. Szécsényi Honismereti Híradó 1990. 32–33. o.

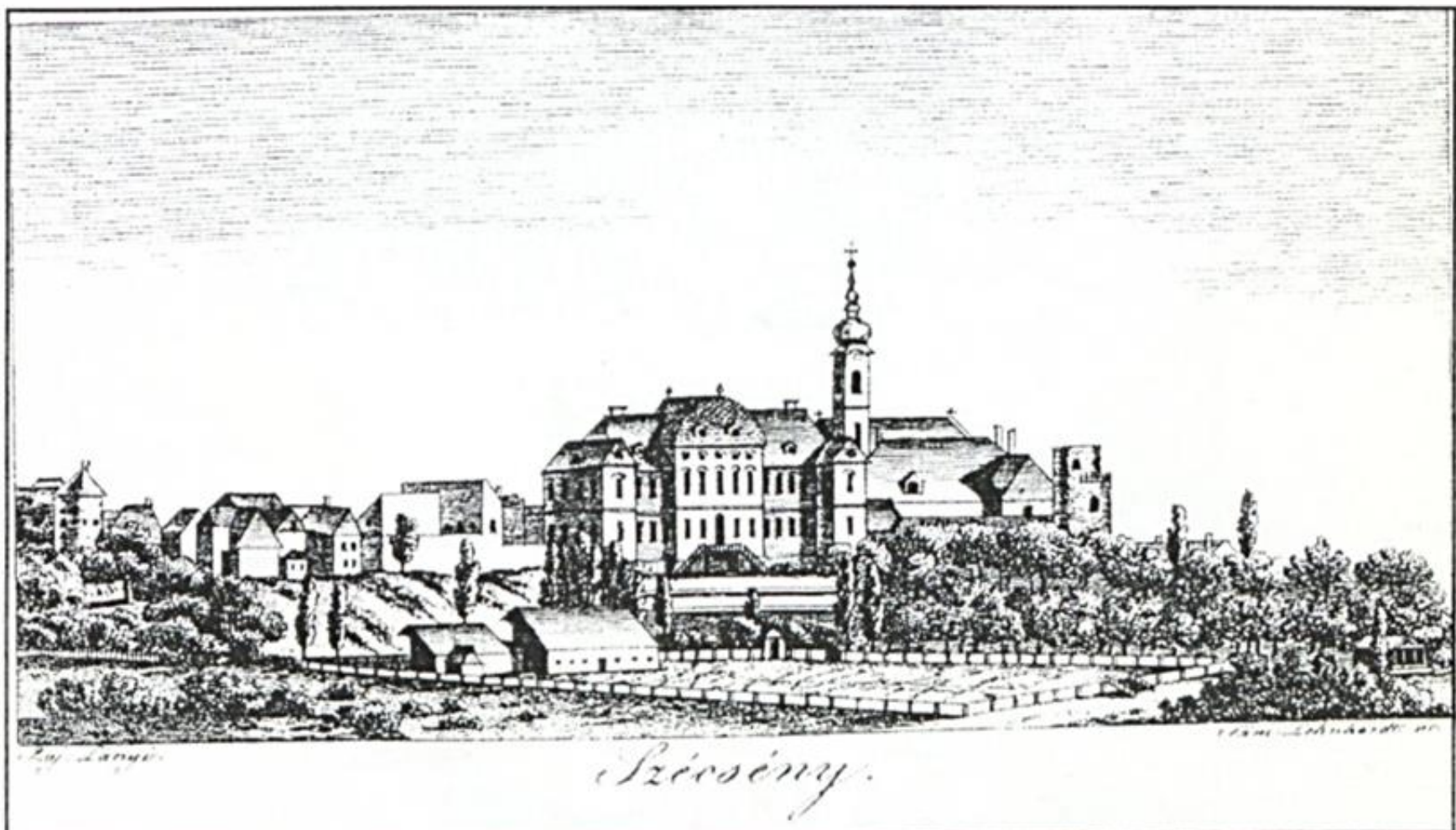
FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTAL Károly: Köbevéssett emlékek. In: Szécsényi Honismereti Híradó 1978. 2. szám. 47–67. o.
Emlékfüzet a szécsényi Rákóczi-ünnepélyről. Kiadta: Ünnepélyt Rendező Bizottság, 1905.
- BOROVSKY Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. Országos Monográfiai Társaság, Budapest.
- BALOGH Sándor (főszerk.): Balassagyarmat története 896–1962. Kiadja Balassagyarmat Város Tanácsa 1977.
- BELITZKY János: Nógrád megye története. I. kötet. ppm. 217–227.

- CHOBOT Ferenc: A romhányi plébánia története. Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya Budapest, 1913.
- GALCSIK Zsolt: Szécsény képviselő-testületi üléseinek napirendi pontjai és határozatai 1872–1950. Nógrád Megyei Levéltár Salgótarján, 2002.
- HANÁK Péter (főszerk.) Magyarország története 1890–1918. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.
- HAUSEL Sándor: Utcanevek Szécsényben. In: Kubinyi Ferenc Múzeum Helytörténeti Füzetei I., Szécsény 1990.
- HLAVACSKA Edit: Salgótarján utcanevei. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján 1989.
- JAKAB Sándor: A szécsényi országgyűlés 250. évfordulóját ünnepeltük. In: Palócföld, 1956. I. szám. ppm. 38–39.
- KUBINYI Ferenc Múzeum Szécsény. Dokumentumtár.
- KMETTY Kálmán: Balassagyarmati utcanevek. Balassagyarmat Város Tanácsa 1980.
- P. KÖNIG Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332–1932. Kapisztrán Nyomda Vác 1931.
- KÖPECZI Béla – R. VÁRKONYI Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Gondolat, Budapest 1976.
- KÖVÁRI Ilona Ágnes: A Rákóczi-szabadságharc állama című kiállítás a Kubinyi Ferenc Múzeumban. In: Szécsényi Honismereti Híradó, ppm. 6–10.
- G. LÁSZAY Judit: A szécsényi ferences kolostor oratóriuma. In: Művészettörténet–Műemlékvédelem IV.: Tanulmányok Holler Miklós hetvenedik születésnapjára. ppm. 115–133. Országos Műemlékvédelmi Hivatal Budapest, 1993.
- G. LÁSZAY Judit: A szécsényi ferences kolostor „Rákóczi”-szobája. In: Műemlékvédelmi Szemle 1991/1. ppm. 20–23.
- MARKÓ Árpád: A romhányi csata 1710. január 22. Romhányi Rákóczi Emlékmű Bizottság, 1932.
- PATAY Pál: Szécsény műemlékei. Pannonia, Budapest 1965.
- Révai Nagy Lexikona. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest 1925.
- DR. SZABÓ Sándor: Romhány története. Kiadta: Nagyközségi Tanács Romhány, 1988.
- Szécsény Emlékkönyv 1928–1935. Kubinyi Ferenc Múzeum Dokumentumtára, Szécsény.
- SZOMSZÉD András: Zagyvamentén „egybekelvén” Bátonyterenyén. Bátonyterenye Önkormányzata 2002.
- THALY Kálmán: Rákóczi-tár. Kiadja Lauffer Vilmos, Pest 1866.
- WELLMANN Imre: A Rákóczi-birtokok sorsa. In: Rákóczi Emlékkönyv halálának kétszázéves évfordulójára. II. kötet, ppm: 91–122. Franklin Társulat Budapest 1935.
- Nógrád Megye Kézikönyve. CEBA Kiadó 1997.
- Nógrádi Lapok és Honti Híradó. Megjelent 1876 és 1905 között.
- Nógrádi Hírlap. Megjelent 1906 és 1944 között.
- Szabad Nógrád. Megjelent 1948 és 1956 között.
- Nógrád vármegye Hivatalos Lapja

A Ráday-család kastélya Ludányban

Szécsény látképe a Borjúpásttal (1826)

Id. Szabó István: II. Rákóczi Ferenc (Szécsény)

9 770555 886015